

NYELVI KÖNYVTÁR
1978

1978|5

Nemzetiségiék Nógrádban

A kistermelők
hétköznapi gondjairól

Pihenés, üdülés

Vihar Béla köszöntése

Csanády János, Banos János,

Bezzeg János,

Ketykó István,

Lelkes Miklós,

Tamás István versei,

Laczkó Pál,

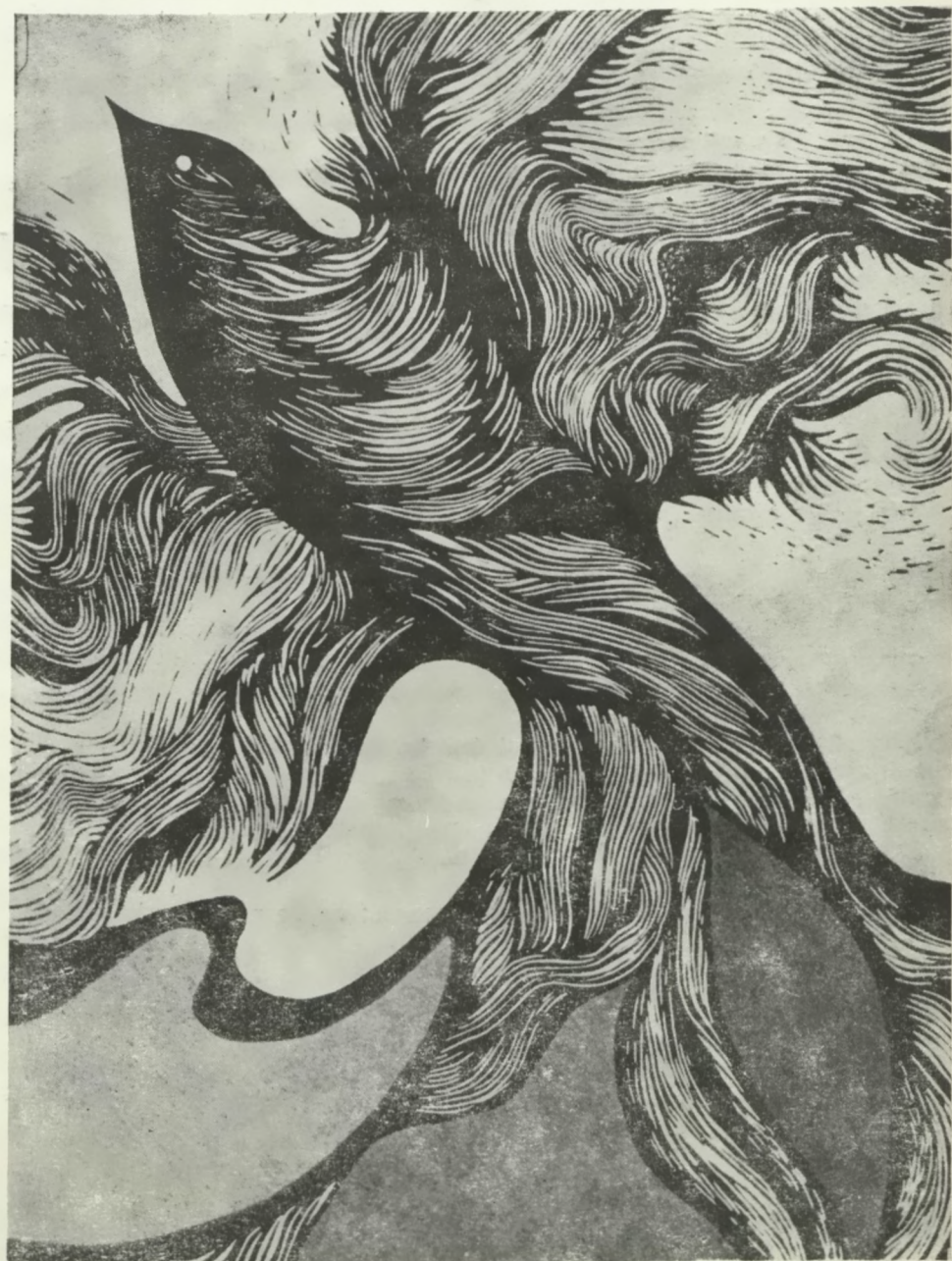
Szombathy Viktor,

Tímár Máté prózai írásai

A grafika lehetséges útjai

Egy elfelejtett sztrájk

A nógrádsipeki hegedűs

PALÖCFÖLD

Beláthatatlan ideje munkálkodunk azon, hogy parányi részleteit is megismerve, mind emberarcúbbá formáljuk a világot, amelyben élünk. Nemzedék lép nemzedék nyomába, s az emberi szellem gazdagodásával mind erősebbé, lényegünkötől mind elidegeníthetlenebbé válik a tudatos jövőépítés erénye, a messzire tekintő teremtő akarat, az utódló generációk szebb és jobb sorsáért vállalt felelőség. Ha túlzás lenne is azt állítani, hogy bármit is cse'ekedve, figyelmen kívül hagyjuk önös (itt és most érvényes) érdekeinket, mégis: egy jobb jövő hitében teremtjük újjá, ápoljuk, nemesítjük életlehetőségeinket (s egyben szükségszerűen magunkat is, hiszen e folytonosan előrehaladó mozgás másként elképzelhetetlen lenne), így épül-jobbul je-

lenünk, s igyekezünk épülni-jobbulni mi magunk is — nem kis részben attól a hittől is vezetve, hogy a nyomunkba érkezők méltó elődciknek tekintenek majd.

De vajon világot teremtő mindenttevésünk apróbb-nagyobb gondjai, örömei közepette — különösen, amikor bőrünk alól még manapság is nemritkán türemkedik elő romboló rosszabbik énünk — jut-e mindannyiunknak elég idő arra, hogy belássuk: tulajdonképpen mai esendőségeinket ismerjük be, megvalósíthatónak vélt eszményi önmagunkra és eszményi önmagunk ideális megvalósítására (a körülmények magunkhoz hasonítására) gondolunk, amikor az eljövöket és elkövetkezendőket emlegetjük. S csupán idő kérdése-e ez? Hiszen,

ezt tudatosítani annyit jelent, hogy jelentősen lerövidül az út, amely önmagunktól — önmagunkhoz vezet.

Milyen messze is vagyunk hát tulajdonképpen — önmagunktól?

Természetesen: történelmi koroktól, társadalmi formációtól, földrajzi helyzettől, konkrét személyiségjegyeitől, s ki tudja, még hány befolyásoló tényezőtől függően — ki-ki különböző távolságra. S ezeket mind figyelembe véve is, mi valamennyien szüntelenül elmaradva az eszményitől, amely, mint a síkvidéken fel-feltűnő délibáb, hol közelebbinek, hol távolabbinak mutatja magát. A különbség pusztán (lényegre mutatóbban: azonban) abban van, hogy ezt a tüneményt mi magunk teremtjük meg újra és újra, s toljuk előre-hátra az idő végtelenségéig — ismereteink és önismeretünk, tudásunk és öntudatunk, hiányérzetünk és önérzetünk, hitünk és önhiittségünk, akaratunk és akaratosságunk arányának és erejének megfelelően.

Felnőtté mindig azokban a pillanatokban tudtunk válni —, s e „pillanatok” akár tíz évekig tágíthatóak —, amikor az emberi fejlődés legésszerűbb, legtöbbször számára gyümölcsöző útját felismerve, egyeztetve a kor, a társadalom, és nemzet, közösség és egyén érdekeit, hinni tudtunk, mert volt okunk hinni abban, hogy személyiségünk intenzív fejlesztése, képességeink cselekvő kiteljesítése ön- és közérdek, belső és külső törvény.

Ma ilyen időket élünk. Nem konfliktusmentesen persze, hiszen, a haladás irányát meghatározó elveknek éppen általunk kell megvalósulniuk, s mi sem vagyunk mentesek — ha más mértékben is — elődeink fogyatékoságaitól. Ma még. Mert kétkezi dolgozók és hivatali íróasztal mögött ülők, szerszámmal és tollal teremtő milliók szellemi gazdagodása, növekvő felkészültsége, közéletvágya, (ön)tudatosuló cselekvései mutatják a reménykeltő holnapot. Amikor még közelebb kerül egymáshoz jelen és jövő. Amikor hitünk, elhatározásunk, képességeink és tetteink folytán még kevesebb feladat megoldását hártjuk át — az utókorra.

Kassai-Végh Miklós

*

A borítón és belső oldalakon az V. salgótarjáni nemzetközi művésztelepen részt vett lengyel képzőművészek — Janina Biala Szygula és Ferdinánd Szygula — művei. (Fotó: Kulcsár József)

1978|5

TARTALOM

- 3 Marczinek István: Nemzetiségiek Nógrádban
3 Kó-Szabó Imre: Több nyelven...
5 Kelemen Gábor: Kistermelők — nagy gondok
8 P. A.: Szembesítés 2.
9 Turcsányi Miklós: Üdülőövezet
11 Vitam et sanguinem (Veress)
-
- 13 Vihar Béla köszöntése
Vihar Béla: Profán prédikáció, Önarckép
13 Laczkó Pál: Rovancs
14 Ketykó István: Rég elrobogott már, Nem figyeltünk
14 Banos János: Anyám a szívemet
15 Lelkes Miklós: Erdő
15 Bezzeg János: Suhanc-dal
15 Tímár Máté: Szabadszombat
18 Tamás István: Útszéli
18 Szombathy Viktor: Aki hajót álmodott
20 Csanády János: Magányos favágó, Ami elomlott
-
- 21 Bereczky Loránd: A grafika lehetséges útjai
22 Belitzky János: Egy elfelejtett sztrájk
24 Nagy Zoltán: Palóc arcok. A nógrádsipeki hegedűs
-
- 25 A szocialista realista filmművészet új útjai. (Veress József)
26 Az üzemi demokráciáról (Jánoska László)
27 Vihar Béla: Egy katona megy a hóban (Csongrády Béla)
28 Lengyel Péter: Cseréptörés (Laczkó)
29 Soós István: Csapadi Csaba: Az Anonymus-kérdés
30 Nógrád megyei iparművészek kiállítása (T. E.)

PALŐCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Chvalla Emil mb. igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555-8867

78.19991 N. S. 1400 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Nemzetiségek Nógrádban

Köztudottan ez év őszén kerül sor a hazánkban élő mintegy félmillió nemzetiségi — délszláv, német, szlovák, román — állampolgár életében jelentős esemény, a nemzetiségi kongresszusok megrendezésére. Nem csekély érdeklődéssel (érdekeltséggel) tekint e jelentős történések elé Nógrád megye sem, hiszen négy járásának 24 községében élnek szlovák, illetve német ajkú lakosok — ami megközelítően tízezer főt, a megye lakosságának több mint négy százalékát jelenti. Legtöbbször a rétsági járás területén található, ahol arányuk 35—38 százalékra tehető.

A Nógrád megyei nemzetiségi települések általában a községek kategóriájába tartoznak, földrajzi és gazdasági adottságaik más településekéhez hasonlóak — sajnos, meglehetősen kedvezőtlenek. Éppen ezért is tekintjük nagy eredménynek, hogy az MSZMP lenini nemzetiségi politikájának megfelelően a megyére jellemző politikai, gazdasági, kulturális fejlődés minden jegye érzékelhető ezekben a községekben. A közös élet, a közös felelősség, a közös munka fokozatosan eltüntette a múltban oly sokszor tapasztalt nacionalista nézeteket, a magyar lakosság támogató érdeklődéssel kíséri a nemzetiségek anyanyelvi kultúráját ápoló, megőrző, fejlesztő tevékenységét; jövedelmük növekedése, életszínvonaluk, életkörülményeik és általános műveltségük emelkedése a magyar összlakossággal megegyező ütemű és mértékű. A nemzetiségek által lakott települések általános fejlődése különösen az utóbbi években gyorsult meg jelentősen: az V. ötéves tervben Nógrád megye e községeinek fejlesztésére 23,5 millió forintot, ugyanitt felújításra 17 millió forintot irányoztak elő. Ennek az összegnek több mint fele az oktatási és egészségügyi célkitűzések megvalósítását szolgálja, a felhasználás időarányosan, ütemesen folyik.

Az életkörülmények javulásának és a műveltségi szint emelkedésének is köszönhető, hogy megyénk nemzetiségi lakosai mind bátrabban élnek az alkotmányban biztosított jogaikkal, egyre tevékenyebb részt vállalnak környezetük formálásában, aktívabb szerepet vállalnak a közéletben — a gyakorlat igazolja, hogy valóban a társadalom egyenrangú tagjaiként vesznek részt a szocializmus építésében. Képviseletük a választott testületekben számarányuknak megfelelően biztosított: a nemzetiségi községek képviselőihez viszonyítva a tanácsban 33, a végrehajtó bizottságban 30 százalékos, a népfrentbizottságokban pedig több mint 50 százalékos arányban vannak jelen. Azt is jelenti ez, hogy a tanácsok és népfrentbizottságok vezetői között jelentős számban találkozhatunk az anyanyelvüket is jól beszélő nemzetiségekkel. E képviselői arányokon túl természetesen az elsősorban a népfrentbizottságok által szervezett különféle összejövetelek, bizottsági ülések, falugyűlések és egyéb tanácskozások igazolják, hogy nemzetiségi községeinkben is egyre tartalmasabbá válik a szocialista demokratizmus; a magyar és nemzetiségi lakosok közös közéleti tevékenysége egyértelműen a szocialista nemzeti egység erősödéséről tanúskodik.

A nemzetiségi lakossággal kapcsolatos feladataink megoldását jelentős mértékben megkönnyíti, hogy az utóbbi időben szoros kapcsolatot alakítottunk ki a nemzetiségi szövetségekkel — aminek elsődleges célja az volt, hogy még intenzívebbé tegyék a nemzetiségi lakosság anyanyelvi kultúrájának fejlesztését, hatékonyabban érvényesítsük a nemzetiségi politika lenini elveit.

Az elmúlt évek során az érintett községekben jelentősen javultak a közoktatás és közművelődés tárgyi feltételei. Nógrád megye 24 nemzetiségi községéből 22-ben működik óvoda, melyek közül az igényeket figyelembe véve hatban a nemzetiségi nyelv használatos. Általános iskolai nyelvoktatás folyik 13 iskolánk 51 tanulócsoportjában, s igen nagy gondot fordítunk a nyelvoktatáshoz szükséges speciális segédanyagok beszerzésére. A

nemzetiségi lakosság megnövekedett kulturális érdeklődése és igénye megkövetelte, hogy körültekintően bővítsük a szabadidő-eltöltés kulturális lehetőségeit. Báziskönyvtár alakult Rétságon a nemzetiségi könyvtárak választékos ellátása érdekében, a megyei tanács évi negyvenezer forintot biztosít a nemzetiségi könyvtárak folyamatos feltöltésére.

Az anyanyelvi kultúra ápolásának legnépszerűbb formái az öntevékeny művészeti csoportok, énekkarok, táncsoportok, Röpülj páva-körök, népi zenekarok — fejlesztésük, rendszeres szereplésük biztosítása fontos közművelődési célunk. Említésre méltóan fejlődnek a bánki, a legéni, a nógrádi, a nézsai, a terényi, az erdőkürti és a vanyarci nemzetiségi együttesek, melyek közül nem egy vált már ismertté határainkon túl is; Bánkon évek óta sikeresen működik a szlovák folklórt bemutató múzeum. A nemzetiségi kultúra ápolásának jelentős eseménye a Nógrád megyei nemzetiségi hetek rendezvénysorozata, melynek keretében nemzetiségi bemutatók, könyvankétok, anyanyelvi író-olvasó találkozók körítik a központi rendezvényt, a bánki nemzetiségi napot, amely egyben megyénk politikai életének is egyik jelentős eseménye.

A nemzetiségi lakosság anyanyelvi ismereteinek fejlesztését hasznosan segítik elő a szlovák, illetve német nyelvű kiadványok: a Ludové Noviny, a Nas Kalendár és a Deutscher Kalendár. Jelentős az érdeklődés a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége által szervezett ún. kultúrkörutak műsorai iránt, melyeken alkalmanként több százan vesznek részt.

A nemzetiségi politika gyakorlati megvalósítása a párt-, tanácsi szervek és a Hazafias Népfrent szerveinek közös feladata: e fontos politikai feladat folyamatos megvalósításában kiemelkedő állomást jelentenek a nemzetiségi kongresszusok. A nemzetiségek által lakott községek népfrentbizottságainak mozgalmi munkáját a megyei elnökség ez év áprilisában tárgyalta meg, majd feladattervet fogadott el a nemzetiségi kongresszusok tartalmi és szervezeti előkészítésére. A feladattervet ismertették a népfrent titkári értekezletein, amelyen a szlovák és német nemzetiségi szövetségek képviselői is részt vettek. Szeretnénk elérni, hogy a legkülönbébb rendezvényeken — nemzetiségi hetek, nemzetiségi olvasótábor, béke- és barátsági rendezvények, klubfoglalkozások, anyanyelvi oktatás, szülői értekezletek — széleskörűen méltassák e kongresszusok politikai jelentőségét.

Közvetlen tapasztalataink igazolják, hogy a megyében élő nemzetiségi lakosság közérzete jó, a magyar és a nemzetiségi anyanyelvű állampolgárok összefogva, közös erővel dolgoznak a szocialista nemzeti egység nevében társadalmi és nemzeti céljaink eredményes megvalósításáért. Az elkövetkező hetek, hónapok, a nemzetiségi kongresszusokra való felkészülés és a kongresszus eredményeinek megvitatása, úgy gondolom, még erősebbé teszi a megyében élő nemzetiségek és a magyar lakosság közötti összefogást, a testvéri együttműködés tudatát, a szocialista nemzeti egység megszilárdítását.

Marczinek István

Több nyelven...

„Stratila som pártu, zeleni veniec
Najsol mi ju družba, svárny mladeneč.

Száll a dal a bánki tó vízszínpadáról és perdül a színes harangszoknya, szól a nóta szlovákul, németül, magyarul. A színpad körül több ezer ember nézi a műsort. A közönség soraiban öregek, fiatalok, kíváncsi városiak vegyesen.

„Die Lieb' allein ist schult daran,
Das ich jetzt sterben mus.”

Van, aki nem érti a dalok szövegét, csak a zenét hallgatja és csodálja a menyecskek ékes főkötőit, van aki halkán a színpadon éneklőkkel dudol, vagy öreges, értő mosolylyal bölint a sorok végén.

Férfiak állnak a tömeg szélén, fekete bársonynadrág, fehér, kispalléros vászon-ing rajtuk és a fekete kalapok alól összehúzott szemmel néznek a fejek fölött a színpadra.

Az idén tizenkettedik alkalommal tartották meg a Nógrád megyei nemzetiségi napok rendezvényeként a nemzetiségi találkozót a festői szépségű, szlováklakta településen, Bánkon.

*

— Podte zajtrá, vtedi tu bude tajomnik a pizhováranie sa — mondja a tanácselnök az öreg, kék kötényes bácsinak, aki levett kalappal, tisztességtudóan áll az ajtóban, amikor belépek.

— En nem értem, amit mondott. Lefordítaná? — kérem az elnököt.

— Szívesen. Az öregnek valami adóval kapcsolatos gondja van. Azt mondja, hogy megváltozott a földjen a művelési ág, és rosszul számolták ki az adóját. Mondtam neki, jöjjön hoinap, itt lesz a titkár és megbeszéljük.

— Kötelező az elnöknek tudnia szlovákul is?

— Nem hiszem. Legalábbis, amikor idejtem dolgozni, erről nem esett szó. Később jöttem rá, hogy segíti az embert. Jó, ha valaki tudja a tanácsnál a másik nyelvet is.

— Volt már arra példa, hogy szlovákul írták a beadványt?

— P/sze, nem is egy esetben.

— És a válasz?

— Azt magyarul.

— Kik beszélnek a községben a szlovák nyelvet?

— Inkább az idősebbek, egymás között. De velem is így beszélnek. A falugyűlésen meg a választásokkor, a jelölőgyűlésen fordult elő, hogy a felszólaló magyarul kezdte, nehezen ment neki, átváltott hát az anyanyelvére. Lefordítottuk ugyan, bár a többség így is, meg úgy is értette.

— A fiatalok?

— Azok inkább csak értik, de keveset beszélnek. „Passzív szókincsük van”, így mondták egyszer egy vizsgálatnál. Ők a szlovákból inkább a zenét meg a táncot kedvelik. Van itt táncsoport is, meg kórus is. Szerepeltek egyszer a tévében. Úgy énekeltek, meg táncoltak, mintha most jöttek volna Szlovákiából...

*

Hazánk lakosságának mintegy 3 százaléka nemzetiségi állampolgár. A nagyobb nemzetiségi csoportoknak önálló nemzetiségi szövetségeik vannak, így a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége. Minden nemzetiségi szövetség önálló, saját nyelvű lapot jelentet meg.

A könyvtárakban közel 200 ezer könyv található a nemzetiségi nyelvén. A Magyar Rádió pécsi stúdiója szerb-horvát és német nyelven, a szolnoki stúdió kísérleti jelleggel szlovák nyelven is sugároz műsort.

*

Korán reggel van, még nincs öt óra. Legalább tízen várokoznak a buszra. Férfiak aktatáskával, kendős néni sárga műanyag szatyorról, asszonyok szótlan álmosággal, fiatalok farmerben. Mind többen gyülekeznek.

— Jó reggelt! Dobró ráno!

— Utazunk?

— Igen.

— Hová?

— Na esztéká.

— Csak nincs baj?

— Most idem röggönre. Fáj a gyomrom.

— És maga?

— Pracovat. Délelőtös vagyok, sok a munka.

*

Nógrád megyében 24 községben élnek szlovák és német ajkú nemzetiségiek.

Még a XVIII. század elején, a törökök kiűzése után települtek a megye területére. Nagyrészt elnéptelenedett falvakba költöztek ide északról. A kutatások szerint nem tervszerű telepítésről, hanem inkább spontán átköltözésről volt szó. (A legtöbb esetben még inkább jobbagyszökésről.) Attelepülésükhöz földesúri érdek is fűződött, mert a török elvonulásával itt maradt a föld, de nem volt, aki megművelje, hiszen a lakosság elpusztult vagy elmenekült. A földesurak így különböző kedvezményeket biztosítottak az áttelepülőknek. Telket, házat vagy házhelyet adtak, erdőrészt, legelőhasználatot. Ezen túl pedig biztosították számukra a lutheránus vallás szabad gyakorlását. (Az északról érkezőknek ugyanis legnyomósabb okuk a szökésre a vallási üldözés volt.)

Az áttelepülés során azonban nem faluközösségek, hanem családok érkeztek a megye területére, akik így szokásaikat, hagyományait csak részben tudták megőrizni. Az új környezet meghatározó volt és alkalmazkodást kívánt. A nemzetiségek történelme ettől kezdve együtt formálódott a környezetükben élő magyarokéval.

*

Az MSZMP XI. kongresszusának anyagában olvasható: „a nemzeti összefogás fontos eleme a hazánkban élő nemzetiségek állampolgári egyenrangúsága. A hazánkban élő nemzetiségek egyenrangú állampolgároként vesznek részt az egész népet átfogó építőmunkában. Az államigazgatás és a közelet fórumain szabadon használhatják anyanyelvüket, ápolhatják nemzeti kultúrájukat, s minden támogatást meg is kapnak hozzá.”

*

— En itt születtem ebben a faluban, kereken ötvenkét éve. Földműves volt az apám. A nagyapám is. Így kezdtem én is... most a téveszen dolgozom mint kocsi, mert nagyon szeretem a lovakat. Azt mondják, nemzetiségi falu a miénk? ...lehet, de nekem ez sohasem jutott az eszembe. Beszélnek itt szlovákul meg magyarul, vegyesen. A szomszéd faluban svábok vannak. ...Arra emlékszem, mikor még gyerek voltam és szombat vagy vasárnap este a vasúti síneken átgyalogtunk ebbe a faluba, csak úgy szórakozásként, hogy nagy bálokat tartottak. Nekem tetszett a zene meg a tánc, de jegjobban a harmonika. Mondtam is az apámnak, vegegyen nekem egy olyan hangszert, de hallani sem akart róla. Mindig azt mondta: a svábok

énekelhetnek, de nekünk dolgozni kell. Lehet, hogy igaza volt? En nem is tudom... Tudja, ezen így soha nem gondolkodik az ember. Azért, hogy így mondja... eszembe jutnak dolgok. Hat-nyolc évvel ezelőtt voltak itt olyan falugyűlések, amikor a két falu tanácsát egyesítették vagy összevonták... Akkor beszéltek, meg vitatkoztak, hogy miért kell nekünk közösködnünk, mert tudja, eddig is megvoltunk egymás nélkül, tehát ezután is megleszünk. Vitatkoztak rajta, de aztán nem lett semmi. Most nálunk van a tanács, hozzájuk meg kijárnak, és kész. Aztán még egyszer lángolt fel valami ellentétfele a két falu között, amikor a téeszeket egyesítették. Volt egy elnök, mármint téeszelnök, az egy nagyon rendes ember volt, persze azóta leváltották, csinált valami galibát, a fene se tudja, hogy igaz volt vagy nem, de nem is erről akartam magának beszélni, hanem amikor megtörtént az egyesítés, a soros munkákba külön brigádokat szerveztek, s versenyeztek. A zárszámadásnál is a színpad egyik oldalán szlovákul énekeltek, a másikon meg németül. Mind a két együttes nagy tapsot kapott. Egyik évben itt volt a közgyűlés, a másikban pedig náluk. Nem is volt itt senmi baj. Az új vezetőség mintha kevesebbet törődne ezzel, legalábbis én így látom... Persze az emberek sem adnak már erre sokat. Egy a fontos, hogy jól keresünk, megvan a pénzünk, a család is elégedett...

*

Abból a hatszáz lakosú faluból, amikor végeztek a nyolcadikban, hárman tanultak tovább. Ketten ebben a közeli gimnáziumban. Sz. Erzsébet pedig Budapesten a szlovák gimnáziumban kezdte meg tanulmányait.

— Hogyan került oda? — kérdezem tőle.

— Hosszú történet — mondja sóhajtva. —

Nálunk otthon a szüleim magyarul, az öregek csak szlovákul beszélnek. A faluban halani magyart meg szlovákot, vegyesen. Talán száz magyar család lakik itt, a többiek szlovákok. En jól tudom a nyelvet, több száz könyvet olvastam így. A tanító mondta az apámnak, hogy jó lenne, ha ezen a nyelven tanulhatnék. Aztán nekivágtam.

— A gimnáziumban hogy érezte magát?

— Furcsa volt. Az oktatás szlovákul folyt, de délután a szobatársak csak magyarul beszéltek — persze én is. Ezek a fiatalok mári így nőttek fel, de ez nem zavar senkit.

— Hogy került vissza, miért hagyta abba az iskolát? A szlovák nyelvtudás így elveszett?

— Nem, erről szó sincs. A faluban erre mindenkinek szüksége van, de a beszélgetésen kívül másra nemigen használom én sem. Néha, ha időm engedi, elolvasom a Ludové Novinyt, az öregek járatták, meg a rádióból hallgatok egy keveset.

*

Feljegyzések a Nógrád megyei III. nemzeti napról: „...a találkozón ismét rengeteg ember gyűlt össze. A felvonulás nagy közönségsikert hozott. A falun keresztül gépek vonultak, frissen festve, majd sorban 14 közseg népviseletbe öltözött képviselői. Aratókoszorút hoztak, énekeltek, kis műsort mutattak be, táncoltak fiatalok, öregek vegyesen. Ebben az éneklésben benne volt a későbbi éneklő csoportok, menyecskekórusok ígérete. A találkozó nagy népnepélylé fejlődött.”

„...néhányan éppen ezt a népnepélyjellegét támadták. Búcsúszereinek mondták. Valóban volt ilyen hangulata is, hiszen vásárosok lepték el a községet ezen a napon, árusok sátraitól volt tarka a vár alja. A szomszéd réten körhinta, céllövölde települt. Voltak, akik kifogásolták a délutáni műsor hosszúságát. Két órakor kezdődött a nagygyűlés, amely fél óra alatt lezajlott. Tehát fél háromtól fél nyolcig egyfolytában tartott a műsor. A nézőtér elhelyezett ezer ülőhely ennek ellenére végig foglalt volt, a nézőtér szélén körben ugyanannyian álltak. A közönség időről időre kicserélődött.”

Az V. nemzetiségi találkozó után nemzetiségi napokat tartanak minden év augusztus 1-től augusztus 20-ig, a megye nemzetiségi faivaiban.

Kő-Szabó Imre

Kistermelők — nagy gondok

Asztalomon öt napilap, négyben megtalálom a többé-kevésbé azonos szövegű közleményt. A híradás arról szól, hogy a gyümölcscellátás jövője érdekében ösztönözni, anyagilag támogatni kell a háztáji és kiegészítő gazdaságok előregedett szőlő- és gyümölcsültetvényeinek felújítását. A feladat — többek között — az ÁFESZ-ekre vár.

Örvendetes a hír. Megint egy jó kezdeményezés, amely a ma realitásából fakad, s a jövőbe néz. Nem lelkesedhetek sokáig, még abban az órában kedvemem szegi egy eseményt.

Az asszonyra — aki megint „balhét vert” — hegyre szaladó szőlőjének aljában, a pincegátdorban találok. Vigasztalanul esik az eső, ide szaladt menedéket-védelmet keresve férjével, nagylányával. Előttük háncsból fonott hátikosár, félig szedve bíborszemű cseresznyével.

G.-nére azt mondják, jól felvágta a nyeivét. Igaz, ami igaz, nemcsak az utcán és a kiskapuban sustyorog; megmondja véleményét ott is, ahol kell. Most is pöröl, ragyhangon és hévvel. Igaza tudatában.

— Nem bírtam már cérnával! Nézttem ezt a rengeteg cseresznyét, meg azt is láttam, hogy reggelente milyen kevéssel indulnak útnak a szécsényi meg a tarjáni piacra. Mert ki kosaraz manapság? Az a néhány nyugdíjas, meg egy-két ráérő. Az meg különösen bosszantott, hogy a felvásárlót hiába kérdezgettem, mikor veszi végre a cseresznyét, nem tudott semmit mondani. Telefonáltam hát — miért ne telefonálhattam volna? — a p.-i ÁFESZ elnökének. Azaz, vele nem beszélhettem, mert Pesten volt. Jó lesz nekem a helyettese is, mondtam. Lehet, hogy egy kicsit indulatos voltam, de megkérdeztem tőle, amikor odajött a telefonhoz: ugyan, mit akarnak már a cseresznyével? Rothadjon meg a fán, mint más években?

A válasz igencsak meglepte G.-nét. Hogyne csodálkozott volna, amikor ezt hallotta: kell a friss gyümölcs, persze hogy kell. Nincs elegendő a „terítéshez”, tegnap is Budapestről, a Bosnyák téri piacról hoztak.

A közhellyel „egyszerű asszonynak” titulálható G.-nében felforrta a méreg. Ő ugyan nem felvásárlási és értékesítési szakember, de számolni megpróbál.

— Az istennek sem értem! Fizetik a fuvar, itt meg — az ÁFESZ szájában — megrothad a drága gyümölcs.

— Nem így volt ez valamikor — kapcsolódik a beszélgetésbe a férj. — Még nem volt ilyen nagy a szövetkezet, meg FMSZ-nek hívták, de a felvásárlással nem volt semmi hiba. Még zöld volt a cseresznye, de már az illetékesek a helyi felvásárlóval együtt végigjárták a határt. Megbecsülni a várható termést. Így volt ez helyes, tudták, hogy mennyit kössenek le, mennyi láda kell. Akkoriban három vagonnal is elment K.-ról. Ma valamivel kevesebb lenne.

E beszélgetés után néhány héttel ismét végigjárva a k.-i határt, a krónikás inkább úgy véli: „valamivel kevesebben” híznak lustára a madarak. Hiszen kevesebb a fa is.

Egy vagonnal rothadt meg? Vagy csak egy féllal? Az elpocsékolt termés értékét a Garay piacon vagy a Lehelen, meg a tarjáni csarnokban bevásárló asszonyoktól kellene megkérdezni. Azoktól, akik huszonöt meg harminc forintot szurkoltak le egy kiló cseresznyéért. Ha tehetném, sokukat elhozhat volna egy kis környezettanulmányra a k.-i dombokra. A szemétté érett, madaraktól kikezdett, az enyészetre bízott gyümölcsrengeteg láttán bizonyára lett volna mondanivalójuk. Nem kell látnoki varázssal bírni ahhoz sem, hogy a hangnemük sejthető legyen.

*

Az agilis G.-né mindenestre „hatott”. A telefonbeszélgetés másnapján megkereste az ÁFESZ illetékese, künn a szőlőben talált rá, majd megindult a felvásárlás is. Miért pusztult akkor mégis a fán a gyümölcs? A felvásárlónál meg alig lézengtek, clyan gyér volt a forgalom.

— Vasárnap tizennégy mázsát vettem át, kedden meg nyolcat. Ma is lesz annyi — hallom az adatokat.

— Gyanítom az okot — vetem közbe. — Kevés ez a tizenkét forint a konzervgyári, a tíz meg az étkezési cseresznyéért. Nagyon kevés. Mennyiért veszi át például a konzervgyár?

Sejtelmes hallgatás, majd egy kurta „nem tudom” a válasz.

Mindenestre a termelőknek furcsa összehasonlításra nyílik alkalmuk. Ugyanezen a napon a piacokon — hivatalos közlések, a napilapokban is megírt adatok szerint — 24—28 forint a cseresznye ára. Csoda-e, ha felszalad a pumpa, ha magasra csap az indulat: „Akkor inkább pusztuljon a fán!” A verébhad, meg mindenféle szárnyas öröme.

Befut a teherautó, aktatáskával jön az ÁFESZ központi felvásárlója, ő kíséri az árut.

— Előbb kellett volna szedetni — firtatom. — Amikor még nem kellett annyit válogatni, meg az ára is jobb volt. Az „árkülönbség” sem irritálná a termelőt.

— Hát kellett volna... — mondja, de többet nem tudok meg tőle. Úgy látszik, gyümölcsügyben a kurta válasz a divat.

*

A felvásárlási és értékesítési ár különbségének ismeretében — amikor az érték egyik pillanatról a másikra duplájára „növekszik” — már érthetőbbek az alábbi közjátékok.

Ott, a felvásárló előtt, idős ember invitál egy fiatalabb nyugdíjast: Szedd le a cseresznyémet, felében!

Amaz csak nevet.

— Ha itt ilyen keveset adnak érte, fel sem megyek a fára! Inkább kapálok százötven forintért meg egy liter borért. Meglesz a pénzem, meg a nyakam sem töröm. Javakorabeli férfi jön a szőlők alatt, hátán kosár.

— Te már megkerested, Jenő, a nap-számot! — szól rá egy balyus asszony, a cseresznyére célozva.

— Inkább fagyott volna le, mint tavaly. Anyám nem megy a fára, a feleségem beteg. Leszedetni meg... most már nem éri meg. Elvinni, piacozni meg nincs időm.

Van, akinek megéri. A fiatalember szabadságot vett ki a cseresznyeszezonra, feleségével együtt. Az após meg a lánya egész nap szedi a gyümölcset, ő meg viszi a Moszkviccsal a kofáknak. Bizonyára nemcsak a benzinköltségért teszi.

A salgótarjáni csarnokban szinte gyermekember árulja a cseresznyét, öklüket rázák felé a többiek. Az üzletrontás miatt.

— Tanító vagyok, most van rá időm, hogy elcsúszott az érés. A Ladával felszaladok a piacra, aztán adom a portékát öt forinttal olcsóbban, mint a többiek. Megéri így is, hiszen az eget veri az ár. Az asszonyok meg hadd szidjanak, eladok percek alatt, és már itt sem vagyok.

A megroppant derekú, visszeres lábú parasztasszony már nem szalad ilyen könnyen. Harminc-negyven kilométert kellene a kosarakkal autóbusszozni, vonatozni — inkább lemond az értékesítésről. A „helyi pénzért” meg nem szedi, nem szedi le. Márcsak dacból sem. Mert joggal bosszantja, hogy a piaci árnak még a felénél is kevesebbet kínálnak az áruért helyben. Mi ez, ha nem az anyagi érdekelttség megsértése? S ez annál is inkább lényeges, mert a munkaiigényes csonthéjas gyümölcsök jelentős része a háztáji és kiegészítő gazdaságokból kerül ki. A cseresznyének például 61 százalékát, a meggynek 70 százalékát, a málnának 50 százalékát, a kajszinak pedig 53 százalékát termelik meg a szőlők közteseként vagy a kiskertekben.

Országos adatok ezek. S mennyi lehetne ez a százalék, ha az elv — minden kilogramm megtermelt és fogyasztásra alkalmas árut fel kell vásárolni — érvényesülne a gyakorlatban is.

*

A gyümölcs és zöldség ügyébeni morgólódáshoz kapóra jött a Fogyasztási Szövetkezetek Országos Tanácsának június 8-án tartott ülése, amelyen azt vitatták meg, a szövetkezeti feladatok hogyan segíthetik az MSZMP KB 1978. március 15-i, a mezőgazdaság és élelmiszeripar helyzetéről, fejlesztésének feladatairól szóló határozatát.

A fórumon a SZÖVOSZ elnökhelyettese többek között a következőket mondotta: „Nem engedhető meg a háztáji és kiegészítő gazdaságok termelésének visszaesése, jelentőségének lebecsülése, az anyagi érdekelttség megsértése és a felvásárlás szervezetlensége. Társadalmi érdek, hogy a háztáji és kiegészítő gazdaságok megítélésében egységes felfogás és gyakorlat érvényesüljön, hiszen csaknem minden második család érdekelt ebben. Ezt a népgazdaságnak, a szövetkezetnek és a szövetkezeti tagoknak egyaránt hasznot hajtó tevékenységet támogatni nem szívesség, hanem politikánkban fakadó kötelesség. Nem arról van szó, hogy néhány százezer háztáji és kiegészítő gazdaság legyen a termelési forma

reprezentánsa, hanem arról, hogy a mintegy 1,8 millió érdekelt család döntő része szerezzon kiegészítő jövedelmet gazdaságából akár úgy, hogy háztartási szükségletét ott állítja elő, akár úgy, hogy termékei egy részét értékesíti."

Az országos tanács üléséről, az újabb fontos és jó határozatokról a Heves megyei P. ÁFÉSZ-ének osztályvezetőjével beszélgetünk.

— Minden szava igaz és nagyon is sürgető feladatokat sugall — mondja. — Ilyen az a passzus is, amelyben arról van szó, hogy: „Az árut nem várni és felvásárolni kell a termelők ösztönös elképzelései szerint, hanem a piac igényeinek megfelelően a termést tervszerűen, tudatosan szervezni kell”.

Az elvek után az osztályvezető a cseresznyéről mint konkrét példáról beszél:

— Fáj a szívem, mert látom K.-on a rogyadozó fákat, a már elpusztult termést.

— Lenne-e akadálya, hogy egy másik, konkurens szövetkezet, ha nagyobb távolságból is, felvásárolja a termést?

— Nem hiszem. Szervezés kérdése.

Valóban. Volt már rá eset, hogy sz.-i cégnek volt „lerakata” K.-on, egy alkalmi megbízottal.

De csak ez, a keresztbe-kasul szállítgatás lenne a megoldás? Agyamban dobol a köztudatba 1976-ban betáplált és azóta szajkózott mondás: „Minden kilogramm megtermelt és fogyasztásra alkalmas árut fel kell vásárolni!”

A jó elv és a gyakorlat között azonban nemcsak P.-ön és K.-on van hézag. Elég egy főúton elkocsikázni, sok helyütt látható az előregedett-tönkrement gyümölcs, a magszárat növelő saláta, a fehéredő zöldborsó, a megsárgult uborka. És ki tudná felsorolni, hányfajta zöldség és gyümölcs, aminek a piacon, az üzletek pultjain lenne a helye. Nagyobb kínálatot teremtve, s ezáltal az árakat csökkentve.

Szót emeltem K. I. érdekében, mert nem vettek át tőle ötven kilogramm kifejtési való babot. Azaz, végül is csak gazdára talált a felajánlott portéka, mert a fiatalember nem volt rest reklamálni a p.-i ÁFÉSZ központjában. Csitítottak: „nem jellemző ez az eset, kár vele foglalkozni”.

Valóban egyedi balfogásról lenne szó?

A Népszavában hasonló ügy miatt Pest megyeiek reklamáltak, ilyen visszautasítások miatt emeltek szót a hajnali piaci szemlén a mezőgazdasági és élelmiszerügyi, valamint a belkereskedelmi miniszter előtt. A Népszabadságban egyetlen napon kemenesszentpéteri, dömsödi, őriszentpéteri és nagyecsed-i kistermelők panasztartottak az ÁFÉSZ-eket.

Itt van hát a cáfolat: a rendeletek megsejtése — ha azok még oly jók is — nemcsak nógrádi sajátosság. Kemenesszentpéterről egyenesen azt írják: „Községünkben sokan foglalkoznak uborkatermeléssel, de az átvevők lassan leszoktatnak róla bennünket.”

Kár lenne. Ehelyett inkább az átvevők, felvásárlók háza táján kellene rendet teremteni.

Zöldség- és gyümölcsügyben — a korábbi évek pangása után — először 1971 hozott változást. A kormányintézkedések hatására jelentős volt a fejlődés a konzervgyári és hűtőipari feldolgozásra kerülő, valamint a primőr zöldségfélék termelésében. 1975-ben azonban újabb visszaesés következett; 13—14 ezer hektárral csökkent a zöldségtermő terület, s a kedvezőtlen időjárás következtében a tervezettnél 20 százalékkal alacsonyabb volt a termés.

A sort lehet folytatni. 1976-ban sem nőtt a vetésterület, az állami gazdaságokat — jellegükénél fogva — az állami feyelem szigorúbb megkövetelésével tudták a zöldségtermő terület növelésére készíteni. Az ellátás javítására közben — 1974-ben — újabb határozatokat hoztak, ezt azonban nem mindenütt hajtották végre, s a termelés megtorpant.

A visszaillesztést hadd folytassam egy emlékezéssel. 1976. júliusában rendeztek országos konferenciát a témáról: a termelők, a felvásárlók és az értékesítők közös tanácskozása az összhang megteremtését, s végső soron a kiegyensúlyozottabb ellátást szolgálta. Még időben. Akkori jegyzeteim tanúsága szerint: „A zöldségtermelésben, a felvásárlásban és az értékesítésben kialakult jelenlegi helyzet (ti. 1976-ban K. G.) veszélyezteti az V. ötéves tervidőszakra előirányzott belföldi ellátási és az exportfeladatok teljesítését”.

A sok más, napjainkra eredményt hozó intézkedés mellett ezen a konferencián hallottuk először megfogalmazni a már idézett jelszót — „Minden kilogramm...” —, s ettől kezdve valahogy többet beszélünk a háztáji és kisegítő gazdaságokról is. Itt jegyeztem fel: „Sok zöldségféle teljes gépesítése nem oldható meg, ezek természetében maximálisan ki kell használni a háztáji gazdaságok kínálta lehetőségeket. A kisgazdaságok eszközellátásában és a felvásárlásban nagy szerep hárul az ÁFÉSZ-ekre és a termelőszövetkezetekre. Több évre szóló szerződésekkel meg kell teremteni a termelés biztonságát”.

*

A háztáji és kisegítő gazdaságok termelésének felfutásához mindenekelőtt a szervezeti keretet kellett megteremteni, s ebben óriási feladatot vállalt magára a Hazafias Népfront. Miért a legszeleesebb tömegmozgalom lett a patronus? Dr. Gyuró Ferenc, a kertészeti egyetem rektorhelyettese, a Kertbarátok és Kistenyésztek Országos Társadalmi Szövetségének elnöke egyhelyütt ezt írja: „A kertészkedés hazánkban és a szocialista országokban ma már néptömegeket érintő tömegmozgalom”.

A megállapítás egyben válasz is kérdésünkre.

Méltánytalan lenne nem megemlékezni azokról, akik hosszú évek során fáradoztak az összefogás megteremtéséért; akik azért dolgoztak — társadalmi munkában —, hogy az elbitangolt kiskertek, ház körüli gazdaságok újra termést, piaci árut adjanak. Gyuró professzor mellett a népfront budapesti székházában mindig ott láttam a pomázi Kulín Imrét — egy évtizede pontosan a pomáziak indították el a kertbarátmozgalmat —; a szentesi nyug-

dijas vasutast, Király Istvánt; Miskolcra Szolnoki Jenő nyugalmazott mezőgazdasági mérnököt; a debreceni Banai Józsefet. A szervező munkában élen járók közül, fájdalom, már hiányzik a közelmúltban elhunyt dr. Fábíán László, aki a Hazafias Népfront Országos Tanácsa falu- és szövetkezetpolitikai munkaközössége egyik vezetőjeként — többek között — a kertbarátok Nógrád megyei társadalmi szövetségének létrehozásán is fáradozott. Találkozhattam vele Pásztón és Balassagyarmaton éppúgy, mint Salgótarjánban.

A Nógrád megyei társadalmi szövetség kilencedikként alakult az országban, s e cikk írásakor tizenegy kertbarátkört és klubot fogott össze. Bizony, ez nem sok! Különösen nem, ha tudjuk: Pest megye nyolcvan, Komárom megye ötvenhét, Budapest ötven klubbal büszkélkedhet. Nógrádtól Heves, Bács-Kiskun és Szolnok megyék maradnak le; hét, illetve kilenc-kilenc klubbal.

Örvendek azonban, hogy az érdemi munkát tekintve a palócföld nem a sereghajtók között kullog. A kiskertek mesterei című, hatodik versenykiállításon szép nógrádi siker született, az első díjat a balassagyarmati Mikszáth Kálmán Művelődési Központ kertbarátklubjának ítelték oda.

Talán nem véletlen, hogy a Budapesten rendezett termény-, barkács- és újtítókiallításán a gyarmatiak standja előtt népes nógrádi csoporttal is találkoztam. Különbusszal érkeztek, akárcsak a BNV-re vagy más rangos eseményre. Közöttük volt Dudás Béla, a Salgótarjáni Erőmű dolgozója is, aki akkor így vélekedett:

— Igen nagy öröm, hogy nógrádi sikernek lehetünk a tanúi. Magam is kertészkedem, de olyan növényeket is látok itt, amelyekről eddig nem is hallottam. Ez a kertbarátmozgalom, a klubok és stakkőrök előnye; a közös munka, a tapasztalatcsere révén érdekesebbé, színesebbé tehetik tevékenységüket.

Meg változatosabbá az étrendet — Dudás Béla a lényegre tapintott. A mozgalomnak köszönhetően másutt is kamatoztathatók az itt-ott már bevált termesztési tapasztalatok; növekszik ezáltal a mennyiség, javul a minőség. Fontos ez, hiszen az így megtermelt zöldség kettős hasznosítású: saját szükségletet elégíti ki és piacra kerül. Beszélgetésünk során — a kiállítás idején — erről a következőket mondotta dr. Gyuró Ferenc:

— A termelés egyharmada általában a kiskerteknek és a ház körüli gazdaságoknak köszönhető. Jelentős része ennek saját fogyasztásra szolgál, de így is számottevő népgazdasági jelentőséggel bír. Mert tehermentesíti a piacot, jobban kielégíthető a kereslet. Különösen akkor, ha ügyes szervezéssel, gyors felvásárlással a háztartásban fölöslegessé vált áru el is jut a piacra.

— A kertbarátmozgalmaknak ez csak egyik, ha úgy tetszik „forintális” jelentősége. Emlékszem, évekkal ezelőtt hallottam Kecskeméten, hogy egy beszélgetésen professzor úr a kertészkedőket a fákhhoz hasonlította. Mire gondolt, amikor azt mondta: „A fák állva hálnak meg”?

— Arra, hogy korunk emberét a mozgáshiány, a fokozott szellemi, idegi igénybevétel jellemzi. Kertészkedés közben, a szabad levegőn végzett munka egyben természetes gyógyszer is, amely az étrendbe iktatott bőséges zöldség-, gyümölcs- és fehérjefogyasztással együtt az egészséges, hosszú élet alapja.

*

E figyelemre méltó gondolathoz rögvest hozzátéhetjük: ha minden rendben megy. Ha a kistermelő a vállalkozásával nem újabb idegességforrásokat szerez; ha akadálytalanul, sőt támaszra lerve végezheti az egyéni és közösségi érdeket egyaránt szolgáló tevékenységét; ha... nemcsak az indulás fontos. Egy zöldségtermesztő szakcsoport alakuló ülését — az ÁFÉSZ-szel együtt — összehívhatja a népfrentbizottság, útjára bocsáthatja a kis közösséget. A napi munka irányítása, s főleg a szakmai orientálás már az ÁFÉSZ és a termelőszövetkezet feladata.

A Nógrád megyei helyzetképet rögzíti a fogyasztási szövetkezetek küldötteinek a közelmúltban rendezett tanácskozása. Ezen az eszmecserén hangzottak el az alábbiak.

A megyében több mint 47 ezer háztáji és kiegészítő gazdaság működik, ez az ágazat 1977-ben megközelítőleg 900 millió forint termelési értéket állított elő. Jelenleg 118 különböző szakcsoport tevékenykedik Nógrádban, s ezeknek a munkája jelentősen elősegítette a lakosság ellátását. A küldöttgyűlés állásfoglalása szerint: a háztáji és kiegészítő gazdaságok munkáját még tovább kell segíteni, s minden olyan nézetet, amely ezt lebecsüli, vissza kell utasítani.

Helyénvaló ez az állásfoglalás, mert a félvállról kezelésre akad példa, bőviben.

Még a télvégi-koratavaszi palántázás idején látogattam el Hatvanba, a kísérleti

fóliás telepre — innen kapja több Nógrád megyei szakcsoport is az előnevelt palántát. Az ÁFÉSZ-ek révén.

— Rettenetesen bosszant a fejetlenség, nemtörődömség — panaszkodott K. J. telepvezető. — A kistermelők reklamálnak, mert az ÁFÉSZ nem olyan palántát rendelt nekik nálam, amelyet kértek, meg nem is arra az időre. Ráadásul itt volt a fagy, nem tudom kielégíteni az igényeket.

Nem kell sokat bizonygatnia. Csak félmondatokat válthatunk, állandóan csörren a telefon, a „maszekok” újabb és újabb palántamennyiséget kunyerálnak. A válasz mindig ugyanaz: Nincs, ha egymillió darab lenne, az is elkelve egyetlen nap alatt. K. J. egyébként az ÁFÉSZ-ben bizó és póruul járt kistermelőknek tanácsot is ad:

— Nézzék, ha a szövetkezet ezzel foglalkozó illetékese nem olyan palántát rendelt, amelyet kértek, és nem a megbeszélte időre, arról én nem tehetek. Javasolom, hogy a következő szezonban ne is szóljanak nekik, rendeljék meg a palántát közvetlenül nálam. Igérem, hogy nem lesz semmi nézeteltérés.

Dicséretes ez a szándék és a pluszmunika. Elvégre így sokkal komplikáltabb a telepvezetőnek, mint a termeltetési előadótól egy tételben felvenni a rendelt. Ami azonban itt dicséret, ugyanaz a másik oldalon elmarasztalás. Mert ennyit — a palántabeszerzést a termelő költségén — legalább megtehetne az ÁFÉSZ. Elvégre, 20—27 százalékot kap a forgalmazott áru értékéből.

*

A palántabeszerzés — pontosabban a gondosság elmulasztása — azonban még a kisebbik baj. V. I. egyetlen esztendeig volt tagja a p-i ÁFÉSZ zöldségtermesztő szakcsoportjának. A fóliásátra ugyan most is megvan, de „privátim”.

— Az alakulásnál ígértek fűt-fát — mondja keserűen. — Még azt is, hogy talajvizsgálat lesz, mit érdemes természetni, meg rendszeresen jön a szakember. Megmondani, mit és hogyan kell kezelni, gondolni. Aztán meg felénk sem néztek, de a levonást bezzeg felemelték 20 százalékról 27-re. És mit adnak érte? Semmit. Felmondtam hát, mert nem értem, hogy a termelőnek csak a kötelességből jut.

A beszélgetésnek tanúja a szomszéd is. Eddig hallgatott, most így kommentálja a rövid életű szakcsoporttagságot:

— Úgy jártál, te komám, mint a cigány. Aki azt mondta: mindjárt tudtam, hogy valami baja van a lúnak, amikor apám a hátán hozta a bűrit.

V. I. a szomszédos községbeli P.-ék esetétől is fél. Két fóliásátrukban „ette meg a gomba a paradicsomot”, s amikor a palántázás után két hónappal(!) megjelent az ÁFÉSZ szakembere, csak csodálkozott:

— Jé, hogy lehetett ezt így elhanyagolni? Ebből már nem sok valami lesz.

Hogy lehetett elhanyagolni? Egyszerűen úgy, hogy P.-ék világeletükben nem termeltek paradicsomot, vagy ha igen, akkor kiültettek néhány szálat, a jótékony gondviselésre bízva. De így, nagyban? Az ÁFÉSZ biztatására és annak szakmai segítségére várva vágtak bele. Most mégis az ő pénzük — palántaár, fuvar, fűtés, elmaradt termés — bánja.

Mellesleg, V. I. talán jobban járt, mint a leszerződött szakcsoporttagok. Elfogy a portékája neki is, s a szövetkezet haszna is az övé, saját maga értékesít. Meg segítséget sem kapott kevesebbet(?) a többinél.

V. F. és felesége a „Cs. Zöldségtermesztő Szakcsoport” tagja. Egymás szavába vágva panaszkodnak:

— Csak arról vesszük észre a tagságot, hogy több a levonás. Ha valaki — kívülálló — elviszi a paradicsomot az üzletbe, a napi árból húsz százalékot vonnak le. Rendben is lenne, nem bánnánk, ha mind ezért kapnánk cserébe valamit. De még a palántaszállítás fuvarját is mi fizetjük, az újságban meg olvassuk, hogy egy-egy ÁFÉSZ mennyi pénzzel, palántával segíti a termelőket. Nincs ez így rendjén! Ha nem lenne a csoportban két fiatalember, akik értenek is a paradicsomhoz valamit, meg nem is irigyek, a fene tudja, mi lenne velünk. Mert ők eljönnek, tanácsot adnak. Nem úgy, mint azok, akiknek ez a kötelességük. Akik ezért kapják a fizetést! Persze, az effajta segítség is ritka. A tudást, kérem, úgy kell lopni, ellesni. Mert irigy a nép egymásra.

*

Másképp is lehet — és másképpen is kell csinálni. A szövetkezetnek, a szövetkezeti tagoknak és a népgazdaságnak egyaránt hasznot hajtó fontos politikai munkát jól értik és értelmezik Sz. községben. Az itteni ÁFÉSZ tevékenységéről előljáróban egyetlen adatot: 1978-ban a termeltetés és felvásárlás forgalmi terve tizenhárommillió forint. K. L. felvásárlási alapegységvezető szavai körültekintő, alapos munkáról árulkodnak:

— Tizenkét község és két tanya tartozik a szövetkezetünkhöz, a szakcsoportoknak pedig több mint 1200 tagja van. Őriási ez az arány. A szerződések gyarapítását tartjuk egyik legfontosabb feladatunknak, most arra törekszünk, hogy három évre szóló megállapodásokat kössünk. Még jobban megalapozva ezzel a termelés és az értékesítés biztonságát, ez a közös érdekünk.

Mit takar a tizenhárommillió forint; mennyi uborkát, paradicsomot, paprikát, nyulat és mézet kell ezért felvásárolni — ezúttal ne részletezzük. Ehelyett arról szólunk, hogy az sz.-i ÁFÉSZ gondol a jövőre is.

— A környéken egyre gyakrabban rebesgetik, hogy befellegzik az uborkának — ez az egyik legfontosabb, „legdivatosabb” zöldségfélének —, mert fellép az ún.

talajuntság. Ezt is figyelembe vettük a tevezésnél. A Nógrád megyei Tanács 1985-ig kért javaslatot a feladatokra, úgy érezzük, hogy a legrealisabban vettük számba a lehetőségeinket. Egyrészt a termesztésre alkalmas, újabb „uborkás területeket” keresünk, másrészt foglalkozunk a zöldbab és főleg a bogyósok termesztésének tervével is. Van még ugyan időnk, de már előrehaladtak a megbeszéléseink a hűtőiparral és — például bogyós-ügyben — egészen jó piaci lehetőségeket kínálnak.

A jelen számai és a jövő tervei azt igazolják: Sz.-on nem várják ölbe tett kézzel a sült galambot.

*

Előveszek egy néhány évvel ezelőtt kiadott szakkönyvet, fellapozom benne a térképet, Magyarország éghajlati körzeteivel. Nóg-

rád megyét — többek között — a satiozás így jelöli: „általában fóliás hasznosításra nem alkalmas”. Úgy látszik azonban, hogy sokaknak a figyelmét nem kerülte el még egy apróság. Nevezetesen: ez a táj a mikroklimában leggazdagabb ország-rész, s ez a tény az általános adottságokat nagymértékben befolyásolhatja.

Szakcsoportja és patrónusa válogatja — több-kevesebb sikerrel. A piacok és az üzletek standjainak megváltozott képe mindenesetre a fóliások munkáját dicséri.

A lehetőség tehát adott, vannak jó — segíteni, támogatni hivatott — rendelkezések is. Csak — itt-ott — a végrehajtással van baj. Ezzel pedig kár az újat akaró, közérdeket szolgáló ember kedvét szegni. Mert akkor elharapózik a mondás arról a bizonyos „lúrol” meg annak „búrrol”.

Kelemen Gábor

Szembesítés 2.

A Nógrád megyei pártbizottság kezdeményezésére a Társadalomtudományi Intézet 1971-ben művelődésszociológiai felmérést végzett a salgótarjáni munkások körében. A vizsgálatban érintett salgótarjáni üzemekben megközelítőleg 1500 dolgozóról készült kérdőíves felmérés, melynek anyaga néhány hónappal ezelőtt könyv alakban is megjelent.

A művelődésszociológiai vizsgálat, a „mélyinterjúk” elkészítése óta hat-hét év telt el. Mi történt az akkor „vallomást tevőkkel” a vizsgálat óta eltelt években, hogyan alakult életük, hogyan ítélik meg önmagukat és környezetüket változásait?

A „Hét éven keresztül voltam kórustag...” című interjú „hőse” a vizsgálat időpontjában — már közel a harminchoz — villamosipari technikust végzett villanyszerelő, elektroműszerész volt. Felelős beosztásban dolgozott: szocialista brigád vezetője. Teljes életét, majd minden szabad idejét leköthötte a munka és a társadalmi munka. Tösgyökeres salgótarjáni munkáscsaládból származik, ahol az időnek, a cselekvésnek jobbra csak a hasznosságát ismerték, de ahol volt ösztönös vonzódás a kultúrához is. Ez a vonzódás vezette el őt a leg-hagyományosabb munkásművelődési — s egy kicsit közéleti — formához: a dalkultúrához. Az általános iskolánál magasabb szintű tudáshoz azonban kerülő úton jutott el. „A szüleim akarták, hogy tovább tanuljak, de a bátyám is ipari tanuló volt, s így nekem is kedvem volt szakmát tanulni” — mondta a „felmérés” alkalmával.

Mostani beszélgetésünkre így emlékezik:

— Mielőtt villanyszerelő lettem volna, más elképzelésekkel is foglalkoztam. Jelentkeztem technikumba, de azután valami közbejött és szakmunkástanulónak mentem. Akkor azt mondtam, hogy a bátyám is ipari tanuló, nekem is elég ennyi. Később azonban megbántam, hogy nem mentem középiskolába, s amint felszabadultam, jelentkeztem is. A katonaság miatt azután félbeszakítottam a tanulást, s csak a hadsereg után fejeztem be.

— Azóta nem folytatta a tanulmányait?

— De igen. A mi szakmánk is állandó fejlődésen megy át. Ezzel a fejlődéssel valahogyan lépést kell tartani. Különbőféle tanfolyamokat végeztem, ahol azt tanultam meg, amit egy-egy új fejlesztés megkövetelt, vagy például a vezérléstechnikai tanfolyamon az új tirisztoros vezérléssel ismerkedtünk meg, s egyre több elektronikai ismerettel kellett megbarátkozni. Középiskola nélkül ez nem is menne. Egy időben foglalkoztam azzal a gondolattal is, hogy egyetemre megyek tanulni. Jelentkeztem is előkészítőre, de azután családi okok miatt mégsem mentem — meg talán az is közrejátszott, hogy évek teltek el az érettségi óta. Így azután a legkomolyabb tanfolyam, amit elvégeztem, egy háromszáz órás vezetőképző volt.

— Említette a „családi okot”. Jelentős dolog lehetett, ha egy ilyen lépés megtételében befolyásolta.

— Igen. Jelentős, mivel családot alapítottam. Azóta már van egy szép kislányunk is. Ez olyan lépés volt az életemben, ami minden addigi szokásomra, tevékenységemre befolyást gyakorol.

— Tehát ezt tartja élete legnagyobb változásának a korábbi beszélgetés óta?

— Természetesen. A családalapítás nemcsak újfajta felelősséggel jár, hanem megváltoztatja a régi időbeosztást, baráti kört stb. Persze hirtelen, egyik napról a másikra nem lehet átváltani az új életre, s nem is megy zökkenőmentesen. Az én feleségemnek is szokatlan volt, hogy nekem különféle társadalmi elfoglaltságaim vannak. Nem helyteleníti, hogy ilyesmivel foglalkozom, csupán az idővel kell nagyon egyensúlyozni.

— Első beszélgetésünk alkalmával elmondta, hogy szülei sokgyermekes családból származnak. Önök már csak ketten vannak testvérek...

— Erről nem állt szándékomban beszélni, de ha már megkérdezte, csak azt mondom: nem divat manapság a nagy család. Ezzel nemcsak mi vagyunk így, hanem sokan mások, s éppen ezért beszéljünk másról.

— Rendben van. Akkor inkább az életkörülményeiről! Valamikor egyszobás, komfort nélküli lakásokban élte az életét. Előző beszélgetésünk alkalmával erről részletesen beszélt is. Jelenleg milyen körülmények között élnek?

— Egy, a hatvanas évek második felében épült modern bérházban lakunk, két és fél szobás lakásban. Igyekezünk barátságossá tenni ezt az otthon az izlésünknek megfelelő bútorokkal. Korábban is elmondtam, hogy családnak szereti a könyveket. A könyv iránti vonzódásunk hasonló a feleségemmel. Mi nem kilóra vesszük a könyveket. Jómagam elsősorban a hasznosságot keresem a könyvekben. Éppen ezért lexikonokat, műszaki könyveket vásárolok. A feleségem pedig jobbra a szépirodalmat kedveli. A művelődési, kulturális igényeinket ez még korántsem elégíti ki, de amíg a gyerek kicsi, nem járhatunk sem moziba, sem színházba. Marad tehát a televízió.

— Térjünk vissza a társadalmi, közéleti tevékenységére: előző beszélgetésünk idején a KISZ-ben is, az MHSZ-ben, a szakszervezetben is dolgozott, sőt én a társadalmi tevékenységhez sorolom az énekkari tagságot is.

— Énekkarnak már hosszú ideje nem vagyok tagja. Az a hét év, amíg énekeltem, nem marad nyomtalan az életemben. Szépek az emlékek. A KISZ-ből már „kiöregedtem”. Az MHSZ-ben és a szakszervezetben dolgozom, s mint mondtam, szocialista brigádvezető is vagyok. Kétségtelen, hogy már nem tudok olyan lendülettel és időbeosztással dolgozni, mint legénykoromban, de amit tehetek, megteszem.

— Az évekkel ezelőtti beszélgetés alkalmával azt is elmondta, hogy kertészkedik. Erre jut-e ideje?

— Igen, mert szorítok rá. Én magam is vonzódok a kertészeti munkákhoz, de a hétvégi telket mégis a feleségem unszolására bérletem. Elégé eldugott helyen fekszik ugyan a telek, de arra jó, hogy ezt a szenvedélyem kiéljem. Nem a kacsalábon forgó hétvégi ház vonzott, de az sem, hogy én termeljem meg a családnak szükséges zöldséget. S olyannyira sikerült, hogy ma már-már alig marad idő a kocsira.

— Ezek szerint gépkocsijuk is van?

— Igen, van. Még legénykoromban vettem. Azt mondhatnám, hogy amióta leszereltem, erre gyűjtöttem.

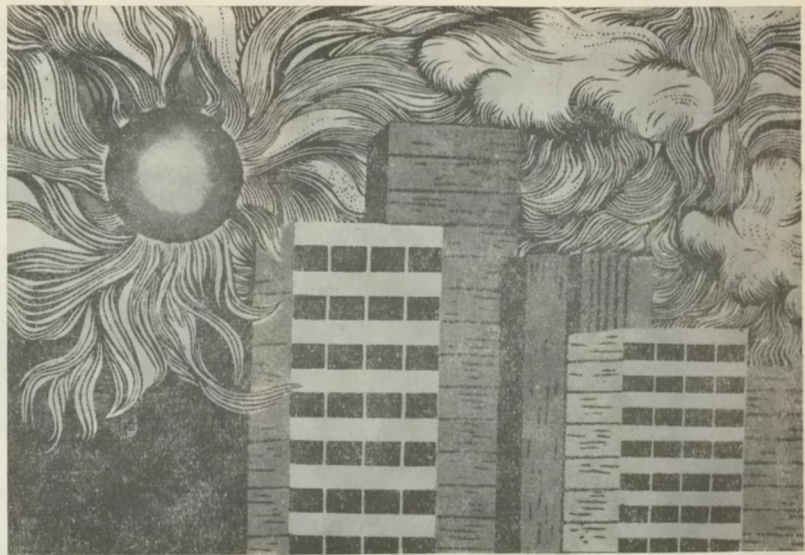
— Mit jelent az életében a gépkocsi?

— Semmi esetre sem csak azért vettem, hogy legyen vagy dicsekedjem vele. Nem tartom státuszszimbólumnak sem. Ma már akárki megveheti, ha takarékoskodik. Igaz, még nem sikerült valóra váltani sok-sok utazást — az országban is alig jártam vele, nemhogy külföldön. Amíg kicsi a gyerek, nem is tudunk utazni. Később majd először az országot akarjuk bejárni vele, s csak azután a külföldet. Persze most zavar a kiskert is, mert sok időmet lefoglalja. A gépkocsi a nagyvilágra nyit kaput, a kertészkedés meg egy zártabb világra orientál. Én azonban szeretném összeegyeztetni — most mind a kettőben izgalmat találok. A kertészkedésben fiatalkori vágyaimat leltem meg — hiszen mondtam annak idején, hogy kertészetben is dolgoztam, az apám is szeret kertészkedni, most is sok tanácsot kapok tőle —, a gépkocsi pedig korunk legdivatosabb szórakozásához, az utazáshoz segít hozzá.

— Végül hadd kérdezzem meg, hogy legutóbbi beszélgetésünk óta — tehát hat-hét év folyamán — milyen változásokat észlelt a társadalomban, hogyan ítéli meg szűkebb környezetének fejlődését?

— Lehetnék most nagyon politikus, de ne használjuk a nagy szavakat. Ez az időszak dinamikus fejlődést hozott. Hadd tegyem hozzá azonban, hogy elsősorban a gazdaságban, s kevésbé a művelődésben és a szocialista életmódban. Nagyon jó, hogy manapság már egyre elérhetőbb vágy a gépkocsi, úgy ahogy a lakáshelyzet is alakul, mind többen járnak középiskolába és egyetemre; azt azonban már nem tartom jónak, hogy számosan a megtollasodottak közül már nem ismerik meg a régi havert. A szorgalmas munka mind gazdagabb gyümölcsöt terem, de jó néhányan a szüretelőik közül csak magukat érzik kizárólagos tulajdonosnak. Egyetértek azzal, hogy a szocialista brigádmozgalom hármasszavának kellene elterjednie társadalmi méretekben, de a szocialista brigádokat már mindenért felelőssé teszik, kezdve a színházba való szervezéstől a párttaggyűlésen való megjelenésig — ugyanakkor a brigádon kívüliekről egyszerűen „megfelekedünk”. A vállalások még mindig igencsak formálisak, mert például megszabják, hogy tíz ismeretterjesztő előadást kell meghallgatni, ennyiszor kell menni színházba, annyiszor moziba, ha ilyen vagy olyan fokozatot akar elérni a brigád. És ha valakit nem érdekel, teszem föl, az ismeretterjesztő előadás, meg kell hallgatnia — vagy beírják a naplóba „csak úgy”. Az ilyesmi formális és értelmetlen dolog. Jó lenne már nagyobb polgárjogot adni az önművelésnek, és hinni abban, hogy a szocialista brigádban valóság az, amit a naplóban rögzítenek...

.P. A.

Üdülővezet

A Nemzetközi Szabad Idő Szövetség (IRA) 1970-es genfi konferenciája G. B. Shaw egyik híres mondását választotta jelmondatául: „Az emberiség évszázadokon keresztül törte magát, hogy megszerveze életének egyik felét: a munkát. Eljött az ideje, hogy megszerveze életének másik felét, a pihenést is.”

E jelmondatot természetesen a széles tömegek pihenési, üdülési feltételeinek megszervezésére kell értenünk, hiszen az uralkodó osztályok az osztálytársadalmak kialakulásának kezdetétől nagyon jól megszervezték saját üdülésüket, pihenésüket, szórakozásukat — és ennek térbeli kerekeit is. A két évezreddel ezelőtt élt szabad római polgárok három háza, a villa urbana, a villa suburbana és a villa rustica szinte analóg a mai városi lakás, hétvégi ház és nyaraló fogalmaival. De az égre tekintő, befelé forduló középkorban is hatalmas vadaskertek, főúri kastélyok városmértékű parkjai mutatják, hogy a hatalom birtokosai tudtak élni a leigáztottak munkája árán szerzett anyagi javakkal.

A fejlett kapitalista termelői társadalom ismerte fel, hogy a munkaerő magasabb szinten történő újratemelésére érdekében szükséges a dolgozó tömegek pihenőidejének fokozatos növelése — és ezt is a profitszerzés szolgálatába állította. Sőt megteremtette a profitszerzés új módjait, a „szabad idő iparágakat”, a tőkés uralkodó osztály pedig az extraprofitból biztosította saját üdülési igényeinek luxus szinten történő kielégítését.

A szocializmust építő országokban az alkotmány biztosítja a dolgozók pihenéshez, üdüléshez való jogát. A pihenés nemcsak eszköz többé a termelés fokozására, hanem a munkával egyenrangú cél, a szocialpolitika része, az életszínvonal emelésének egyik fő eleme. Társadalmunk ezért jelentős eszközöket biztosít a pihenés, tömeges üdülés tárgyi feltételeinek — ezen belül az alapvető területi feltételeknek — minél magasabb szintű kielégítésére.

Az üdülés társadalmi jelentősége lényegében abból adódik, hogy a rekreáció leghatékonyabb összetevője, egyben a munkaerő bővített újratemelésének is fontos eleme, s így a termelés növelésének, a társadalom anyagi alapjai megteremtésének közvetett segítője. Ugyanakkor az üdülés az egyén számára a hasznos hosszabb szabad idő felhasználását is szolgálja, fogyasztási cél tehát, gyakran az egész éves munka anyagilag nem értékelhető és nem pótolható eredménye. Mivel pedig társadalmunkban a megalapozott egyéni érdek egyben a legmagasabbrendű közérdek is, az üdülés társadalmi feltételeinek megteremtése így az egész társadalom érdeke és fontos feladata.

Az üdülés nem kizárólag úgy befolyásolja településeink arculatának alakulását, hogy bizonyos területeket igénybe vesz azokból, hanem hatásai közvetettebbek, tovagyűrűzők.

A tömeges üdülés a természeti környezet adottságai — mint a területi infrastruktúra legfőbb elemei — mellett magas szintű hálózati infrastruktúrát is igényel, a változatosság csak sokrétű és jól funkcionáló közlekedési és közműhálózat segítségével valósulhat meg. Ez az egész település infrastrukturális ellátásának magasabb színvonalát eredményezi, s ezáltal a települések városiasodását segíti elő. Az urbanizáltabb környezetben élő, azok általmainak jobban kitett, de egyben mobilisabb város lakó tömegek üdülés és üdülőtérületek iránti igénye ennek kapcsán nő.

Az üdülés elsősorban környezetigényes tevékenység, s ez két szempontból is érvényes. Egyrészt feltételezi a megszokott környezettől (vagy legalábbis annak az egyén számára stresszorként ható elemektől) való elszakadást — ezen belül az életmódban, a közvetlen térbeli környezetben, az emberi környezetben és a társadalmi szerepben való időleges változást; másrészt az új környezettől szemben sajátos és magas szintű követelményeket támaszt. Ez utóbbiak közül általánosságban megfogalmazható a változatosság igénye (mely az üdülési formák szabad megválasztásában

ölt testet), valamint a zavaró környezeti hatások kizárásának követelménye.

Üdülőtérületek ott alakultak ki — kezdetben spontán módon —, ahol a fenti követelmények természetesen adva voltak: városoktól távol és a legmagasabb értékű természeti környezetben. Üdülési szempontból kedvező természeti adottságok a víz, a domborzat és az erdő. Ezek együttes jelenléte segítette például a Balaton, a Velencei-tó, a Duna-kanyar országos jelentőségű üdülőtérületeinek gyors kialakulását.

A történelmi fejlődés során az osztálytársadalmak kizsákmányoló rétegei az üdülésre alkalmas óriási területeket alig terheltek, az alacsony termelési technikai színvonal a környezetet nem befolyásolta, a tömegek szabad idő hiánya pedig lehetetlenné tette az üdülőtérületek túlzott igénybevitelét.

A tudományos-technikai forradalom következtében felszabaduló szabad idő, más vonatkozásban a tömegek mobilizálódása és az életszínvonal emelkedése az üdülőtérületek igénybevitelének ugrásszerű növekedését eredményezték.

A lakosság egyre nagyobb tömegei vásárolhattak saját üdülőtérket az ország legértékesebb üdülőtérületein, s azt saját járművel vagy gyors tömegközlekedési eszközzel kötetlenebbül és hosszabb időre vehetik igénybe. Az országos jelentőségű üdülőtérületek megsokszorozódott hétvégi forgalmuk következtében máris túltelítődtek. A túlszűfolttság miatt zavaró áthatások alkalmanként már magát az üdülést is lehetetlenné teszik, s a környezeti ártalmak növekedése miatt az egész térség, az üdülési érték leromlásával fenyegetnek.

Az üdülési igény tömegesen a legjobb természetes üdülési adottságokkal szemben jelentkezett, s mivel az életszínvonal emelkedését nem követte kellő szinten a kollektív üdülési formák biztosítása, ez az igény a magánüdülésben valósult meg a kívánatosnál nagyobb mértékben.

A legértékesebb üdülőtérületek körül így magántulajdonú területek (nyaralók, hétvégi házak, kiskertek) gyűrűje alakult

ki, megnehezítve az üdülési célt szolgáló természeti értékek megközelítését és az értékes területek közösségi használatát, emellett jelentős építőanyagipari kapacitást kötött le.

Az üdülőrégiók intéző bizottságainak a veszély tudatában tett intézkedései látszólag javítanak ugyan a helyzeten, növelik a fogadóképességet, az ellátás színvonalát stb.; az üdülési vonzóerő helyreállítása és növelése azonban egyúttal a tömeges igénybevétel növekedését, az eredeti probléma koncentráltabb, magasabb színvonalon történő megjelenését eredményezik.

A megoldást az országos és regionális jelentőségű üdülőterületek igénybevételét csökkentő intézkedések foganatosítása jelentené. Ezeknek csak egy része adminisztratív jellegű, e területekre előírt általános tiltás ugyanis a szocialista elosztási viszonyok érvényesítését akadályozná. A megvalósult állapot, a nagy egyedi értékű területek jelentős hányadának kizárólagos magántulajdona viszont ugyancsak nem szocialista elosztási viszonyt tükröz. Ezek növekedését adminisztratív eszközökkel, tilalommal kell meggátolni.

E tilalom azonban csak akkor lehet hatékony és feszültségmentes, ha egyidejűleg lehetővé tesszük a jogos személyi tulajdon igénybevételét az ország más területein, s az üdülést szolgáló attrakciók, természetes adottságok alacsonyabb színvonalát e térségekben létesítményekkel, a helyi vonzó tényezők fokozásával ellensúlyozzuk.

E kapacitások kiépítése szinte országosan hiányzik, a helyi üdülés feltételeinek színvonala és mennyisége jelenleg versenyképtelen az országos jelentőségű üdülőövezetek által nyújtott feltételekkel szemben.

A tervszerű, arányos fejlődés követelményeinek érvényrejuttatása szükségessé teszi ezeknek az aránytalanságoknak mielőbbi felszámolását. A helyi üdülési potenciál tervszerű megőrzése, fokozása és kiaknázása nélkül ugyanis (egyrészt az országos és regionális jelentőségű üdülőterületek leromlását eredményező túlterhelése, másrészt a tömeges helyi igények spontán, kényszerű kielégítése következtében) a helyi adottságok optimálistól eltérő, ésszerűtlen felhasználása megállíthatatlan folyamattá válhat. Az ennek eredményeként kialakuló zárt rendszer a problémák hatványozódását idézné elő, későbbi felszámolása pedig igen nagy gazdasági ráfordításokat és sok időt igényelne.

Az erőforrások optimális felhasználása körültekintő tervezést igényel. Különösen a területi tervezés felelőssége jelentős, hiszen a további beruházások térbeli kerekeit huzamos időre megszabja.

A területrendezés üdüléssel kapcsolatos feladatai a szubjektíve igényelt üdülési lehetőségek területi feltételeinek mindenkor biztosítását jelentik, úgy, hogy az összhangban legyen a társadalom egyéb területi igényeivel és lehetőségeivel. A gyakorlatban ez annyit jelent, hogy elsősorban az adottságok felhasználásával, másodsorban erre támaszkodva tervszerű és arányos fejlesztéssel olyan népgazdasági

szintű termelés- és településstruktúrát hozzunk létre, melynek nem alárendelt kiegészítője, hanem szerves része a tömeges üdülés, rekreáció céljára szolgáló területek rendszere. E komplex együttesnek a leghatékonyabb népgazdasági termelést, fogyasztást és felhalmozást kell biztosítania.

Az eddigiekből is kitűnt, hogy a változatos üdülési formák területi és tárgyi feltételeinek országosan differenciált megteremtését tartjuk optimális megoldásnak. Ezen belül a differenciálás helyes alapelveinek a magán- és rövid időtartamú üdülésnek helyi jelentőségű üdülőterületeken, a kollektív és hosszú időtartamú üdülésnek pedig országos és regionális jelentőségű üdülőterületeken történő fejlesztését tekintjük.

A téma — népgazdasági jelentősége miatt — országos szintű gazdaságpolitikai vonatkozású döntést is igényel, alapvetően a helyi jelentőségű üdülőterületek kötelező fejlesztési normatíváinak kimunkálását. (Elszigetelt helyi kezdeményezések ugyanis a tervszerű és arányos struktúrát szükségszerűen nem valósítják meg.)

Ezt követően országosan, térségenként és településenként fel kell mérni az üdülési adottságokat — tényleges és potenciális felvevőképességet —, valamint az üdülési igényeket. Ezek birtokában megjelölhető a fejlesztés irányvonala és konkrét feladatai.

Utóbbit próbálom meg felvázolni egyetlen település, Salgótarján vonatkozásában — mellőzve az előzmények részletes ismertetését.

Salgótarján városban a helyi üdülés területi feltételei kedvezőek. A városkörnyék domborzati adottságai és művelési ága, a nagy kiterjedésű erdőterületek és a kisebb völgyek rét-, legelőgazdálkodása jelenlegi, nagyrészt feltáratlan formájában is előnyös lehetőségeket biztosít a rövidebb tartamú, természeti környezetet igénylő szabad idő eltöltési formákhoz. A turisztika, séta, gombázás, tájékozódási futás és hasonló funkciók ellátását jelenleg is lehetővé teszik a terület természeti adottságai. E potenciális lehetőségek kihasználtsági foka azonban jelenleg alacsony színvonalú, alkalmi, inkább a napi üdülési igényt szolgálja (alapvetően a belterületekből kiindulva és oda visszatérve), mivel hiányzik a területet mélységében feltáró közúthálózat, valamint az üdülési bázislétesítmények rendszere, a hosszabb időtartamú, több napos kollektív vagy magánüdülés szállásférőhelyei.

Éppen e bázislétesítmények kialakítását, vagy annak elmaradását befolyásolják döntően a közvetlenül mérhető gazdaságossági megfontolások, továbbá a szabadidő-tevékenységek preferenciájának kimunkátlansága. E feltételek megteremtése azonban nélkülözhetetlen a területek racionális és az adottságoknak megfelelő hasznosításához, különben a potenciális üdülési lehetőség holt tőke marad.

Az adottságok és pénzügyi erőforrások legoptimálisabb felhasználásának érdeke azt követeli, hogy azokat a kívánt célra

maximális mértékben igénybe vegyük, a környezet károsítása nélkül. Ennek érdekében elsőként a valamilyen szempontból védelmet igénylő területeket kell kijelölnünk és a hatékony védelem feltételeit kell megteremtünk. Védelmet igényelnek a természeti ritkaságok, műemlékek, kilátópontok stb. A védelem sajátos feladata a szándékoltól eltérő célra történő területfelhasználás megakadályozása is. A gazdasági lehetőségek előteremtése után sor kerülhet a fejlesztést célzó beruházásokra, azok optimális ütemezésével.

Salgótarján, mint a Zagyva menti agglomerálódó térségek egyik fontos gócpontja, jelentős vonzóhatást gyakorol a közeli településekre, s e hatást fokozza az, hogy a bányaművelés felhagyásával a korábbi kis bányásztelepülések helyi munkaerő-igénye megszűnt. A városon belüli intenzív iparfejlesztés miatt e falvak lakossága napi ingázóvá vált. A legközelebbi települések hamar beolvadtak a várostestbe (mint például Baglyasalja), a távolabbiak ingázó lakossága pedig fokozatosan betelepül a városba. Ezáltal az agglomeráció településeinek népessége az intenzíven fejlődő Salgótarján kivételével egyre csökken, beleértve még az együttesen 15 000 fő nagyságrendű Kisterenye—Nagybátony térségét is.

A lakónépesség „felvándorlása” az adott településekben területfelszabadítást eredményez. Különösen szembetűnő ez a hegyi falvak (Salgóbaranya, Rónabánya, Rónafalu, Somlyóbaranya és Somoskő) esetében. A kiöregedő lakosságú, elnéptelenedő, ugyanakkor a legkedvezőbb, hegyi üdülésre alkalmas táji környezetben fekvő falvak kínálják a lehetőséget az üdülési célú hasznosításra. A lakóterületek övezeti átsorolása üdülőterületté az említett településeknél indokolt. Az így távlatban

kialakítható üdülőtelepülés-láncolat előnye sokrétű: a meglévő infrastruktúra a kezdeti beruházási költségeket csökkenti, a közút-közműhálózat a szükséges kapacitásra méretezett, az épületállomány felújítása vagy cseréje jól ütemezhető, a fokozatosan növekvő üdülő „népesség” ellátását a településben a munkalehetőség miatt visszamaradó szolgáltató lakosság folyamatosan, gördülékenyen biztosítja.

Az előbbieken említett települések az agglomerálódási folyamat eredményeként közigazgatásilag Salgótarjánhoz tartozó belterületek, így a városi igazgatás a lakás- és üdülőterület-fejlesztési tevékenységének keretén belül az igények összehangolását saját hatáskörében elvégezheti. A meglévő épületállomány és településszerkezet következtében tulajdonképpen településrekonstrukciós feladatokat kell megoldani.

A kialakuló üdülőövezet belső struktúrája, építési övezetei úgy formálандók, hogy a településrészek megfeleljenek a különböző jellegű és időtartamú üdülés követelményeinek, biztosítsák a magánüdülés területi feltételei mellett az idegenforgalom fellendítését célzó kereskedelmi jellegű szállásférőhelyek növekvő mennyiségét. Az ennek során készítenő részletes rendezési tervekben mélyrehatóan értékelni kell a települések táji környezetét, és ennek vonzóerejét növelni kell. Ez azt igényli, hogy — a településekből kiinduló egy napos gyalogtúrák lebonyolításához szükséges mélységig — az erdőterületek jóléti parkerdővé, a kisebb rét-, legelőterületek jóléti gyepterületekké fejlesztendők és ennek megfelelően hasznosítandók. Erdőknél a vágásfordulót meg kell emelni, tervszerű fafajcserével a nagy kiterjedésű akácokat bükkökre és egyes tölgyesekre kell kicserélni, gondoskodni kell a megfelelő erdei berendezésekről.

A somoskőújfalu közúti és vasúti határátkelőhely 1977 óta folyamatos üzemű, ennek következtében Somoskőújfalu — szintén Salgótarján „egyéb belterülete” — idegenforgalmi elosztóközponttá fejleszthető. A Csehszlovákiából, Lengyelországból érkező idegenforgalom szálláslehetősége biztosítható az említett kifejlesztendő üdülőtelepülésekben, ez egyúttal a szállásférőhelyek jobb kihasználását is eredményezi.

További fejlesztés lehetőségét rejti a Zagyva és a Tarján patak síkvidéki árvízvédelmi tározóinak kiépítése. A 21-es számú főközlekedési út közvetlen közelében (Salgótarján és Kisterenye között), valamint Nagybatonytól keletre (a 23-as fő közlekedési út mellett, Maconkától keletre) tározó tó épül. A tározók kialakítását követően vízi sportokra, strandolásra, horgászásra és természetesen az ezekhez kapcsolódó üdülési létesítmények elhelyezésére nyílik lehetőség. Az e területre készítenő üdülőterület-rendezési terveknek fontos követelmény a vízparti sáv szabaddon hagyása és főként a közösségi üdülés céljára szolgáló területek túlsúlyának biztosítása. Ugyanis a térség vízben szegény, s ez csak fokozza lakosságának víz mellet-

ti üdülési igényét. A magánüdülés területeinek, a hétvégi telepeknek vízközeleli elhelyezése elzárna vagy leszűkítené a nagyobb tömegek számára alternálva igénybevehető területet.

Az elmondottakon kívül Salgótarját ez annyiban érinti, hogy a városból közúton és vasúton 15 perc alatt megközelíthető mind az északi erdős-hegyes, mind a déli vízkörnyéki üdülőövezet. Ennek előnye a változatos üdülési formák közötti választási lehetőség növekedésén túl az északi, Salgó környéki védett területek egyoldalú, túlzott igénybevételének kiküszöbölésében is jelentkezik.

A déli üdülőövezet továbbfejlesztése az északi Mátra jórészt feltáratlan területei felé lehetséges, a 24 109 sz. Nemti—Szuha—Mátraszentistván ö. k. út megfelelő kiépítésével, illetve felújításával.

A Salgó környéki hegyi üdülőtelepülések és a déli vízparti üdülőtelepek között Salgótarjától keletre változatos, főként erdővel borított dombos terület húzódik Vizslás és Kazár községekkel, néhány apró tanyával, „pusztával”, a Zagyva két kis hegyi tározójával. E térség fogadóképességét csökkenti a már említett kedvezőtlen fafajösszetétel, továbbá a feltárási úthálózat és a természeti, tájképi különlegességek hiánya — ezek felszámolásával azonban kedvező feltételek teremthetők az üdüléshez.

A fejlesztés egyik kulcsa a terület súlypontjában elhelyezkedő Somlyóbánya üdülőtelepüléssé történő átalakítása és átsorolása lenne. E városközeli „egyéb belterület” a térség üdülési elosztóközpontja lehet. A környezeti adottságok kivételével

egyéb feltételei, nagysága, épületállománya, népességösszetétele hasonlóak Salgóbanyáéhoz. A kisebb idegenforgalmi vonzóerő miatt azonban itt a kereskedelmi és közösségi jellegű szállásférőhelyek létesítése kisebb számban indokolt, s mellettük előtérbe kerülnének a magánüdülést biztosító üdülőtelkek, nyaralókkal s főként hétvégi házakkal. Kiépítendő a környező területeket mélységben feltárási utak (az erdőgazdálkodás úthálózatára alapozva) és végrehajtandó a városközeli akácok fafajcseréje. Az erdős vidék kis tanyai települései átalakítandók vagy kiegészítendő közösségi férőhelyeket és alapfokú ellátást biztosító létesítményekkel. A városközeli, nagyüzemi művelésre alkalmatlan zártkertek kiskerttelepekké alakítandók, egyúttal (az itt előírt építési tilalom miatt) a csatlakozó erdőkben célszerű hétvégi házas üdülőterületeket kijelölni. Ezeknél viszont a fakivágás megtiltása indokolt, s ez bérbeadással történő területhasznosítás esetén egyszerűbben realizálható.

A fentiekben javasolt konkrét feladatok tervszerű végrehajtása a meglévő adottságok kiaknázásával hosszú időre biztosíthatja Salgótarján városnak és közvetlen vonzáskörzetének (elsősorban helyi, kisebb mértékben idegenforgalmi) üdülési igényeit, főként a rövidebb időtartamú hétvégi üdülés vonatkozásában. A kapacitások kiépítése vagy átalakítása térben és funkcióban differenciált, nyitott struktúrát eredményezhetne, biztosítva a további fejlődés, a módosuló igények szerinti átrendezés lehetőségét.

Turcsányi Miklós

Vitam et sanguinem

HERNÁDI GYULA ÉS
JANCSÓ MIKLÓS FILMREGÉNYE

Jancsó Miklós hosszabb szünet — és néhány külföldi megbízatás — után ismét itthon forgat filmet. Címe ÉLETÜNKET ÉS VÉRÜNKET. A háromrészes alkotás felvételei viharos tempóban folynak. Közismert, hogy a SZEGÉNYLEGÉNYEK, a CSILLAGOSOK, KATONÁK, A SZERELMEM, ELEKTRA rendezője a szokásosnál jóval gyorsabban dolgozik.

A mű alapjául szolgáló filmregény — a VITAM ET SANGUINEM — a *Magvető* gondozásában megjelent könyvalakban. Amikor az alábbi recenzió sorait írom, a Jancsó-stáb a munkának csak egy részével készült el. Senki sem tudhatja, milyen lesz a vászonra vitt irodalmi forgatókönyv. Csupán sejthetjük, elképzelhetjük, fantáziánkban formálgathatjuk a leendő képsorokat. Másfelől a filmregénynek meg kell állnia a maga lábán: gondolati tartalmát, szerkezetét, kifejezési eszközeit — a majdan megelevenedő filmtől függetlenül — minősíthetjük.

Az alkalom arra is csábít, hogy néhány szót szóljunk az úgynevezett Jancsó-jelen-

ségről. Arról, mit mondanak a nézőnek ezek a sajátos „filmbalettek”, hogyan kell — vagy lehet — nézni őket, milyen „üzenetük” (olvasatuk) van?

Mindehhez azonban néhány kérdést tisztázni kell.

Kezdem azzal, hogy a „Jancsó-jelenség” megjelölés voltaképpen pontatlan. Bár a jeles magyar rendező szuverén világot teremtett, társa, Hernádi Gyula — mint köztudomású — nem a kiszolgáló asszisztens szerepét vállalta magára, hanem az alapvető koncepció kialakításának gondját is. A VITAM ET SANGUINEM címlapján ez áll: Hernádi Gyula és Jancsó Miklós filmregénye. A kötet — s nyilvánvalóan a film is — kettejük szellemi birodalmának terméke.

Jancsó (Hernádival szövetkezve) politikai filmeket készít. Alapvető kérdéseket feszeget. A hatalom és az egyén kapcsolatának különféle aspektusait vizsgálja. A forradalom szükségszerűségét igyekszik bizonyítani. A kollektív cselekvés mellett kardoskodik. Egyértelműen a haladás híve.

A téma önmagában nem értékmérő. Miért — és mitől — eredetiek Jancsó Miklós filmjei? Mindenekelőtt vizuális eredetiségük révén. A rendező a látvány — a mozgás, a ritmus, a zene, a tánc — elemeit sajátos szintézisben egyesíti, Legendásan

hosszú beállításait vibráló atmoszféra élteti.

A Jancsó-filmekre nem illik a „realista” címke. A rendező elrugaszkodik a valóságtól, látomásait szervezi jelenetekké, a távlatok és a folyamatok érdeklik. Azt mondja el, amit egy-egy jelenség kapcsán lényegesnek tart. Konkrét példával: a FÉNYES SZELEK nem a népi kollégiumok fejlődéstörténetének rajza, a MÉG KÉR A NÉP nem a Szántó-Kovács-féle mozgalom dokumentumszerű felidézése. Akkor hát mi csoda? Előbbi: mozgalmas esszé az új rend — és az új gondolkodás — születéséről (a NÉKOSZ apropóján), utóbbi: színes példázat az úri világ elpusztításának elkerülhetetlenségéről (a szóban forgó parasztfelkelés ürügyén). Akik az említett filmeket a „valóságosság hiánya” miatt marasztalták el, abban tévedtek, hogy az eseményeket és a dokumentumokat „egy az egyben” kérték számon (holott az ilyesfajta építkezés Jancsótól és Hernáditól egyaránt távol áll).

Mindezzel nem azt akarom bizonyítani, hogy a nemzetközi klasszisú Jancsó Miklós mindig a saját legjobb színvonalát éri el. Hadd legyenek szubjektív. Magam a SZEGÉNYLEGÉNYEKet, az ÍGY JÖTTEMet nagyon szeretem, a SIROKKÓt kudarcnak érzem, a CSEND ÉS KIÁLTÁSt, a MÉG KÉR A NÉPet, a SZERELMEM, ELEKTRÁt bizonyos fenntartásokkal fogadom el. Az is tagadhatatlan, hogy az utóbbi időben a Jancsó-filmeket gyakran ismétlődő sablonok, újra és újra visszaköszöntő motívumok szeplői borították.

Itt az idő az előrelépésre, az arzenál felújítására.

A VITAM ET SANGUINEM nagyobb formátumú — és több problémát felölelő — munka, mint a korábbi Jancsó-Hernádi alkotások voltak. Részben a terjedelem miatt (ez a film voltaképpen háromrészes: a MAGYAR RAPSZÓDIA, az ALLEGRO BARBARO és a CONCERTO címet viselik az egyes tételek), részben a főhős — Felsőbajcsai Zsadányi Endre — élete és küzdelmei köré épített drámai cselekmény jóvoltából.

Jancsó Miklós nyilatkozataiban többször elmondotta, hogy a pszichologizálástól idegenkedik: hollywoodi csinálmánynak tartja, mert ez a fogás arra való, hogy a szemléltetést manipulálja. A tétel vitatható — a lélek „mélyrétegeit” kiváló filmek egész sora tárta fel —, az álláspont azonban tiszteletet parancsoló. A VITAM ET SANGUINEM mindenestre szakítás a „jelzésekkel”: ezúttal — ha nem is konstatálhatjuk a lélekábrázolás megszokott fogásait — egyfajta belső fejlődés, cselekvés-motiváció ok-okozati összefüggései is felsejlenek a sztoriban. (Szándékosan írtam a szót, s egyáltalán nem pejoratív értelemben használtam. Jancsót elég sok vád érte amiatt, hogy a mesét nem tartja sokra. A VITAM ET SANGUINEM filmregényében egymást érik a fordulatok s a figurák jellemzése — a szerzői szöveg vagy az elhangzó mondatok alapján állíthatjuk ezt — összetettebb, mint az előző filmekben volt. Különben erről a kérdéstről még csak annyit: Fellini fütyül a sztorira, Wajda követi a hagyományos

dramaturgiát. Mindketten modern rendezők. Nincs minden helyzetre érvényes szabály.)

A könyv egy ellentmondásokkal terhes, hallatlanul bonyolult és széles röppálya íveit követő életút sorsdöntő állomásait tárja elénk. Fentebb már említést tettem a Jancsó-Hernádi filmek történelemszemléletéről, a „hűtlen hűségről”. Mindenki tudja, hogy a VITAM ET SANGUINEM esetében a modell — jobb szó híján használom a kifejezést — Bajcsy-Zsilinszky Endre volt. A neve ebben a trilógiában megváltozott. Más egy sereg szituáció, helyszín, időpont stb. is. Biztos, hogy sokan lesznek, akik olvasmányaik tényanyagát szembesítik Hernádiék fikcióival és a „nem így volt”-tal kifogások özönét sorolják majd fel. Magam a szerzők jogát hangsúlyozottan megvédeném: ahhoz, hogy a lényegről beszéljenek, fantáziájuk rakétáit is be kellett gyújtaniok. Sok minden nem történt meg — vagy nem úgy történt meg —, amit és ahogy az alkotópáros a könyv lapjain leír. De megtörténhetett volna így is — s ennyi talán elég a felfogás igazolására.

Vitéz Felsőbajcsai Zsadányi Endre, aki halála előtt, egy kihallgatás során megtagadja a vitézi címet és a nemesi előnevet, nagyon nagy utat tesz meg. Messziről — a szélsőjobb ingoványos partjairól — indul és eljut a „jövendő fehéreinek” fenntartás nélküli vállalásáig. A kevély magyar úr efféle szélsőséges kinyilatkoztatásokra ragadtatja magát: „Csak gyáva, gyenge, botor ember ad jogot büdös parasztnak.” Frázisokat puffogat: „Újjászülettünk a háború véráldozatában. Új emberfaj teremődött. A bátrak és igazak nemzedéke.” „Ha a nemzetpusztítókat, a csatornatöltelék vörösöket le lehet is győzni katonailag, ez nem elégséges a jövő megteremtéséhez; ki kell fogni a szelet a vörös vitorlákból.” Aztán fokozatosan kinyílik a szeme. Nagy szerepet játszik öntudatra ébredésében Poórral, az újságíróval, a polgári radikális lap munkatársával kötött barátsága — s életreszóló leckékkel jár Bankós Marihoz fűződő kapcsolata. Az öreg Bankós ugyan úgy jellemzi a föld-birtokos Zsadányit, hogy azokhoz tartozik, akik parancsolni tudnak, hallgatni, tűrni és felkészülni azonban nem — hősünk valójában mégis tudatosan törekszik az elnyomottakkal és kisemmizettekkel való azonosulásra. A Horthy-pribékek igazságát nem fogadja el és rádöbben arra, hogy csak abban az esetben lehet hű önmagához, ha a jövendő szabad, demokratikus Magyarországaért harcol a maga nem lebecsülendő eszközeivel (vagyonra és tekintélyre adott, kapcsolataival és stratégiai érzékével, valamint bátorságával is segíti a mozgalmat). Átadja a parasztoknak kúriáját, gazdasági épületeit és háromszáz katasztrofális hold földjét. Azon munkálkodik, hogy megfogadja Poór tanácsát, s az indulati energiát átalakítsa teremtő, társadalmi racionalizmussá. E program jegyében kockáztat, szervez, tiltakozik, appellál, kezdeményez, provokál, leckéztet s életét is feláldozza a világmegváltó eszmék szolgálatában.

A VITAM ET SANGUINEM a Zsadányi Endre-portrét számos társadalmi-politikai jelenség füzérével kapcsolja össze: ezek részben az emberi érest motiválják, részben a kort és annak erkölceit jellemzik. A teljesség igénye nélkül felsorolok néhányat a filmregényben exponált „címszavak” közül. A fehérterror hadviselése. Az ellenállási mozgalom ösztönössége és tudatossága. A hatalom taktikázása. A demagógia természetrajza. A nemzeti egység megteremtésének feltételei. A nagy események vízvonalzó jellege. A mártírium értelme.

Jancsó filmjeit a nézőtábor egy része azért bélyegezte meg, mert soknak — és öncélúnak — tartotta bennük a női meztelenséget. A ruhátlan nő a SZEGÉNYLEGÉNYEKtől a SZERELMEM, ELEKTRÁig ívelő filmfolyamban többnyire a kiszolgáltatottság, a védtelenség vagy egyszerűen csak a szépség szimbóluma. Fontos része az életnek. Nem dekoráció: esztétikai minőség. A VITAM ET SANGUINEM felerősíti és meghatározza ezt a mozzanatot. A Szellem mellett a Szerelmem kormányozza Endre, Mari, Veruska életét — ennek megfelelően újra és újra felbukkannak a pogány szertartásokra emlékeztető játékok elemei. Köznapi mércével mérve furcsa ez a zabolázhatatlan temperamentum, de prudériával sem mire megyünk. Azt kell megértenünk, hogy a kivételes pillanat kivételes vágyakkal párosul, melyek kívül esnek az elfogadott — vagy követett — kódex normáin. Bankós Mari utolsó kívánsága az, hogy együtt legyen egy férfival (aki — a lány kívánságára — nemcsak nemi aktus végrehajtására, hanem hódoltszerepre is vállalkozik). Zsadányi Endre a pribékek jelentkezésére vár, előtte azonban még magáévá teszi Veruskát. És általában is nagy erő a nemiség: a figurák ezt tudomásul veszik, csöppet sem misztifikálják.

A dalt, az éneket a filmek többségében korfestő, hangulatszínező funkcióval szokták felruházni. A VITAM ET SANGUINEM szereplői is folyton nótáznak. Hol örömben, hol szomorúságukban, hol tettekre, hol védekezésükre. Néhány évtized eseménykrónikája villan fel a harsány indulókban, munkásmozgalmi dalokban, de még az irredenta himnuszokban is. Ezek a strófák korántsem „járulékos elemek”: az élmény fontos komponensei. Kell-e bizonygatni, hogy az „Alsónyéken megépült a vasút, megjött rajta Garibaldi, Kossuth” kezdetű ének, melyre együtt zendít rá a tömeg, milyen mozgósító lendületet juttat kifejezésre. Vagy az „És nemzetközivé lesz holnapra a világ” — az utolsó dallamfoszlány, mely a filmregényt zárja — mennyire magába sűríti az összetartozás eszméjét.

Film-futurologia nem lévén, a VITAM ET SANGUINEM jövőjéről — a mozikban látható műről — kockázatos dolog lenne jóslásokba bocsátkoznunk. Csak a reményről szólhatunk: bízunk benne, hogy az ÉLETÜNKET ÉS VÉRÜNKET nem összefoglaló jellegű, hanem a megújulás irányába mutató alkotás lesz.

(Veress)

Vihar Béla köszöntése

Őszinte szívvel és barátsággal köszöntjük mi is Vihar Bélát, aki 70. éve körül nagy alkotókedvvel és energiával, sokszor megpróbált, de töretlen hittel teremt meg költészetének új — talán legértékesebb, legmaradandóbb — műveit. Köszöntjük Öt, aki a „hegyek karján, méla csecsszopóként ősalomban bóbiskoló” századeleji Szécsényt is szülőföldjének tekinti, és olyannyira mélyen élnek benne az ide kötődő gyermekkori élmények, hogy akár részletes lírai önéletrajzát is összeállíthatnánk verseinek és a rádióhallgatók számára is emlékezetes, Malom utca című hangjátékának motívumaiból.

Ez a kötődés és ragaszkodás az 1960-as évek fordulóján váltott ki először igazán figyelmes érdeklődést Nógrád megyében, amikor oly sok emlékezetes találkozó és a Palócföldben rendszeresen megjelenő verseiből az olvasók megismerhették Vihar Béla gazdag költői munkásságát. Mindezekkel igazolva mondhatjuk, hogy 1965-ben a Nógrád megyei Tanács megyénk kulturális életében valóságosan érzékelhető hasznos jelenlétét ismerte el, kitüntetve őt a Madách-emlékplakettel.

Születésének évfordulóján Vihar Béla messzehangzó választ kapott a „szülőföldjeihez” intézett kérdésére: „elfogadtok-e fiatoknak engem, / létem dajkáló falvak, városok?” Ünneplése, magas kitüntetése bizonyítja, hogy nem egy-egy tájék számon tartott fia csupán, hanem az egész hazáé — és persze a magyar költészeté is.

(K. N.)

Profán prédikáció

S minthogy lehetőségeink szerint kiki felelős
a korért, amelyben élnie adatott,
egyben valamennyien esendők is vagyunk,
és indulatainkkal olykor sebeket osztunk,
így növelve a Földön a sérelmek seregét,
s ezzel elsőtül saját arcunkba sújtunk,
elveszítvén a jogot a sugárhimes Napra,
a madarak ívelő röptére,
a gyöngyöző patakok gyönyörére:
legyen tehát bennünk kellő erő, illendő
tisztá bátorság s emberi méltóság
kimondanunk: bocsássatok meg,
hogy magunknak is megbocsáthassunk!
Mert nem az a nagy, ki konok és kemény
az ütésben.
Mert nem az a hatalmas, ki önszerelmét
szembeszegezi a világgal.
Mert az igazság alázata az énünket megvalósító
főlemelkedés.
Lásd, gőgje kupacán, mint ágaskodik
a zsugorodó törpe,
amaz meg földig hajol,
és homloka a csillagokhoz ér fel.

Vázlat egy önarcképhez

Ki lépteit a csillagokhoz méri,
habár tudja, hogy soha el nem éri:
tervezvén sorsom, így adassék meg nékem,
elődök, ősök lábnyomát elérnem,
hogy alkonyatba hajló életem,
elégtelem hajnala legyen.

A költő Egy katona megy a hóban című kötetéből. Új versek.
(Szépirodalmi, 1978)

Laczkó Pál

Rovancs

A fogalmak elégtelensége. Mert első megközelítésben: restség. Ez az, ami kimondatik. Holott inkább fölöslegesség és elnapolhatóság (örök időkre). Bár a kettő összege — valakiről lévén szó — mégis: lustaság. Valójában $1+1=3$. Azaz a kimondott szó ritkán hüvelykezi ki két jelenség összegét, mert kettőre teszi a végeredményt. Formállogika.

Mégis: a fentiek elfogadhatatlansága: felesleges komplikáció egy fássufni takarításához. Ugyanis egyszerűen neki kell fogni. De miért? Praktikus célból? Ha bármit is nem találna, még mindig hamarabb előkerítheti, mint amennyi idő alatt rendbe rakja a szükséges és fölösleges kacsákat. Tehát a szépérvék merőben elvont szempontjai alapján? Ebben azért már lenne némi rigorozitás, ami, ugye, mégiscsak nevetséges.

Ám ha a gyerek kéri, az más. Nála a dolgoknak még lelke van. Mi több, a „dolgok” kifejezést sem érti. A „fölsleges kacsatok” pedig teljesen felkészületlenül érne. A „fölsleges” helyébe nála a „lelkes” lép. Kacsatok helyett „lényt” mondhatunk. (Együtt: lelkes lény.) Vannak azonban pillanatok, amikor a gyermeki misztérium emléke nála is (kérdés persze, hogy másnál is) átdereng a felnőttévek kódén. Számára ez már mindössze a „dolgok logikájának megértése”. Ösztönzésnek persze elég.

Nekilát tehát. Pedagógia: vonjuk be a gyerekeket is.

Idill: apa és gyermeke együtt közös munkában.

Felbomló kép: a gyermek ráun. Még őszinte ember, tehát ürügy nélkül távozni akar.

Pedagógia: neveljük kitartásra a gyermeket. Ám az apa-pedagógus nevelési elvei megfogalmazatlanul elúsznak, mint éjszaka vonuló láthatatlan vadkacsa-ék. Mert mielőtt bárminemű elv is szóalakat nyerne, kezébe akad egy jutazsák. (A gyermek eközben el.) Nem kell megerőltetnie az emlékezetét. Pontosan tudja, miféle zsákot talált. A megszokás kényszeréből fogalmazunk így, hogy a zsákról tudja, miféle. Valójában ennek a tudásnak a zsákhhoz semmi köze. Ahhoz is kevés, ami a zsákban van. Ugyanis fogalma sincs róla, mi mindent tartalmaz. Arról igen, hogy azok a kacsatok vannak benne, amik a gyerek révén kerültek át hozzájuk a volt szomszédoktól. (A „volt” magyarázata: egy éve, hogy a férjet — rövid időn belül — követte a feleség is. Bár magtalan, ám — az elhalálozás szoros rendjéből is láthatóan — mintaszerű házasság volt.)

Lényegében tehát a zsákról való tudását olyan üresnek mondhatjuk, mint egy krumplicsák nélküli krumplicsákot. Ám ez az üresség most köbcentiméterről köbcentiméterre ellenállhatatlanul kitöltődik valami sajátosan ködszerű anyaggal. Az egyszerűség kedvéért nevezzük sejtelemnek. S a laza halmazállapotú anyag (-sejtelem) elegendő volt ahhoz, hogy a jutazsák önmagában is jelentést kapjon. Már olyannak tűnt, mintha egy (kettő?) Vő: fentiek) élet elhagyott, levedlett burka lenne.

A sejtelem pedig máris kicsapódott mint tudás, amiként a hajnali köd a szemetes kukákra. A körülmények ismeretében nincs együtt sehol a világon annyi tárgy és semmi egyéb szóba-jöhető valami, mint ebben a zsákban, amiből a két elhunyt pontosabban rekonstruálható lenne. A merőben mozaikjáték-jellegű feladat megoldását már csak azért is fontosnak tartotta, mert váratlanul ráébredt, hogy mindkettőjük arcát elfelejtette.

Kinyitotta a zsák száját és belenyúlt. Sorra számba vette a leleteket, amiként egy leltárnál teszik: — csontszerű, leszakadt könyvfedél, cím: Az én kortársaim, írta Mikszáth Kálmán; Az Újság ajándéka előfizetőinek: a betűk mögött a szecesszió omlatag angyala, azaz: a Haza allegóriája, magyar zászlóval a vállán, kezében a magyar korona, dicsfénye nem sugarasan terjed tova, hanem körkörösén, ahogy a rádióhullámokat ábrázoljuk; — tépés Tolnai Világlexikonából: Afrika politikai térképétől az Agancsokig; — Outdoor Life 1968. novemberi száma; — imaröplap, felirata: Hit! Remény! Szeretet!; — néhány imakönyvből való szentkép; — tankönyvek: Tanítók tanácsadója, 1936., Szántás, vetés, népiskolai tankönyv, 1940., Pedagógus Továbbképzés: lélektan, pedagógia (rajta felirat: Jó tanulással építjük hazánkat), Egyetemes történelem, 1959.; — egy teljesen üres regiszteres fü-

zet; — Imafüzet gyermekek részére; — Kodály Zoltán: Bicinia Hungarica, első és harmadik füzet; — Egyházi énekek, kiadja: Az angol kisasszonyok budapesti Sancta Mária intézete; — Imakönyvek, „Gimn. és Tan. növendék” megjelöléssel a név alatt, kötetenként más-más évfolyam és osztály feltüntetésével; az imakönyv a művelt katolikus közönség számára a tulajdonos feltüntetése nélkül; — jegyzetfüzet keménytáblája és spirálja, lapok nélkül; — Magyar levelező, a Magyar Élet kiadása, 1944; — légi postaborítékok Kanadából, levek nélkül; — a Szénbányászati Tröszt 1963. évi bérszabályzata; — A pedagógusok bérezése, kiadja a Pedagógusok Szakszervezete; — Érdekes Újság 1916. május 2.-i száma a harmadik 3000 koronás harctéri fotópályázat képeivel; — cetlin: tanuló 69 fő + nevelő 12 fő + vendég 10 fő = 91 fő. A vacsora ára: 12,50. A vacsora áll 2 db bécsi szeletből, burgonyából, savanyúságból, kenyérből, 1 db tésztából, gyerekeknek 1 bambi. A nevelők és a vendégek részére nem bambit, hanem 1 üveg sört vagy pár liter bort szeretnénk, amire még 100 Ft-ot beszédünk. Ha a végösszeget elosztom 69 részre, mivel 69 tanuló van, úgy alakul ki az egy főre eső fizetés; — családi fénykép, hátlapján: Elbl és Pietsch, József Főherceg őcsász. és kir. fensége udv. fényképésze, Budapest II. ker. Fő-utca 18.; — Gyöngyvirág, 92 magyar népdal; — szakmányadási lap-tömb üres hátoldalán az 1960/61 és 1961/62 tanév tantestületi értekezleteinek jegyzete; — hiányos lapú jegyzet-tömb, írás csak két oldalon: az első szöveg fogalmazványvázlat: „Értesítem, hogy az üdülésre való beosztásomat a legnagyobb sajnálatomra nem tudom igénybe venni, mert családi körülményeim úgy alakultak, hogy jelenleg nem utazhatom el. Nagyon köszönöm a Járási Bizottság irántam tanúsított jóindulatát és kérem, hogy azt a jövőre is fenntartani szíveskedjenek. Elvtársi üdvözlettel 1954. máj. 22.; a második szöveg: „Franckos tészta, 25 dkg liszt, 25 dkg cukor, 5 dkg zsír, 1 egész tojás, 1 sütőpor, 1/4 liter tej, 1 kocka Franck. Kávékrem — fél óráig keverni”; — levél: „Külüzem T. cím: Értesítem, hogy üzemünknel betöltött mérlegkezelői állása alól a nyugdíjkorhatár elérése miatt felmentem, egyben munkaviszonyát megszüntetem.”; — Feszthy Árpád körképe után Magyarok bejövetele, részlet; — szemléltető táblák összegöngyölve: Magyarország címere (Kis címer); — Magyar Korona országainak egyesített címere (Közép címer); —

Váratlanul a zsák aljára ért. Keze nem talált semmi kiemelendőt. Körülnézett, mintha játékból eszmélne. Szétszórtság és rendezetlenség. Személytelenség és szervetlen illeszkedés. Csend. A megrendülésre várt. Az elhunytak felsejlésére a tárgyakból. A rendezetlen kupac hosszabb idő után sem öltött megrendítő gyászkukszínt. Azért a dolgok lassan mégis éledeztek. Egyiktől a másikig, árnyékok lopakodó vonulása sejlett föl.

Aztán egy hang elugrasztja az óvatos készülődést:

— Haladtatok valamire? Ó, hát semmit sem végeztetek? Nagyobb a felfordulás, mint eddig volt! A gyerek...?

— Ift hagyott. Elunta. — Te meg...? — Látod.

— Történt valami? — Miből gondolod?

Mielőtt válaszolt volna, a férfira nézett. Buta érzés volt. Úgy tűnt, mintha a kuporgó alak egy lett volna a limlomok közül.

— Gyere már be, holnap is nap lesz — nyújtotta végül a kezét, hogy fölsegítse.

— Nem válaszoltál. Miből gondolod, hogy történt valami? Miből?

Némi szorongással nézett a férfire, akinek valószínűtlenül kitégultak a pupillái.

— Nem is tudom. A számra jött.

A férfi nem szólt rá semmit. Képeslapokat hagyott kicsorogni a kezéből, majd mégis azt mondta:

— Különbö mindegy. Kerítsd elő a gyereket. Majd én is megyek

Egyedül maradt. Ahogy az őszi est laza szürkülete körülpályálta, s a tárgyak elvesztették szigorú körvonalukat és kitégultak, egymásbafolytak, saját magát is úgy érezte, hogy elegyedik a tárgyak híg levével. Drámai keveredés volt ez. A végeredményt és az arányokat nem érezte.

Elzsibbadt a lába. Felállt, megmoncsolta. Arra gondolt, hogy még meg kell fürdetnie a gyereket. Amint behúzta a fászfűni ajtaját, úgy tűnt, a tárgyak meg sem várják, hogy kitegye a lábát, megmoccantak, hogy szétmásszanak. Hogy önmagukban legyenek.

Banos János

Anyám a szívemet

Anyám a szívemet imádkozza
engesztelné istenét a bűnért
mit el se követtem
Anyám a háborút csak
magáról tudja
s szempillám fájdtja napját
mikor ajtót nyit nekem
Anyám tudja hogy meghalok
de attól retteg hogy meg is haltam:
kapituláltattam az istent

Ketykó István

Rég elrobogott már

Radnai Juditnak

Egy cipőben járunk —
nem rág még
húsunkban
a rák
kötél sem feszül
még nyakunkra...
miért
pályvázza a félelem
testünket
az éj oszlopaihoz...?
várunk
a sosem érkező
szerelvényre,
mely
rég elrobogott már
álmaink
végtelen mező felé...

Nem figyeltünk

Csókjaink lekozmultak
szerelmünk edényében —
miért nem figyeltünk
jobban a lángra...?
Látod, most dörzsölhetjük
fényesre napjainkat
VIM-szagú szavainkkal...!

Lelkes Miklós

Erdő

Sütött a gyíkarany zöld
nagy fák között, magas
létrát dobott az égnek
riadt fácánkakas,

de visszahullt a létra.
Felhő kitűnt, csodás
hidak világa, kéken
áttetsző látomás.

A vadcserezsnye-ágon
egy szarka cserregett.
Nagy szemek mozdulását
figyelték csöpp szemek.

Sütött a gyíkarany zöld.
Megállt a pára, csönd,
majd láttam: ösvényt, tisztást,
átfog, ölel, előnt,

s árad tovább. Felettünk
fehérbe tűnt az ég
s lassan forgatta vissza
nagy mókuskerekét:

csigaházak kihulltak,
harangszó megrekedt,
a vadcserezsnye-ágon
új szarka cserregett,

sütött a gyíkarany zöld.
Nagy fák között, magas
hangon elkétkedett még
egy-két fácánkakas:

a hidak összekötnek?
látnak a nagy szemek
vagy bennük csak halálíg
felhúzott szerkezet?

s mikor húnynak a pillák
múltként marad-e más,
mint szépség? kék kötélánc?
áttetsző látomás?

Bezzeg János

Suhanc-dal

suhancos fejemre télből koronát
szerelemből hitből szívemre palástot
rúgtassanak a szavak az égre föl
hogy bámuljanak a glóriások

Tímár Máté

Szabadszombat

I.

A szabadszombat ádentje péntek délután, de már regge-
létől lazít.

Délután felugrott a Triolorhoz s felvállalt egy jövőheti
riportot. Azonnal meg is bánta, csak hogy nem nagyon válogat-
hatott. Ez van, öregem! Ő pedig külső, lassan veterán korú, a
sok huszas-harmincas aggastyán között könnyen a szemek fe-
hérjére sötétlik: Örüljön, ha kap! Tudni tud ugyan a vén lópofa,
valahogyan mégis a holtvágányon rozsdásodik, bár a könyvei a
szökőévek portájáról kiáltoznak egymásnak. Ilyenformán köny-
velik el, ezzel a záradékkal: Valami vajnak mégis csak kell lenni
a fején. S mivel a megfogalmazatlan gyanú utólréhetetlen, bizo-
nyíthatatlan és kivédhetetlen, mint az árnyék, tolakodóan követi,
hát felvállalta a baglyasaljai tudósítást, hogy a Triolor nógádi
számának munkásmozgalmi tartalma is legyen, de lefelé a fel-
vonóban már meg is bánta, s utána irány a Kicsi presszó, epés
szájízét a sör keserűjébe oldani. Vigye el a más macskája, ez
bizony már a lelkiismeretemen szárad.

Persze csak egy üveg erejéig — legalábbis így gondolta,
mert rokonszenvesebb égtáj is vonzotta. Az otthon. A felesége,
jelenleg gyermeksegélyen, ötre sofőriskolába megy, vezetni ta-
nulja a sohasemlesz Trabantot. A kései gyümölcs, Illéske reá-
marad, hogy pápázva, tatatázva kétéves, a székely nagyszülőkhöz
ágyrajárónak adott Áron bátyjára emlékeztesse. Előtte bevásá-
rolni, ebédelni illik.

S ki az ördög gondolná, hogy gödör után újabb lép? A
Kicsi-akvárium füstoszlopokkal iszalagos mélyvizében is felfedezi
Jani bácsi, a Nagycsarnok Harpagon-hírű felügyelője, szemre-
hányással illeti, mert zebkölcsonért, illendő kamatra hozzá-
irányította trikoloros Zolit, aki állítólag „megadni nem szeret.”
Mire kimosakodott, legénykori ivócímborái, Melegh Gyuri, a
Volt-Watt KTSZ műszakija, meg Rezy Bandi, a derék kőműves
is odatelepedtek az asztal köré. Ládányi sörökkel, a nyugdíjas
Margithay tanár úrral, meg a pincérnő, Jucika kedves mosolyá-
val, de már azzal a baljós sejtelemmel is, hogy ha nem győzi le
ólomfenekének nehezét, látóközben a hézag, ami a beláthatatlan
következmények tordai hasadékát nyithatja elébe.

Csak hát a csali sűrűn átveri a pecást, Kati leányasszonyt
is könnyű táncba vinni, ha birizgálja a zabszem, s ezúttal még
a elisiumi mezőkre indult táltosfiú, Nagy László is hozzáadta
boldogult személyét az alkalomhoz, hogy esendőségének mércéje
alá bukjon. Éppen csak azt kérdezte hozzá az olvasás áram-
körében is bele-belekapcsolódó Melegh Gyuri, hogy valóban
olyan nagy volt-é, mint amilyenek most, múltbahátrálásának
idején írják, s máris afféle maszek fórummá kerekedett köréje
a Kicsi, bérjegyzékre jegyzett ledérkéivel, szénlehardóival, nyug-
díjasaival és nappali lumpjaival együtt.

Még, hogy nagy volt? A nagynál is nagyobb!

Mire a cégtulajdonos autószerelő és a MÉH-bizalmi pohár-
töréses vitáját kihasználva — pedig a munkásosztály vezető sze-
repét célozta! —, váratlan hősiességgel felugrott és menetben
elköszönve, az újabb aranyhalakra hagykozta a Kicsit, már
fél kettőre járt. A Közértben, ahol besorolt Illéske jegyes tejéért,
éppen tolvajt fogtak, ott is tanúskodnia kellett. Úgy hogy bi-
zony nyolchónapos legényfia derekasan siratta a papit, neje a
szeszreklámok közé sorolta az urát, mire hazaért. Pedig tulaj-
donképpen senki ellen sem vétett.

Mégsem ízesítették mosolygással az ebédjét, csak Illéske feledte
göcögős kacagással a sérelmet, amikor megtáncoltatta őt a tér-
dén. Szerencsére a menyecskének igyekeznie kellett a volánjá-
hoz, s így a litánia összes szentjei nem potyoghattak egyenként
a nyakába. Annál inkább számon kérte önmaga, az időnként ke-
gyetlen bíró azt is, amit más balfácának a történelemre, lottó-
járásra vagy a frontbetörésre fognak...

A fiúcska elszundikált a kopaszra szopott fejű zebrán, előszedett témák azonban hiába csiklandozták a lelkiismeretét, a pálmák, szanzaverek megöntözése csak öt percig tartott, olvasnivaló nem kísértette, levéladás nem terhelte, így hát hamarosan újra a saját tehetetlenségi nyomatéka lett, fél órával sem az asszonyka távozása után.

Pedig azért csak kereskedett, hátha — akár rutinból is — összekalapálhatna valamit, ami az önkifejezés, vagy legalább is az időtöltés bódulatával tölthetné el. Feltette a marosvásárhelyi Székely Együttes nagylemezét, varázsolja szebbé az Illéske álmát s kovászoljon be az édesapja hangulata alá. Belelapozott a naplójába, felütötte az illetékes oldalt, ahol a közlésre átadott írásait nyilvántartotta, hol található rést, ahová betolhatná a lábát az ajtó és a küszöb közé. Mert akkor a témafüzet majd csak szolgálna valamivel, s a felizzított érdeklődés előszikrázná azt az indító mondatot, ami maga után csábítaná a többit. De a lista tizenhét, sorsára váró novellát, riportot, tárcát kényszerített türelemre — a három regénykéziratról nem is szólva —, példásan lebeszélte. Strabon Geographikáját túlságosan nagy adag idegcsillapítónak ítélte, s mert közben a Symphoniája is elfogyott, a kísértés ismét a lapockájára hajolt. Valahogy úgy, mint amikor az asszonyt a mellbimbóival üzen.

Mi lenne, ha leszaladnék Esti Hírlapért, feltölteném a házi-trafficot, s ha már úgyis lenn vagyok, híg hosszúlépéskére a ház alvilágába, a termelői porbincébe is benéznék, hátha ott kapom Zsigát?!

Zsiga, a Marandandóság Könyvkiadó felelős szerkesztője, természetesen ismét csali, mint a paducok gilisztája. Jó néhány könyve körül bábáskodott idáig s a legutolsóról, mellyel a „Remekművek Szülőotthona” most már elefánttávé két esztendővel adós, bizonyára most sém tud többet, mint tegnapelőtt: „Az idej terében még mindig nem szerepel, öregem, így hát reményed is csak akkor lehet hozzá 1978-ban, ha valamelyik szóbeli ígéretre szerződött mű nem készülne el. De hát Salvadornak ez is jó, mert legalább parasztlépés a tehetetlenség sakk-tábláján”.

Nem is gondolkozott sokáig. Megnézte a gyermeket. Úgy mosolygott édes álmában a gyermekágy fenekén, mint egy sixtus-i angyal. Még távoli bátyját is szívébe hozta. Decicske narancslevet készített a keze ügyébe, foglalja el magát véle, ha felszerkenne. S úgy lopkodott bele a tejszínű februári délutánba, mintha bármelyik szegelet mögül kedves párja, Anikó toppanhatott volna elébe: „Mi az, te cégéres lump, már Illéske se fog otthon?!”

S mindebben a szabadszombat a ludas, melynek péntekje a csodavárás, az önmagukkal-mit-kezdeni-nem-tudás előszobája. Mives nap, de mégsem az. Ünnepe se, böjt se. Kitértetlen csekk-úrlap — fedezet nélkül. Meglustít. Ráérősebbé, engedékenyebbé látja. Csábíthatóbbá. Még az Esti Hírlap is jobban fogy ilyenkor. A futóvendégek is megszólításukkal tüntetik ki Etát, a szőke trafikasszonyt. Bornemisszák is megáhitózzák a Dunatáj Pinceborozó „csókálló” piros hagymával bőven trágyázott zsiroskenyerét, ami után szinte nyüszítenek a rizlingért, kadarkáért vagy a muskotályért, megvárakoztatva azt, aki valóban szomszéd.

A szokásos negyedóra a háromszorosára bővül az újságosbódé, a dohánytőzsdé és a kortyolgató pultja között. És többet is ígér, mert Zsiga is ott nézegeti pápaszemes, bajszos, ősz hajszálakkal enyhén boglyas ábrázatát a két deci rizling aranyárga tükrében. Goda Bélával támasztja az állóasztalt, a külkeres főmérnökkel, aki privát szorgalomból elvégezte a filozófiát is, értelmesebb fél tucat inzellernél, és Zsiga úr mellett fröccsmecénásnak számít. Csakhogy ez megint bűnforrás. Béla olvas. A bizalmasba is belelehet. Bizonyára a keze ügyébe került a Die Presse nevezetes friss cikke is, mellyel Illyés Gyula karácsonyi-újévi nemzetiesszéjére bókolt, akkor pedig: „Ez az utca, bánat utca!” Nem ússza meg közgyónás nélkül, ami nem söntésbe való, s az a vén Smétana is ott bókolja a pultot, a „szabad internácinnálista”. Ha felkavarodik agyán a méz, okkal, ok nélkül közbeszárnyakodja: „Brávó polgártársak, ikszedik Kossuthok vagytok, csak egy kicsit nagyon is sovíniszták!” Mert ez a vén morva zredtrombitás még hazánk nevét is nemzeti fennhéjzásnak tartja.

Jó estét, szesztestvérek!

Szerencséjére a berlini olimpia aranyérmeit listázzák, az ezüstöknél összevesznek, s — szégyen a futás, de hasznos, kantárszára az üdvös hazugság — éppen csak a búbanatnak harangoz velük a poharak nyelvén, máris hamisíthatja az obsitot: „Sort fogok az utánpótlásért, uraim!” kisírul a pincéből, három lépcsőfokot ugorva egyszerre a nadrágszárjai közé.

Illés úrfi szundikál, s míg felszerken, átnyalazhatja az Estit. Kurta híresek, fővárosi pletykák, langyos hírmagyarázatok. Bárnyhimlő csupán az igénye is. A gyermek „papára” sír. Megeteti, tisztába teszi, reácsókolja holnapi reményeit a párnás combocskákra, majd útjára bocsájtja, járja körül a szobát, fogózva a heverőben, székekben, olykor orángután ősapánk iránti tiszteletből négykézláb is. Az sem világvége, ha véletlenül elesik. Majd feláll, széles mosollyal hirdondja nyolchónapos sikerélményét, s közben a tatája kedvére gyakorolhatja a himnemű egyenjogúságot.

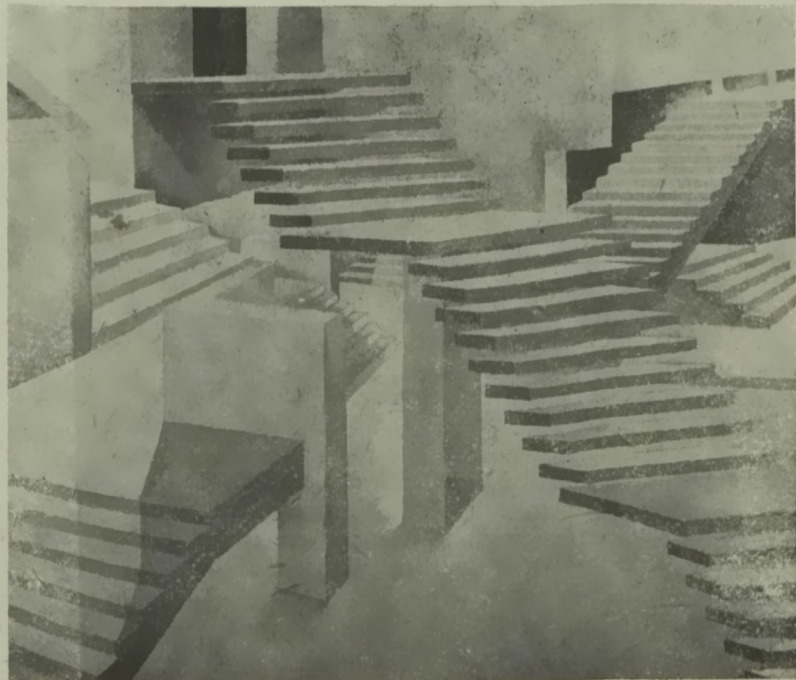
Megkészíti a vacsoráját, krumpliszemeket rak a sütőbe, kolbászszirt olvaszt, teafüvet forráz, megterít és várja a párját. A mamamama-mát!

Annyira várja, hogy lépteinek kedves neszezését szinte a szívével érzi s az előszoba felútjáig a gyermeket is elébe lopja: „Ha hiszed, ha nem, teljesen egyedül jött ide eléd!” Amiért ugyan ennyit érdemel: „Már megint ittál! Pedig tudhatod, mennyire utálok!” S ezzel a péntek estébe végképpen görbét tojik a pók...

Néma vacsora, morgós tévőzés: „Bízisten visszaperelem az ötven forintomat!” Háttalalvás, nyugtalan forgolódás, fogcsikorgató, néma átkozódás, mint annyi hitvesi ágyban széles e hazában, s jöhet a következő, havonta kétszer pirosbetűs szombat, melyet a legszebb jelzőjével ír egybe a Petőfi nyelvén dadogó magyar világ.

II.

Szabadszombat hóval mosakodott. Fél hatkor, amikor még csak úgy, álomkában, szopógumival továbbaluvásra csendesítette a felsíró Illéské, hogy utána visszamelegedjen a paplan alá, még csak készült a hóomlás. Ahogy kilesett az előszobaajtó firhangján, olyan alacsonyan derengett a fakó égboltozat, szinte beleöklelték a három utca behemót bérkaszárnya-kéményei. Hanem nyolckor, amikor végleg elbocsájtotta a nyoszolya, már az átlósan-szembe Alföldyék ajtajáig is eltévedt a tekintet a bőkezű

ég patyolat pihéi között. S mintha enyhén sodorta volna. A két végéről fehérbe vonta a fedett folyosót, írják bele körvonalait a bevásárlók, szemtelők lábai, a Hacker Bébi szegleteket kereső kutyája, meg az a kézhezszokott fekete terítő, aki a kukák között reggelizik.

Cigarettázva kiállott a hóomlásba. Fél évszázad előtti tanyai gyermekora suhant át rajta, labdagyúrhatnék a makulátlan hóból. Illéske azonban türelmetlen sírással szagatva, bőszen papapáztá az esedékes reggelit, le kellett mondania róla. A hűtőszekrényhez nesztelenkedett a tejéért, forró vízben melengette, s közben éppen csak fellest a fél előszobát elbitoló nagy ruhászekrény tetejére. A kis szánkóra. De ez a röpké pillanat is elegendő lett ahhoz, hogy az egész nosztalgiát Áronkának, távoli „nagyfiának” ajándékozza érte. Valahogy így: „Ha ott is esik, apósom nyilván térül véle egyet az Örök felől alálejtő utcákon. Esetleg a sógorom leánykáival, Zsófikával, Ágnessel meg Lulukával szánkázik.” Csakhogy a várakozás sohasem rest: „Hátha jövőre mind a kettővel én? Itt a Duna-parti parkban, a valamikori közraktárok helyén... Evvel a szánkával... hóemberrel... hólabdacsatával...” S kétellyel is: „Hol leszünk mi már akkor? Hol leszén lakozásunk? Ha nem fülent a tanács, valahol máshol, hiszen ez a mostani kutyaólnak is kicsi...”

Illéske mohón égneken billenti az üveget, s úgy nyeldes, szinte ritmikus muzsika minden egyes kortya. Ilyenkor békén magára lehet hagyni, és jöhet a napindító összehangolt hármast: tea-, kávéfőzés a konyhában s beretválkozás a fürdőszobában, a néhány korty tejjel megelőzött első cigaretta füstjében, nehogy éhgyomorra keserítse a nyálát. S közben csendes számvetés, mi legyen a soronlévő.

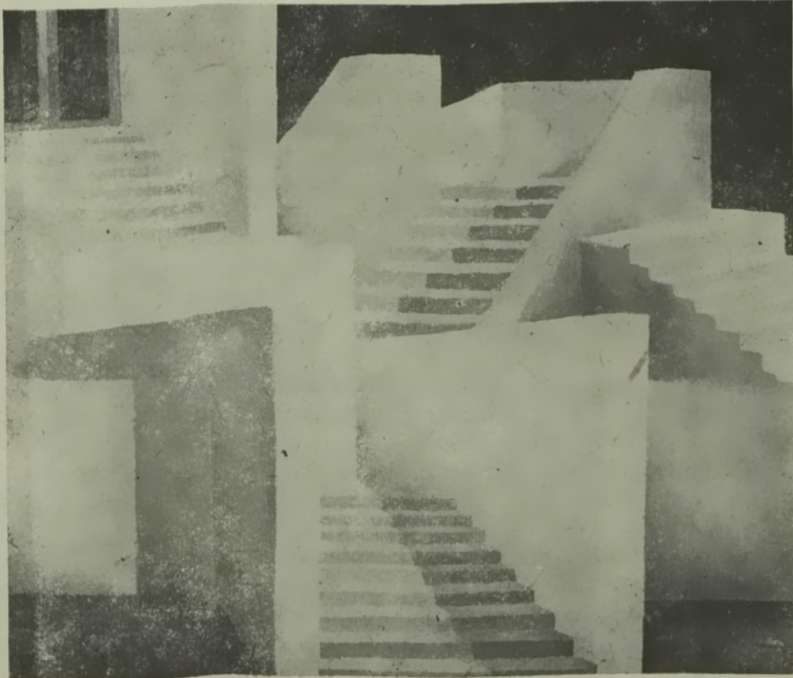
Először is a közös reggeli, melynek kezdő felvonását, a teát még ülve szundikálja befelé Ancsuri, mert csak a feketénél tápáskodik gondolatai fölé. Azután a kisvitéz tisztábatétele, bevásárlás, Patyolat, néhány intézendő semmiség vámolja az időt, ebéd, ha nem fial valamit a véletlen, talán délutáni szender a nejecke sofórködése előtt, s mindezek beszegve a vacsorával, házimozával, Illés-tisztázással, és lefut a szabadszombat is. Írjuk a többihez, arra való...

Csakhogy az ifiasszony zsémbesen ébred, az orra veres, a szeme könnyes, viaskodnak érte a vírusok. A pulzusa lázat sejtet. Így bizony, bárhogyan is remélte harmóniába csilingelni a zsidóvasárnapot, félrekondult az, mint a tűzre riasztó harang. Pedig békésen nyúlt a köteléhez.

— Hogy aludtál, édesanyja?

— Rosszul...

— Vegyél be egy Germicidet, evvel a forró teával, feküdjél vissza és mérd meg a lázad!

— Na, ne mondd! Te pedig lesündörögsz a pincébe vagy a Kicsibe, mi?!

Hallgatni kéne, mint a kulcsavesztett lakat, de az istennek se megy...

— Ha nagyon akarod, éppen megtehetem!

— Akarja a búbanat!

Ez még mind a tegnapi penitencia, sózva az ázsiai nyavalyával, nincs lelke borsozni is. Ágybadugja, csak két lerázás után hiszi el a lázmérőnek a 38,6-ot, pelust újít a gyermek alatt, és szakmát cserél.

— Mit főzök ebédre?

— Amit akarsz...

— De mégis?

— A nyálam is utálom!

— Marhahúsleves! Jó lesz?

— Ha éppen arra vagy éhes!

Foga alá szorítja a nyelvét. Neki mindegy, mint az igaz-ökörnek, az ő kedvükért csinálná. Könnyű, tartalmas betegleves. A zöldséggel, krumplival összekutyulva Illéske is kiszophatja az üvegből, s maradéka holnapra is új. Úgy veszi hát gyanúbahozatalát, mint valami hozzájárulást, s hallgat. De beszédesen. Gyorsan rendet tesz, hátha erre hozna valakit a lába. Porszívó, szőnyeget ráz, port törölget, megmutatható állapotba hozza a nagyszobát, s csak utána kér kimenőt.

— Lemehetek vásárolni?

— Remélem, délire hazaérsz?

Benne lepleződött ebben a kurta kérdéskében sok keserűség. Az is, hogy: úgysem érsz haza! Az is, hogy: lásd, beteg vagyok, nem jó egyedül, és a gyermekhez se futhatok, ha felsír. De az is, hogy: nehéz hinnem neked! S nem is teljesen indokolatlanul. Eredendő rossztulajdonsága, hogy mindenkor kurta időt mér tervei alá. Többet vállal, mint kellene, s főleg mindenki reáragad, mint kutya szőribe a koldustetű. Így eltéved az óramutatók között. Elkésik, várhatja a párja meg az ebéd. Az asszonyka pedig, aki Erdély hegyei közül jött férjhez a nagy ismeretlenségbe, őt esztendő alatt három szülés meg két vasgyúró fiúcska drága börtönébe, úgy érzi, ritkán sűrű reá a nap. S talán a hatalmas körköröséget is letipró elemi szerelmében is megcsalatkozott, mert azt várta, egyberobban parazsával az ég a földdel, nagyralátott ura pedig a sziporkázó csillagokat ékesíti a homlokára. S mindezek helyett krajcáros gondok, szűk lakás, elvetélt kéziratok, kétfias házirabság övezik, a deres férj szeszszagú magakeresése, amihez néhanapján még az okatlan féltékenység is hozzátársul. Amit természetesen megbán utólag, tehetetlenségében kiszolgálja, de vajon a sokáalvás, az ágybanreggeli pótolhatják-e a vadlibaröptű ábrándokat? Olyanok azok, mint az ötödik házassági évfordulóra ígért arany karperec: „Adósod vagyok véle; ha megjelenik a könyvem, megveszem!” Reményét is elveszti, mire a csuklóján csörög.

Azt valójában csak a mindentlátó Szentlélek tudhatja, gondol-e ilyesmiket a lázas asszonyka, emberébe azonban belényilallik, s mert nem tud szabadulni tőle, hát magával viszi a hópustolásba is. Kínjában zsémbeskedik. Beleidegeskedik a legtermészetesebb semmiségekbe. Abba, hogy például ellopják előle a felvonót, majd a harmadik emeleten nyitva hagyják az ajtaját, s kutyaolhat lefelé gyalogosan. A saját lábában is megbotlik. Az időlova pedig ismét leveti, csapkodja türelmetlensége ostorával önmagát.

A hentesnél a harmincadik, s hasztalan tartaná szóval megszűröl a főnök: „No, szakikám, mit tippel, hány góllal tömjük meg a libásokat?” Ezúttal a ferencvárosi elkötelezettség se vigasz, pedig végül is jókora velőcsont a jutalma. A Közért vörös hajú főnökasszonyának kedves évődése — „Szeret még, szépember?” — egyenesen sértés. Az Élet és Irodalom új száma bosszúság. Pállottszájú Tóbiást, meg Nagylikú Lizit már megint közlik, neki pedig már három írását utalták vissza ez évben: „Küldj jobbat, nekünk valót, öregem!” A zöldséges cinikus: „Ne turkálja a sárgarépát, embertárs, egészet úgysem talál, vasvillával szedik a téeszcsések!” A patika vírusfertő, pofányprűskölde, jobban hasson a Germicid...

Mi marad tehát?

A hóomlás, nemhogy Szépvölgy fenyőfái között kiszellőztetné a fejét, nyúl nyomokra vadászva az álmai árán vásárolt

kertben. Az önemésztés, hogy nem megy a munka. S a borospince: „Rizling hosszúlépést kérek!”

És, hogy sülyeszené gyehehára az ördög, ismét felderítés nélkül, mert pontosan Zsiga sorol utána, az ügyeletes hálótársai, Matilddal, a tanárnővel, aki a fúthetetlen szoba-konyháját cserélte fel tavaszig a bormegissza szerkesztő fekvőhelyével, ahová, a „főbérő” távollétében — háromszor három deci hárslevelűért — kisegítő hímekeket is fogad. Jóhízeműé a tisztelet, rosszé a pocsolyalalépés, ő csak harmadkézből, Goda Bélától hallotta mindezeket, közös undorodással, de rókanyomba hágni így is képtelen. Zsiga bújna a föld alá, az ecetesen-borszagú, hervadt bajadér cincálja a felöltőjét: „Mutass be ennek a felvági barátodnak, pecsinger!” A környezet röhög, ő meg a „felvági”, láthatatlan pánikba esik. Mi lenne, ha az odafenn köhécselő lázas asszonyka mindezeket látná, hallaná?! Merthogy a fülébe jut vagy észreveszi rajta, az éppen annyira bizonyos, mint a Bakáts téri harangok kondulása, köznyelven a levesnóta, ami plusz-mínusz öt perc, mindenképpen delet jelent. De most már lefelé béka, balra kezicsókóloom, jobbra, a pultra négy forint, s visszavonulás, olyan sürgősen, ahogy csak lehet.

— Hallom, csini feleséged van! — mondja Matild a kényyszerű kézfogás után. — Milyen szakos a kollegina? Én élettanos vagyok...

Zsigának, a könyvtárnyi könyv felelős szerkesztőjének, izzik a füle. Bélus akasztófahumorról oldana: „Remélem a szexológiát naturban okitod, Matild?” S a lesből odasündörgő vén Smetana röhög: „Csókóloom a kisztihandját, Trudika. Imádom a felvilágosult nőket, nem úgy, mint ezek a kispolgári hajlamú búsmagyarok!” A göndör hajú főnök körbejár az üres poharakért, s mosolyog. De a tekintete vélemény, s a kérdése, melyet Zsiga-hoz intéz, tapintatos figyelmeztetés: „Holnapután másodika, szerkesztő úr, ugye nem felejt el?” A hallgatóságos hitelre céloz, nyomorult választúért, Matild odvából: „Mit gondol, disszidálunk a három liter pimpós borával?” De rögtön utána máris az ő mozgó célpontjára lő, mert ezt már nem viseli el: „Tisztelettem a kolleginát!”

„Dugulj be, te szoknyás pestis!” — morogja felfelé a négy lépcsőfokon, s megfogadja, hogy a veszett kutyák se kergetik le többet. Bár érzi, kár lenne csupán addig élnie. A felvonóban már szabadelvű módra enged is belőle: „Soha, ha nem murizik ezért a maiért az asszony!” De hátha nem is veszi észre? A náthafélék eltompítják a szaglást, s ernyedtségük rombolja az időérzéklet is. S azután lespongyázza az egészet, mert odafenn, a negyediken

így köszönti a lefelé helycserélő Feri bácsi, a postás, aki fegyőrkorában Szálasira is vigyázott:

— Siessen író uram, fiaillatú, vastag levelet hoztam, fényképfélék is keménykednek benne! — S míg zsebébe csörgeti a jóhír árát, egyre szabadkozik: — Igazán nem azért mondtam, higgye el!

A nap pedig meg van mentve, mert felesége, felismerve lépteit, már az ajtónyitáskor elébeörvendez: „Ügysem mutatom meg, mert negyedórát késtél!” s villámsebesen dugdos valamit a párnája alá. Ő pedig kétszínű büntudattal reáahagyja: „Meg is érdemlem, kedvesem!”

Befelé somolyogva, elrakodik. Kiöblíti a kuktát. Bele, alulra a velőcsontot, reá a húst, hagymát, burgonyát, zöldséget, fűszerféléket, forró vizet, hogy hamarabb pisszegjen, majd limonádét facsarva a lázasnak, ezt kérdezi, ártatlannak kendőzött ravasszággal: „Jól vannak?” S a prűszkölős asszonyka lépremegy: „Jól!” — vágja ki boldog-meg gondolatlanul. — „Á trónörökösöd meghódította az egész Sepsiszentgyörgyöt!” — utána már hiába szívná vissza: „Legalább is úgy gondolom, mert ma sem jött tőlük levél!” Hiszen a gazda tudja, lehet egytálas a mai ebéd, az édessége, a simítója ott lapul párja párnája alatt.

Nem is sürgeti, nem is kérleli, érjen az öröme, mint az aszúborok, inkább villámgyorsan tovább hasznoskodik. Illéskének tejjel kevert húsos zöldségpapi, az asztalra tányér, a kotyogóba kávé, s a szívébe jóreménység...

S a többi már a valóságánál is szebb ruhába, az ábrándok gálájába öltözik.

Felolvassák a levelet — mindketten, hangosan, hangsúlyozva, hogy a fülük is csemegézhessen —, csereberélik a fényképeket, melyeken Áronka legalább annyira Illés, mint megfordítva, itt-hon, az élő-jelenlívön. Szép szavakat cserélnek felőlük. Az asszony talán fröccsöt is elegyít a hűtőszekrény rejtekéből. Azután este lesz, tv., Huizinga „középkorának” izlelgető lapozgatásával, míg a tüzes prófétautód szétterített karokkal el nem szenderedik, mint a jászolbéli Jézuska. Megbékélt aluvás vasárnap délig — szopógumis, pelenkás közjátékkal —, estefelé vendégek jönnek, s hétfő ismét úgy kínálja lehetőségeit, mint a kacéran mosolygó szépleány, aki reátekintve ötven százalékban máris a miénk...

Mi kell még? Akár ki is dülhet az odvas fa, ha két szép gyökérhajtása halhatatlanítja már...

Odakint pedig úgy omlik a hó, fodrozza a szél, mintha boldog menyasszonynak hinné magát február, aki méhében hordozza a tavaszt, hogy újra legyőzze a halált a föld...

Tamás István

Útszéli

költőnek
tartsatok
ki koldulni
az ernyőt bontó
kutyatejhez jár
Virágcserepbe
macskatövisültet
ha barkák hálnak
megerőszakoltan
sörtés szívetekből
ha meggyalázva
menekül a nyár
Hazám fölé
bogárháton
nyargaló visszhangból
madarak vernek sátrat
Napot kóstol
holdat cipel szarván
komatálat
s kézfogóra társat
a csigában omló
bontott árvalányhaj

Szombathy Viktor

Aki hajót álmodott

A móló és a mahagóni-barna jácht közé lengő pallót fektettek a matrózok, a pallóra piros szőnyeget terítettek. Nem ünnepi megtiszteltetése volt ez a hajónak, csupán szokványos, hétköznapi viselete. A pallón egy kézzubbonyos férfi ballagott végig, a hajóról a kikötőbe. A palló korlátját finoman font kötél tette, minden új volt a hajón; aranszín réztől, sápadt-szín nikeltől csillogott.

A tenger a kis öbölben mély volt és nyugodt, az alig fodrozódó széltelen vízen a hullámok lanyhán söpörtek össze hulladékot, szemetet, hogy az öböl sarkába csapják. Olyankor nagyot loccsant a víz, így adott életjelt magáról.

A férfi, aki a partra sétált, a szárazföldről még hátrapillantott a rövid időre búcsúzókat biztató mosolyával. A fedélzet árnyékvetője alól egy nő intett neki kedvesen. A nőnek csak ujjahegye fehérlett az öblös kosárszék pereme mögül, aztán eltűntek az ujjak, mint mikor valaki virágot von el a párkányról, mielőtt becsukná az ablakot.

Jobbról, a móló túloldalán feketére festett, kéményén piros és kék csíkot viselő teherhajó komorlött. Gyomrát most töltötték tele ládákkal, zsákokkal, daruja nagy ívben írt le félköröket. A hajó korlátjánál két tiszt könyökölt, fehérsapkás, arany-

gombos tiszt; melán bámulta a város tornyait, a zömök s ódon várbástyákat, és hosszan feledte tekintetét a part hosszában kitett napernyőkre s a napernyők alatt ivó-evő tarka emberiségre, a lármás nyüzsgésre. El-tova imbolygott az utolsó paradicsomos-gyümölcsös-zöldecsés bárka is a fekete hajó mellől; eladták terhüket. Barna vitorláik jobbra-balra dőltek s egyre kisebbedtek, ahogy a mély teknők kibillegtek a kikötőből. Fenn, a parton villamos csikordult, autóbuszok vágattak a város felé és a városból ki. Úgy tetszett, nem is benzin, hanem mámorító dalmát bor úzi őket. A város fölött, mint zordon koszorú, körös-körül az égig magasodtak az erdőtlén, szürkés-barna sziklák.

A kézkubonyos férfi leugrott a pallóról, eltűnt a fügeárus bódéja mögött. Nem sietett. Talán még — vélte — nyitva találja a postát, újságot is vehet, egy pohár sört is megihatik az Imperialban, és ismerősökre is talál.

Egy hete kötöttek ki a szigetek közötti bolyongás után, hogy megpihenjenek. Messzi rokonokat vártak, hogy tovább hajózzanak még délibb szigetek és kikötők felé.

A Nap még nem bukott le a hegyek mögött. Túl az öblön egymás után két fehér hajó vonult végig. Egymás útját keresztelték, mint két apró gyerekjáték egy hatalmas teknő ölében.

A palló széléhez most egy szalmakalapos férfiú közeledett. Lassan ballagott ő is, a ráérősök bámész. kényelmességével. Egymásnak ütköztek egy látát cipelő rakodómunkással, a láda megbillent, cipelője morgott, de a szalmakalapos észre sem vette, ügyet sem vetett rá. A mahagóni-barna hajót bámulta, a rézvereteket, a libegő kis zászlócskákat, a rövid, tömzsi kéményre festett griffmadarat. A hajót, ezt a hosszú testű, szóvalan, személytelen hajót, amelynek fedélzetére oda lehetett látni. Ha valaki egy kicsit ágaskodik, a fedélzet vörös szőnyegén, a rézveretek között lépdélhet gondolatban, láthatja az asztalt a zsebrádióval, lemezjátszóval, a rajta heverő könyvvel s a virágvázával. A heverőszékek még annyira újak, hogy vásnak a benűk heverő test formáit el sem árulja meg.

Ember jelentkezik most a néptelennek tűnő hajón: szakács sapkája villan föl habfehéren egy csapóajtóban. Kutya ugrik föl az asztal alól, a szakácsra figyel — nedves orrával beleszimmant a sós levegőbe —, a locsogó vizet bámulja egy ideig, aztán lusztán hever vissza az asztal alá.

Minden oly csöndes, mozdulatlan, mintha a kutyán s a szakácson kívül más nem lakná senki. Csak a kabinablakok függőnyei lebennenek meg időnként s egy újságlapot libegtet a szél.

A szalmakalapos ismeretlen rálépett a pallóra. Megragadta a kötélkorlátot, mintha abból szorítana ki magának bátorságot. A vizen szivárványszín olajfoltok tükrözték az eget. Loccsant olykor a víz, fáradt hullámmal. Lila-sárga-kék rózsaszín játékokban gyönyörködött a nap. A vízjáték kellős közepében félbevágott paradicsom ringott. A kikötő-bakra feltelepedett egy sirály.

A szalmakalapos jövevény most látott életében először díszes mahagóni jachtot, igazit, háromdimenziósat, elevenet. Eleddig csak könyvekben, képeslapokon találkozott ilyenekkel. És álmában suhantak ilyenféle hajók elébe, pontosan ilyenek merültek föl

előtte a képzelet szenderének mély tengeréből. Hirtelen az az érzése támadt, senki sincs a hajón, mindenki elhagyta az ő kedvéért, hogy ő foglalhassa el vitéz rajtaütéssel avagy gyermeki ravaszsággal, jelt adjon egy kürttel és induljon rajta ismeretlen, messzi, óceáni tájak felé. Kibontja vitorláit, hadd dagassza a szél.

Ennek a hajónak azonban nincs vitorlája. Egyetlen árbocrúdján antenna csillog, a rúd hegyén zászlót libegtet az öböl szele. Lassan haladt tehát előre a pallón az ismeretlen ember, minél tovább tartson a séta, végül egyszer mégis fellépett a fedélzetre s egy kis lépcsőn ismét le. Ott állott a csíkos vászonfedélzet alatt. Megsimogatta a szellőztető kürtöt, végighúzta ujjait a rézrudakon, megemelt egy kosárszéket.

Nem álmodik. A hajó valódi.

Dobogott a szíve. Élveznie kell a pillanat varázslatát, a mámort, a soha vissza nem térőt. Majd télidőben utliparti közben otthon elmeséli mindezt: igazi milliomosok hívták meg igazi hajójukra, igazi matrózok töltöttek pezsgőt kristálypoharába...

A kutya feltápázkodott, gyanakodva oldalgott feléje.

Az oldalajtó most megnyílt. A jövevénynek menekülni sem maradt ideje, egy nő állott meg előtte. Szép arcú, finom nő, lenge köpenyben. A jövevényre meredt. A jövevény zavartan sütötte le szemét. A nő szólalt meg először. Három nyelven is próbálkozott, a jövevény a harmadikat értette meg, azon beszélni is tudott.

— Kicsoda maga? — kérdezte a nő halkán, nyugodtan.

Ez is az álomhoz tartozott, ez a szép nő, a hárfahang, a lenge köpeny, szeme sugara, ápolt haja, az illat. A jövevény elfelejtett válaszolni, ámulva meredt a meglevenedett mesére, a lenge jelenségre. Hogy szeme, haja milyen színű, később sohasem tudta maga elé idézni, másnak elmondani. Arca enyhén bronzos volt, nyakában tarka kendő, derekán kék öv, szandálja ezüst, karján aranyperce. A percc minden mozdulatnál muzsikált.

— Kit keres? — ismételte a lenge jelenség.

A kutya az asszonya elé hasalt, úgy tartotta szemmel az idegent. A hajó meg sem mozdult, szél nem zavarta. Valahol a mélyben aludt a szakács, a kormányos levelet írt kedvesének.

— Beszéljen! — a hárfahang most már türelmetlenül csegett, a nő megemelte a hangját.

Segítségért azonban nem kiáltott.

A jövevényt ez a szelidség zavarta meg. Leemelte kalapját.

A költő szerint, aki a sínek közé esett, egyetlen röpke pillanat alatt éli végig egész addigi életét az ember. A jövevényel is ilyesféle történt, csak hogy nem a múlt képei villantak föl előtte, hanem a jelen és a jövő, a szivárvány színének minden villogásában. Villódzott a gondolatszakra: mi történnék — vélte az első pillanat lázában —, ha kirabolnám a hajót titokzatos kalózként, hiszen e finom s gyöngé asszonyon kívül aligha védené valaki a csodahajót. Avagy mit kellene tennem, hogy elindítsam a hajót, motorját begyűjtanám, kisuhannánk a kikötőből, ki, a tengerekre, s megbújnánk az óceáni szigetek között az öröklétig boldogan? Túlvilági szerelemben élnénk. Bemutatkoznék a hölgynek, mint gazdag vevő, netán kémet hajszoló titkosrendőr, unatkozó milliomos, filmhős, szívbéli hódolója a hölgynek?

Behunyta szemét, s egyetlen rebbenet alatt mindent látott élesen, pontosan, kavargó fényt szűrő kaleidoszkópon át.

A hölgy most megérintette a szalmakalapos idegen vállát. Az idegen felnyitotta a szemét, a kábulat elmúlt.

— Feleljen! — parancsolta a nő.

A kutya felfigyelt.

A szalmakalapos idegen végre megszólalt. Sután, félénken:

— Csak éppen feljöttem, bocsánat. Felbátorkodtam, hogy körülnézzek. A hajón — tette hozzá.

— Ez nem társashajó — A hölgy elmosolyodott, s már látta, hogy mit sem kell tartania ettől a jámbortól. —, ez magánhajó.

Kérdően nézett tovább is az idegen férfire, ösztöne súgta, a magyarázat még következik. A szalmakalaposból pedig hirtelen tört föl a hang:

— Oly egyedül vagyok! Magános utazó. Turista. Senkit sem ismerek, sem a városban, sem a kikötőben. Árva, magános csónak vagyok a végtelen tengeren. Hát ezért... Bocsásson meg.

S csak maradt tovább. Tekintetében kicsi alázat, kicsi bátorság, kicsi hetykeség, csodálta magát, mily merészségre képes!

— Honnan jött? — folytatta a nő.

— Nagyon messziről. Egy kis ország kicsiny városából: sohasem hallhatták itt a hajón az én kisvárosom nevét. A tenger vize helyett ott a homok pora van, pálmafák helyett akác.

— Társtalan utazik?

— Társtalan, egyedül. Három évig gyűjtöttem, hogy meglassam egyszer a tengert. A sziklákat, a hullámokat, és a sok-sok hajót. A kék eget és az egymást kergető felhőket. Szirénákat a ködben, kicsi szigetek templomainak harangszavát fényes délidőben. Az olajfák illatát.

— Maga költő?

— Nem vagyok költő. Ha ékesen szóltam, a tenger az oka, ez a hajó, s tán maga, asszonyom.

— És szép a tenger? Nem csalódott benne?

Az idegen utas leemelte fejéről kékszálagos kalapját. Kissé kopaszodott már a homloka táján, szeme körül kemény évek barázdái ráncolódtak, szája sarkán csalódások ráncai ültek meg. Inas nyaka megfeszített munkás-évekről árulkodott. Az íróasztalára gondolt, a tintafoltosra, és a kimutatásokra, az aktákra, a számsorokra, a soha nem szűnőkre, a naptárra, amelyről nem kopik le a határidők végtelenje, a főnökre, aki egy nap késést sem engedélyez. És az utipartikra, a körömpörköltre s a gyengén habzó sörre. Meg arra a tengerre, amit mozi vásznán lát hullámozni az ember. A vetített csodahajókra s a vetített szép-asszonyokra.

Megsimogatta meleg homlokát:

— Egyedül, magánosnak, a legszebb tenger sem szép — őszintén csengett a hangja, megadóan s halkán tette hozzá — Álomban szebb.

A nő közelebb lépett hozzá. Soha-nem-ízelt illat libegett zománcbarna teste körül. A keze meleg volt, tenyere puha, ahogy a szalmakalapos férfi arcán végigsímította ujjait:

— Tetszik hát a hajónk? — mosolygott semmit sem ígérőn.

A jövevény csak bólintott. Érezte, toroka kiszikkad, mint a forró homok, vagy a sziklák az ég magasságában az öböl fölött. Mozdulatlan maradt, félt, hogy elröpül az álom.

A nő hirtelen melléje lépett, száját a férfiéhez érintette halk, puha lepkecsókot lehelt a férfi ajkára. Vidám, jókedvű, adakozó csók volt, mint aki a fölös-sokból pazarol, lelkét azonban nem adja hozzá. A férfi ezt nem vette észre. Átölelte a nőt, visszaadta a csókot, mint egy régóta áhított, szenvedélyes tartozást.

A kutya nem szólalt meg. Nem is ügyelt a gyors mozdulatra.

Az öböl hullámainak apró fodrai elomlottak. A madár tova-repült a tönkről. Új hajó érkezett az öbölbe, hosszan dudált.

A nő hátralépett. Mosolya eltűnt. Arca megmeredt.

— És most menjen — mondta. — Kellemes utazást, és szeresse a tengert. A tengerrel élve nem magányos az ember.

A szalmakalapos férfi néhány pillanatig döbbenet állott, folytatást várt, a valódi játék kezdetét; a függöny most lebben föl, s az égi fények vakítón cikázni kezdenek. Állott meredten, hogy fel ne ébredjen s a tenger hullámai örökre elsimuljanak.

A nap is álljon meg az égen.

— Az álom — dűnnyögte kábán.

Megfordult végre, mert nem tartóztatta, nem vonta vissza senki. Kábultan tántorgott a piros szőnyeges pallóra, ki a zajos, közömbös, rohanó, sűrű partra. Nem nézett vissza. Úgy vélte, soha nem ébred fel többé, mánor felhői között aludt el örökre.

A selyemfelhős asszony még ott maradt a fedélzeten sokáig és láthatatlanul, csak a szíve felé mosolygott, önmagának. Mint aki minden vágyak ismerője, ki nem mondott óhajok teremő ura.

Sokkal később, alkonyatkor, amikor a kék kabátos férfi visszaérkezett s köszöntve átölelte, csak ennyit mondott neki:

— Szegény kéregető jött fel a hajóra, ártalmatlan, derék ember. Álmat árukt. Megajándékoztam a jámbort.

A kék kabátos bólintott:

— Te mindig jószívú vagy — mondta s aztán kibontotta az esti újságot.

Megjelent a szakács is. Utasítást kért. Az asztal megterült, vendégek érkeztek.

Csupa társas ember.

Csanády János

A magányos favágó

Magányos favágó, tiszta délelőtt,
az udvar ködösen derengi körbe,
szorítja a fejsze-nyelet, a sikos-fényeset,
a favágó-tuskó háta görbe,
könnyebben áll meg rajta a ferdén vágott
fa, a fényes fejsze belevág a görcsbe,
belehasít a tiszta délelöttbe.

Éppenhogy csak pelyhezni kezd a hó,
kimelegszik a magányos favágó,
sapkáját akasztja a fűrészbakra,
kabátját is a fűrészbakra dobja,
aztán tovább emeli a fejszét,
görcsberándul válla, karizma,
emelkedik a fejsze, majd lecsap,
addig metszi a görcsöt, míg hasad.

A sulyok mellett vas-ékek hevernek,
és faékek, majdsak sorrakerülnek,
a fejsze belevág egy kurta rönkbe,
s fordítva, fokával csapódik a görbe
hátú tuskóra, önmagát hasítja
a hasáb így, amíg eltűnik benne,
belemélyed fokáig a fejsze.

A tiszta délelöttben magányos favágó,
jó fát vágni ilyenkor tél előtt,
éppenhogy csak pelyhezni kezd a hó,
lebegve megcsillan a délelött,
megakad szeme a fűrészbakon,
a bakon lógó ruhadarabokon,
emelkedik és lecsap a fejsze,
körülderengi a ködös udvar,
s betakarja konduló levesharang.

Ami elomlott...

Nehéz az évezredes fájdalomnak

felszívódni a test rostjaiba —

és azután távozni — int még

verejtékes munkáim sora.

Ma már szabad vagyok! Messziről

sajog csak, ami régen fájt nekem —

de a sajtás új s új képet talál,

mi visszaverődik a homlok-vidéken.

Jó volna-e? nyilván nem volna jó

úgy izzadni most is, mint hajdanán,

de űzött-hajtott vad történelem

minden nap hajnalán, alkonyatán.

Éreztem, a nemzet mozdul velem,

mikor forró motor fölé görnyedek,

még messzebről tér meg a mozdulat,

ha tuskóba vas-fejszét verek,

de az a szabad, lázas gondolat

nem állt meg és nem múlt el, nem szívódott

föl — feszíti csak egyre a homlokomat,

mi elomlott ott robajló paták,

patkók alatt: Világzabadság.

A grafika lehetséges útjai

Az egykoron befogadó várost, a mára már meghatározó hatását emelkedett „második otthon” köszöntötte Czinke Ferenc életműkiállításával Salgótarjánban. A helynek és az itt élőknek szóló kiállításában benne rejtett a kapcsolat tartalma; a város és a megye kulturális-politikai gyakorlatának, mecénáló munkájának is tükrö volt a tárlat, mivel a művészeti munkáról való számotadás mellett láthattuk az idetartozás és ragaszkodás alkotói vallomását is. S ez így természetes. A kölcsönösség egymást becsülő tisztaságán alapult a mecénálók és művész kapcsolata, s már nem túlzás azt állítanunk, hogy a föld- és természetszeretetről maradt gyermekkori (paraszti) élmények éppen a munkásvárosban váltak bizonyossággá. Egyértelművé vált a hovatartozás, a „kikért és miért dolgozás” alkotói programjának világnézeti, etikai tartalma. A két életszféra tapasztalataiból hitté és tudássá nemesedő tanulság adja az alapot Czinke Ferenc sziklaszilárd elkötelezettségéhez. Súlya, vonzása van ennek az alkotói és műveket jellemző világnézethez, mert megélt igazságok és magas színvonalú művészi megnyilatkozások sorozata teremti hitelét.

Minden bizonnyal már ismert tények sorakoznak a bevezető mondatokban, hiszen a „hazai bemutatkozásról” a művészet iránt érdeklődők és a szakkritika már elvégezte az értékelést. Esetl szó a fentebb említett alkotó-mecénás kapcsolatról; részletes elemzések szólnak az életmű szakmai értékeiről, kiteljesedéséről. Eppen ezért most nem is ezek sorában feladatot vállalva akarunk ismert tényeket ismételni, vagy megfigyeléseket finomítani; hanem a kiállítás kapcsán szeretnénk néhány általánosabb, a kortárs grafika néhány problémáját érintő gondolatot felvetni. Meggyőződésünk, hogy ez nem erőszakolt, hanem éppen ellenkezőleg: önmagát kínáló párhuzam. Ez az emberileg és szakmailag megalapozott tárlat, a nyilvánvaló eredmények mint konkrét tények igazolhatják, vagy kontrázzhatják az általánosabb elméleti következtetéseket. Alkalmunk adódik arra, hogy a kulturális, politikai összefüggéseket, szakmai megállapításokat konkrét művekkel vessük össze. A szembesítésnél abban bízunk, hogy a társadalom fejlődéséből sarjadó új szükségletek nyomán keletkező feladatok, illetve problémák, gondok eredő-okai az egyes műveknél általános érvénnyel is nyomom követhetők. A szembesítésben tehát nem a mindenáron való ellentétek poentirozására, hanem elmélet és gyakorlat elemzésben is megvalósítható egységére törekszünk.

Elsőként a kiállítás konkrétumaira építve az életmű folyamatában felfedezhető és kimutatható, s mindenképpen fontosnak tekinthető szakaszok határának időpontját vizsgáljuk. Ennek célja és lényege, hogy ez egy életművön belül konkrétan érzékelhető szemléleti és stilisztikai változások — ezek természetesen lehetnek egymásután lineárisan gazdagodó etapok — megjelenésének okait kell elemezni. Meg kell állapítani, hogy mik ezekben a személyiség szubjektív változásainak függvényeként kezelhető momentumok, s mik a szélesebb összefüggésből eredők. Második problémaként a világnézeti tisztaság és következetesség és az esztétikai, szakmai gazdagodás összefüggéseit, majd a katarzisban rejlt meggyőző erő, s a didaktikusra formált esztétikai érték társadalmi vonzásának problémáit követnénk nyomon. Végezetül pedig az eszközök „forradalma” és a tartalmi gazdagodás kapcsolatának véletlenszerűségét, vagy éppen szükség-szerűségét vizsgálnánk. Kereséseinkben Czinke Ferenc tárlatához kötődve is inkább az általánosabb szempontokat érvényesítenénk. Így nagy a valószínűsége, hogy a felmerülő kérdésekben benne rejlik a képgrafika — egyedi vagy sokszorosított, az a jelen esetben másodlagos kérdés — továbblépésének néhány lehetséges távlat. Az általános érvényes tendenciák alapján pedig az egyéni fejlődés perspektívájáról nyerhetünk eligazodást.

A problémák fentebb említett sorrendje szerint: Czinke Ferenc régebb óta van számontartottan a művészi pályán — művészete kortárs grafikánk ún. „nagy nemzedékének” kirobbanásával egyidőben vált jegyzetté. Előbb az „érdemes rá figyelni”, majd hamarosan a „múszáj rá figyelni” minősítés alapján jegyezték lapjait. A belső szakaszhatárok felvázolásában a pályakezdés történelmi okokkal magyarázhatóan hosszúra nyúlt szakaszát egy egységnek tekintjük, így az első, már témánk szempontjából fontos szakasz a Derkovits-ösztöndíj ideje, 1961—1964 között. Az ösztöndíj Czinke Ferenc szemé-lyében nem pályakezdőt, s nem ígéretet illetett. Sokkal inkább hordozott magában elismerést, s társadalmi vonzatú, jó értelmű doppingolást; visszatekintő és megelőlegező mecénáló gesztus volt a díj odaítélése. Mindenesetre hasznosan kamatozott, s az akkori szituációban szakmailag hiteles döntés volt: Czinke Ferenc művészeti programját keresztül a grafika akkor lehetséges útjai közül az egyik támogatást kapott. Ez a lehetséges út: a grafika megszabadulva a közvetlen „lecke-felmondástól”, a felszínes, életképes illusztrálástól, tartalmi és eszközbeli gazdagodásának egyik lehetőségét a népművészet hagyományainak feldolgozásában remélhette. Itt a történelmi szituáció és Czinke Ferenc egyéni sorsából eredő alkotói keresése egymást erősítve nyitott kaput egy lehetséges útra. Ez az első periódus a rátalálás naivságától hamvas, a rácsodálkozás benuitásától motívummásoló, s a megelőző közelmúlt rossz hagyományaitól szabadulva, örömmámorosan szertelen. Keveredik még a felelősség és szabadság, szabadosság és avantgardizmus — lényegében ez a kor és ez Czinke Ferenc sajátja. A következő periódus az „szakmai komolyodás” kora, amelynek hafárt jelző végső lapjai az „Ösi szerszámok” sorozat. Történelmi fejlődésünkben ez a „minősítés kora”; a pályát 1945 és az ötvenes évek vége között kezdő generációk 1970-ig szelek-

tálódnak, kialakult a „vezető-mesterek”, a „jelentős mezőny” és a „jelen vannak” köre. A mecénáló tevékenység elsősorban az egyen-súly megtartására törekszik, s a kultúrpolitikai szempontok primátusa mellett egyre erősebben érvényesül a szakmai szempontok szerinti minősítés követelményrendszer. Nem véletlen, hogy a hivatásukat komolyan vevők — mint Czinke Ferenc is — lényegében a szakmai elmélyülés gondjával küzdenek. Visszatekintve azt lehetne mondani, hogy a grafika előtt ekkor alternatívák teremődnek. A mesterség nüanszainak, az esztétikum összetevőinek, a társadalmi szükséglet differenciálódásának milyenségét keresve születik meg az értéket csak az önmagán belül elfogadó, a differenciált szükséglettől féltő esztéti-záló törekvés. Legjobbjai igen magas színvonalon valóították meg alkotói programjukat. Ezzel ellentétesen rajzolódt a másik lehet-séges út, s annak is két variánsa. Az egyik a szakmai próbákon kudarcot vallók politizáló mezbe öltözött tehetetlensége, a manualitás dicsérete. A másik variáns a grafika társadalmi szerepét ugyan ko-molyan vállaló, de azt színvonalengedménnyel is érvényesíthetőnek vélő törekvés. Volt viszont a harmadik, nagyobb áramlat erejű al-ternatíva: a szakmai elmélyedés és a társadalmi felelősség össz-hangját megtaláló útja. S hogy ez ténylegesen létezett, bizonyíthatja Czinke Ferenc következő, kb. 1976-ig terjedő periódusa. Ebben születtek a „Kos-király”, a „Mészégető álma”, „Idő”, „Köszöntő piros virág-gal”, „Gyökerek”, „Radnóti”, és a „Nógrádi” sorozat stb. lapjai. Ekkorra válik tisztázottá Czinke Ferenc alkotói programja abban a tekintetben is, hogy a részletek finomsága s az egész egyöntetű biztonsága, komolysága tartalom és forma, tekintetében egyaránt dialektikus egységet teremt. E program jól jelzi, hogy az egyéni szándék és a kor követelménye harmonikusan találkozott. Szinte pezsgően izgalmas az a felszabadult öröm, amely a grafikai-szakmai jártasság, a mesterségbeli felkészültség virtuozitásán alapul, s játszi könnyedséggel bravúrosan megoldottak a legnehezebb feladatok is az életműben. A vonal, a folt, a szín, a kompozícióvariánsok válto-zatossága az életművön, de a kortárs magyar grafikán belül is meg-különböztetett jelentőségűvé avatta Czinke Ferencnek ezt az alkotói periódusát. Nyilvánvaló, hogy az egyéni sors kiteljesedése, a műhely-munka nyomán formálódó gondolkodási és szakmai gazdagodás, s a kor követelményeinek megértése, a válaszadásra való vállalkozás az egyik alapja ennek a kibontakozásnak. De nem lehet szem elől té-veszteni azt sem, hogy a mecénáló munka elsősorban a grafikával szembeni követelmények megfogalmazásával, s a támogatási rendszer e művészeti ágra lebontott elveinek folyamatos érvényesítésével egy-értelmű inspirálóként volt jelen a művészeti közéletben. Leegyszerű-sítve azt mondhatnók, hogy hozzávetőleg a hatvanas évek közepéig tartott, amíg a mecénálás végérvényesen tudomásul vette az önálló képgrafika létét, s ez azzal járt, hogy figyelme — azaz kérése és honoráló gesztusa — már a grafika szakmai sajátosságaira és csak a rá jellemző társadalmi szerepre összpontosult. A hatvanas évek közepétől kezdve fél évtizedre volt szükség arra, hogy a kulturális politikai gyakorlatban, a grafika kivívott helye alapján, végérvénye-sen figyelt és számon tartott tényezővé váljék. Más művészeti ágak-hoz képest tehát kis eltolódással, a hetvenes évekkel indul az „igazi nagy korszak” — s ezt nemcsak Czinke Ferenc, hanem más alkotók pályájának kiteljesedése is igazolja. 1970-ben „tetőzik a grafikai mi-nőségshullám” először — s ez a magasra emelkedett színvonal jó öt éven keresztül jellemző marad, s abban az időben alkotók és mecé-nálók egymást inspirálva dolgoznak együtt.

Természetes dolog, hogy egy ilyen jellegű felfutás dinamikus jellege nem teszi lehetővé, hogy hosszú „bevezető szakasz” követ-kezzék, s a kezdeti robbanás visszhangja évek hosszú során át tartsa azt a látszatot, hogy minden rendben van. A grafikának ez a felfutása a társadalom fejlődésével szoros kapcsolatban zajlott le, így érthető, hogy a társadalom további fejlődéséből eredő vonások — amik elsősorban a szükséglet változásában jelentkeztek — azonnal újabb mozgásokat indukáltak a grafikán belül. Amíg például a tábla-képnél a szemléleti anakronizmus és az óriási kereslet ellentéte miatt a szakemberek köre már jó egy évtizede a megoldatlan szakmai és mecénálási gondok körül forgolódik, addig a grafika területén felgyorsult a tempó. A sikerek varázsa már nem volt, vagy talán helyesebb úgy mondani, hogy ma sem elég ahhoz, hogy valaki az élvonalban maradjon — itt mindennap produkálni kell. A grafika területén (ha érzékelhetők is bizonyos csoporttörekvések) kizáróla-gosság vagy generációs egyeduralom nincs. Így azután nem meglepő, hogy szinte négy év alatt, főként újonnan indult generációk kezde-ményezése és munkája nyomán, a kortárs grafika „harmadik virág-korát” éli. Rése van ebben annak is, hogy a minősítő és mecénáló munkában talán éppen a grafikával szemben támasztott követel-mény-, illetve elismerési rendszer alakult a legrugalmasabban, s a terület decentralizációja is hozzájárult a minősítés és honorálás fej-lődéséhez.

A hetvenes évtized középső fordulójára kialakult, s most is tartó nemes versenyben csak azok a grafikusok maradhattak „pályán”, akik értették az idő szavát; a grafika hivatása, s a kifejezés gazda-gítása terén egyaránt előreléptek. Nem könnyű a feladat, hiszen be-idegződéseket, és sikereket adó manírokat kell elhagyni, s különösen a kifejező eszközök megválasztásában kell igazán elfogulatlanul dön-teni az alkotóknak. Kissé nehezíti a helyzetet, hogy a grafika lehet-séges funkciói tekintetében a mecénálás is most szerzi tapasztalatait; s az sem közömbös, hogy a kortárs magyar grafika egyik meghatá-rozó jelentőségű alkotójának életműve tragikus metszésben zárult le. Kondor Béla munkásságában már korábban jelentkeztek a máé idéző problémák, de halála miatt ez az iránytűt adható életmű már csak lezártágával adhat újabb támpontot. Bátran kijelenthetjük, hogy ha

ez a magyar grafika számára pótolhatatlan veszteség, akkor a mecénáló munka számára még mára sem kihevert tragikus tanácstalanságot jelent.

A tapasztalat azt mutatja, s ez Czinke Ferenc oeuvre-jében is nyomonkövethető, hogy napjainkban a grafika kettős szerepkör betöltésére vállalkozik. Egyrészt a hagyományok szerint részt követel a környezetlakításban, s az érvényesülő kereslet szerint konkurrál a táblaképpel. Innen ered méretnövekedése és egyre általánosabbá váló színessége. Igaz viszont, hogy a szakmai és a korszerűségi követelmények tekintetében ez az alkotói vállalás megy a legmesszebb az engedelmények elfogadásában, illetve megadásában. A másik szerep a műfaj specifikumaiból — gyorsaság, sokszorosíthatóság, agitatív erő, olcsóság, publikálhatóság stb. — eredve vállal aktív szerepet a közélet mozgásainak értelmezésében és érzelmi eszközökkel segített tudatosításában. A jó értelemben vett „politizálás” — ami természetesen igen széles körű, mert a konkrét osztályviszonyokból fakadó kérdésekre adott választól a környezetszennyeződésig terjedhet — pedig erőteljes inspirálójává nőtt a korszerű eszközök használatának. A különböző törekvések — pop-arttól a concept-artig — szakmai, mesterségbeli eredményeinek tudatos felhasználása, továbbfejlesztése általános gyakorlattá vált. A mecénálás nagyon helyesen, elismeri és támogatja az egyértelmű véleménymondásból fakadó eszköztárbővítést, s a honorálás a kortárs grafikában hamar megtette a szükséges hatást. Megjelentek az összefüggő sorozatok, az „igazi szekvenciák”, Czinke Ferenc munkásságában is új periódust nyitott a „műhely-sorozat”. Politikai és szakmai egyértelműsége és színvonala a jók között is a legjobbak közé emelte Czinke Ferenc szemléleti gazdagodásának és differenciálódásának példáját. Az ő pályájának példáján állíthatjuk, hogy ezek, a kor szellemével együttlélegző, a bonyolultabbá váló kor bonyolultságát és annak okait megértő, az eszközökkel bátran kísérletező, s a didaktikus belemagyarázkodástól tartózkodó, inkább a mű hatására építő alkotói produktumok jelzik a grafika most eredményeket ígérő egyik lehetséges útját.

Nyilvánvaló, hogy nem az egyetlen — a hagyományos, a most divó törekvéseket tiszta formájában gyakorló vagy másoló grafikusai alternatívák szintén élnek —, de a legtöbbet ígérőt. Erre pedig a mecénáló munkának felkészülten, politikailag és szakmailag differenciáltan kell reagálni.

Bereczky Loránd

Egy elfelejtett sztrájk

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt akkor még mindig német nyelvű 1902. évi igazgatósági levelezésében többször is utaltak arra, hogy az 1900. évi sztrájkidőszakban különösen kedvező volt a széntermelés önköltségi árának alakulása, amit számadatokkal is igazoltak. Meglepő ez a kijelentés, mert a sztrájkok idején mindig igen rosszak voltak a társulat termelésének önköltségi vonatkozásai. Meglepő ez a megfogalmazás már csak azért is, mert 1900-ban — amikor a társulat munkáslétszáma évi átlagban 4040 férfi-, 193 fiú- és 4 nődolgozót tett ki — nem is volt sztrájk a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt üzemeiben. Volt azonban — és ez a kijelentés nyitja — az Északmagyarországi Kőszénbánya Rt mizserfai üzemeiben. Erről azonban sem a hely-, sem a bányatörténeti feldolgozásaink nem tesznek említést. A sztrájkokról — eddig és Közvetett úton — csak a konkurrens vállalat igazgatósági levelezéséből tudunk és annak figyelmes átolvasásakor derül ki, hogy a későbbi ellentmondásos szövegrészekben a salgótarjáni bányai igazgatóságnak egyik, az Északmagyarországi kárát kihasználó sakkhúzásáról van szó.

A századfordulón, amikor a gazdasági pangás első hullámai már a nagyvállalatok árupiaci állásait is kezdik ostromolni, a salgótarjáni szén- és iparmedencében is kiélesedett a munkások életkörülményeit rossz irányban befolyásoló vállalati harc. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt tarjáni és budapesti igazgatósága közti érintkezésben megszaporodtak a rejtjeles táviratok, amiknek értelmét csak a beavatottak ismerik. Ezzel is védekeztek: nem bíztak a postai alkalmazottak titoktartásában, mert hiszen nem csak ők, hanem más vállalatok is juttattak azoknak évi ún. „gratifikációkat”. 1900. február 24-én is feladott a salgótarjáni igazgatóság a budapestinek egy táviratot, amelyben ez állt: „ötvenegy”. Ez — miként a levelezésből kiderül — annyit jelentett, hogy „holnap, vasárnap, minden bányában éjjel és nappal dolgozni fogunk”.

Ennek oka pedig az volt, hogy a következő héten február 27-re esett a farsang utolsó napja, 28-a pedig hamvazószerda volt. Az 1870 tájától kezdve fennmaradt levélmásolatok tanúsága szerint hamvazószerdán általában sohasem dolgoztak, mert a farsang utolsó napjának mámorát aludták ki a bányászok. Munkába ilyenkor csak a liptákokat lehetett úgy-ahogy befogni, a kolonizált és a környékbeli falvakban lakó munkásokat nem. 1900-ban Ináson voltak nagyobb számmal Liptó és Bars megyei idénymunkások. Ott tehát tudtak 27-én és 28-án fél-fél napig dolgoztatni. A vasárnapi munkával a beirányzott heti 2000 vagonos termelést igyekeztek volna teljesíteni, amihez — miként leveleiben előre jelezte — nem sok reménye volt a salgótarjáni igazgatóságnak.

Az ilyen és hasonló „ünnepnap” kimaradások tekintetében mindig a kétlaki környékbeli munkásokkal kapcsolatban volt a legtöbb baja az igazgatóságnak, és nyilván ez volt a helyzet az Északmagyarországi Rt baglyasaljai igazgatóságánál is. A kétlakiakkal kapcsolatban még az is fennállt, hogy amikor már begyakorolták magukat a rájuk bízott munkafeladatok elvégzésébe, sokkal hamarabb álltak elő béremelési követelésekkel, mint a kolonizált munkások. Ennek oka az volt, hogy a falujukbeli „háztáji” nyújtotta lehetőségek miatt könnyebben átvészelték a bérezés nélküli sztrájkidőszakot, mint a társulattól kapott lakásokban családjaikkal együttélő és onnét munkamegtagadás címen még ki is lakoltatható kolonizált munkások.

A sztrájkok megfékezése és sztrájkolókat megbüntetése iránt már korábban megállapodtak a bányavállalatok, hogy az ilyen megmozdulásokról nyomban értesítik egymást és a sztrájk miatt elbocsátottak közül kölcsönösen egyikük sem vesz fel senkit munkába. 1900 márciusának elején azonban az Északmagyarországi Rt mizserfai bányagondnoksága nem értesítette a salgótarjáni igazgatóságot, hogy üzemeiben sztrájk ütötte fel a fejét. Mindezt Plachy főszolgabíró március 3-án kelt értesítéséből tudták meg. Plachy szerint a sztrájkoló munkások „csaknem mind kizárólag környékbeli parasztok” voltak, akik béremelést követeltek. A főszolgabíró a sztrájkolókat névsorának megküldésére is ígéretet tett.

A mizserfai sztrájk előzményeihez azonban akarva-akaratlanul a salgótarjáni igazgatóság munkaerő-toborzási ténykedése is hozzátartozik. Azt már januárban tudta az igazgatóság, hogy a budapesti központnak sikerült nagyobb szénmegrendeléseket szerezni, és ezért február elején elküldte Pircz főaknászt Mátrászele, Mátranóvák, Kazár, Homokterenye és Kisterenye falvakba — „véletlenül” éppen oda, ahonnan a mizserfai bányában is a legtöbben dolgoztak —, hogy munkásokat szerezzen. Pircz — ami a toborzásoknál mindig megesett — igen rózsás színekben esztelhetette a salgótarjáni bányamunkások kereseti lehetőségeit, mert már kiküldetése másnapján 26 embert fel is vett a bányai igazgatóság. A toborzás és az ígéretés nyilván tovább folyt és a bérezés néhány fillérrel valóban több lehetett a mizserfainál.

Eddig talán minden rendben is volna, és nincs nyoma annak, hogy a mizserfai bányagondnokság februárban tiltakozott volna az érdekkörébe eső területen történt toborzás miatt. A farsangi és hamvazószerdai termeléskimaradás azonban nehéz helyzet elé állította a salgótarjáni igazgatóságot. Az „ünnepek” alatt munkásai is otthon voltak azokban a falvakban, ahová a mizserfaiak is hazatértek és nyilván a keresetükről is beszéltek; és nincs kizárva, hogy — ez is a munkaerő-toborzások egyik módszere volt — „megbízott” munkásai tovább folytatták a toborzást. Erre annál is inkább szükség volt, mert a március 4-től 10-ig terjedő héten — a farsang és a hamvazószerda miatti elmaradás behozása végett — ismét kétségessé vált a heti 2000 vagon szén továbbítása, illetve kitermelése.

A mizserfai bányagondnokság csak március 7-én eszmélt rá arra, hogy valami nincs rendjén. Levelét csak a salgótarjáni igazgatóság válaszából ismerjük. Eszerint elismerik, hogy az előbb említett községekből sok munkásuk van, „de két év óta onnét nem vettek fel senkit”, sőt többeket el is bocsátottak. Ezt az állításukat azonban nyomban saját maguk is megcáfolták, mert elismerték Pircz februári toborzását és „mintegy 26 munkás felvételét”. Állítják azonban, hogy Pircz sem fennhangon, sem titokban nem tett „semmi féle ígéretet, lévén eléggé ismeretesek

a mi viszonyaink a munkások között”. Elismerik, hogy „nagyon sok munkás jelentkezett bizonyítvány nélkül, akiket elutasítottak”. „Most március hó 6-án és 7-én egy néhányan jelentkeztek ide munkába, s arra a kérdésre, miért mentek el Önöktől, azt a hírt hozták, hogy a nemtiek azért szüntették be a munkát, mert az eddigi szakmányokat beljebbítették és a nemtiek nem engedik meg más falubelieknek, hogy ott munkába menjenek”. — Ez a levélrészlet nyilvánvalóvá teszi, hogy a Nemtől származó munkások Mizserfán sztrájkörseget szerveztek.

A salgótarjáni igazgatóság ezután úgy vélte, hogy a legjobb védekezés a támadás: „Ha most Önöknél a munkát beszüntették, miért nem közölték velünk a sztrájkolók névsorát? Akkor ezeket biztosan nem vennők föl”. — A sztrájkolók névsorát azonban Plachy főszolgabírótól megkapták, és mivel az esetleges felvételt jelen időre vonatkoztathatóan is írtak, valószínű, hogy a felvételek folytak. Azt is kétkedéssel kell fogadnunk, hogy Pircz toborzását mentetgetve, visszautasítják azt a vádat, hogy napi 5 korona keresetet ígért volna, mert „józanul gondolkodó bányász nem is veheti komolyan” az ilyen kereseti lehetőséget.

Tény az, hogy a salgótarjáni társulat kilenc bányaüzeme közül 1900 márciusában kettőben és áprilisában ismét csak kettőben haladta meg a vájárok átlagos napi keresete a 4 koronát, a legalacsonyabb vájárkereset pedig márciusban 3,21, áprilisban pedig 3,17 korona volt.

Az, hogy meddig húzódott el a mizserfai sztrájk, a levelezésből nem derül ki. Az azonban tény, hogy amíg Mizserfán sztrájkoltak, addig a salgótarjáni társulat bányáiban nagyobb munkáslétszámmal a szokottnál többet termeltek. Így alakult ki azután, az hogy az 1899. áprilisi 19,00 és az 1901. áprilisi 18,19 fillérrel szemben az 1900. áprilisi „sztrájkhónapban” csak 16,65 fillér volt egy métermáza szén önköltségi ára.

Az azonban még mindig nem világos, hogy miért az áprilist nevezi sztrájkhónapnak a levelezés? Annyi kétségtelen, hogy a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt munkásai körében is volt ok az elégedetlenségre. Ez részben az egyes üzemek közti, geológiai okokból is adódó bérezéskülönbözésekre, részben a felügyelő személyzet gyakran durva magatartására vezethető vissza. Kétségtelen, hogy a márciusi mizserfai sztrájk nyomán a salgótarjáni társulat munkásai körében is mozgolódás támadt. (Ennek méreteire nézve ismét csak gyér adatok állnak rendelkezésünkre.)

Március 16-án a következőket jelentette a bányaigazgatóság a központnak: „Plachy főszolgabíró úr közölte velünk, hogy tudomására jutott, hogy a szocialista Pfeiffer, Budapestről a legközelebbi vasárnap” — azaz március 18-án — „ide szándékozik utazni a bérfizetéshez, avégből, hogy munkásainkkal érintkezésbe lépjen és azokat sztrájkra bírja rá.” Plachy szerint „a legcélravezetőbb az lenne, hogy vasárnap egy detektív, aki a nevezett szocialistát ismeri és őt megfigyeli, Tarjánba jönne, s ez által ez az agitátor itt felismerve és ártalmatlanná téve lenne”.

A közölték alapján a budapesti igazgatóság gyorsan intézkedett és a salgótarjáni március 19-i jelentéséből megtudjuk, hogy „az ideküldött detektív tegnap az összes korcsmákat végigjárta, de sehol sem észlelte Pfeiffer jelenlétét. — Jó lenne, ha a budapesti detektívek révén tudomást szerezheténk arról, hogy vajjon a nevezett szocialista kápcsolatban áll-e a mi munkásainkkal, különös tekintettel arra, hogy levelezik-e velük, aminek tudtával mi itt megfelelő megfigyeléseket tehetünk”.

Ez idő szerint tehát a salgótarjáni igazgatóság munkásai nem sztrájkoltak, de a sztrájkra izgatás tényétől joggal félt az igazgatóság. Kiderül ez a Plachy főszolgabíróhoz ugyancsak március 19-én kelt soraiból: „Schmiek Károly nyugbérezett bányamunkásunk — lakik a Matyó-féle házban az üveggyár mellett — több nap óta munkásaink között, idegenek kíséretében, állandóan megjelenik s a munkásokat izgatja. — Tegnap este is a pálfalvai társulati kocsmában 10 liter bort fizetett a munkásoknak és őket munka-abbahagyásra izgatta. E miatt a pálfalvai szállásmester, Demser Ferenc által a kocsmából kiutasítva, előtte úgy nyilatkozott, hogy a munkások között mindaddig izgatni fog, míg nagyobb munkabért nem kapnak. — Kérjük ennél fogva Schmiek ellen az eljárást megindítani s őt a község területéről esetleg kényszer útján eltávolíttatni”.

1900. kérdéses időszakában tehát a salgótarjáni igazgatóság bányamunkásainak mozgolódása csak abban nyilvánulhatott meg, hogy szívesen meghallgatták a szocialista agitátorokat, ami azonban már önmagában véve is „üldözendő cselekedet” volt.

Említettem, hogy a felügyelő személyzet durvaságai is közrejátszottak a munkásság elégedetlensége növelésében. Az ilyen megnyilvánulásokat jogszabályok tiltották, de csak 1900 tavaszáról van olyan adatunk, hogy egy bányász az őt ért sérelmek miatt a felügyeleti szervhez, a besztercebányai bányakapitánysághoz mert panaszával fordulni. Ez az első merész ember Sándor József bányakocsis volt, akit Ozwirk Henrik aknász pofonütött. Az ügyre nézve a bányaigazgatóság 1900. június 13-án kelt és a bányakapitánysághoz intézett iratából a következők derülnek ki.

Az ügyről a bányaigazgatóság akkor értesült, amikor a panaszos beadványát a bányakapitányság kihallgatási jegyzőkönyvfelvétele céljából megküldte a bányaigazgatóságnak. A jegyzőkönyvet május 31-én vették fel, de csak június 13-án küldték meg a bányakapitányságnak. Tartalma a következő:

„A megtartott tanúkihallgatás alapján az Ozwirk Henrik és Prouza Nándor aknászok ellen elkövetett tettelegességnél való segédkezés miatt Sándor Józsefet és Sándor Matyi Józsefet a tettelegességnél való segédkezés miatt pedig Kakuk Istvánt és Kakuk Györgyöt a bányaigazgatóság a munkarendszabályok 35. §-a értelmében elbocsátotta. Indoklásuk részeként megjegyzik, hogy Sándor Józsefnek nem volt feladata az, hogy Sándor Matyi Józsefnek, akinek a lova nem akart húzni, segítsen. Erre az ott közelben tartózkodó váltóállító Kusz János és ha szükséges, az ott dolgozó ácsoló munkás csapat volt hivatva. Sándor József csak azért segédkezett, hogy az idő teljen és neki ne kelljen több vonatot összeállítania, ami aztán azt okozta, hogy a két lóvonat vesztéglése folytán az egész szállítás szünetelt. Ozwirk Henrik aknászt azért, hogy Sándor József bányakocsist arculütötte, ahelyett, hogy annak szabályellenes viselkedését jelentette volna, szigorúan megdorgáltuk, s figyelmeztettük, hogy hasonló cselekedetektől tartózkodjék, mert ismétlődés esetén szigorúan meg fogjuk büntetni”.

A rendelkezésünkre álló adatokból nyilvánvaló, hogy Ozwirk Prouza Nándor aknászt nem hagyta megtorlatlanul, és miként Ozwirknak Prouza személyében, neki is akadtak segítőtársai a vele együtt elbocsátottak személyében. Igazsága tudatában azonban mert a bányakapitánysághoz fordulni. Nyilván a törvényben jártas valaki ösztönözhetette erre. A panasz benyújtása azonban az általa nyilván nem várt eredményt hozta. Ő is, mások is, leszűrheték a tanulságot: nem tanácsos a felügyelőkkel vitába szállni.

Belitzky János

A nógrádsipeki hegedűs

Novemberi fehérségben értem el a Cserhát kedves kis faluját, Nógrádsipeket. Szerencsémre a havazás elállt, az utcán mind sűrűbben bukkan fel egy-egy járókelő, és szapora kérdés-kérdések után csakhamar rátalálok a keresett parasztházra, ahol Csizmadia István, a népművészet mestere lakik. Az erős motorzúgásra kikukkant a házigazda. Alacsony, vékony ember, vastag, mintás ingben, sötét lajzbiban. Hosszú arcán élesen kiálló pofacsontok, valószínűtlenül nagy szemek, fején deresedő kefehaj. Benn a házban a jól ismert falusi konyhát látom. A szekrény tetején kéjesen elnyújtózkodva hegedűtök.

*

— Mikor hallott először hegedűszót?

— Hatéves lehettem akkor. Egy lakodalomba vetődtem el, ahol cigányok muzsikáltak. Ahogy megláttam a hegedűt, a cimbalmot, a klarinetot, a brácsát, én nem is tudom, mi történt velem. Egyszeriben megszűnt körülöttem minden. Odaálltam a cimbalmos mellé, aztán csak bámultam őket, egy tapodtat sem mozdultam a helyemről. Hajnaltájban vitt haza édesanyám. Másnap fogtam a bicskát, farigcsáltam faszindelyből egy hegedűformát, kötöttem rá cernát, kész is volt a hangszér. Amikor meghúztam rajta a cirokvonót, csak afféle gyenge kis csikorgást hallatott, mégis gyönyörűségem telt benne. Egy háborús nótát nyomdostam rajta: „Azt mondják a hadiasszonyok”. Közben mindig reszkettem édesanyámtól, mert megfenyített: „Nem cigánynak születél, fiam, meg ne lássam a kezében többet azt a miccsodát.”

— Valódi hegedű hogyan került a kezébe?

— No, azt én a kántor úrnak köszönhetem... Volt a házuk mögött egy tövisgátas kert, ahol burjánzott a lapulevél. Csináltam abból egy kunyhót, odabújtam a zsindeyhegedűvel, édesanyám miatt csak ott mertem csikorgatni az „Azt mondják a hadiasszonyok”-at. Arra jött a kántor úr, hallgatódzott egy darabig; „Pistikém, gyere csak ide! De hozd azt is magaddal, amivel muzsikáltál!” Jaj, már akkor mindenre gondoltam, csak nem a jóra. Reszketve vittem a kis zsindeymuzsikát, megálltam a lába előtt. „Ne félj, cimborá, most eljössz hozzánk, aztán mutatok én neked egy igazi kis hegedűt.” Úgy is volt. Azt hittem, hogy mennyországban vagyok, mikor a kis háromnegyedes hegedűt a kezembe nyomta: „No, Pistikém, most ezen próbáld meg, ne a zsindeymuzsikán. Minden csütörtökön délután eljössz hozzám, a kezembe adom ezt a hegedűt, és igazi zenészt faragok belőled.” Így tanított meg engem a kántor úr hegedűlni.

— Mi volt a legnagyobb zenei sikere?

Volt a mi falunkban egy híres cigányprímás, Rác Izván. Nagy bandája volt. Vasárnaponként Gyarmatra jártak muzsikálni a Sümeg vendéglőbe. Egyszer magával vitt, jól mutat néhanap egy hegedűlő parasztyerek. Kis időre én lettem a prímás, elhúztam a legszebb nótáimat a fényes nagy teremben. Nem is sejtettem, hogy a vendégek között csak engem figyel egy gazdag házaspár. A díógyőri vasgár igazgatója volt az a feleségével. Pesten jártak, Gyarmaton szálltak meg. Ahogy abbahagytam a nótát, odalépegettek hozzám: „Hogy hívnak, kisfiú?” Csiz-

madia Istvánnak.” Fagattak aztán mindenfeléről, egy finom papírra még a nevem is felírták. A végén kirukkol-tak a lényeggel: „Fiacskám, nekünk nincs gyerekünk, eljőnnél-e hozzánk, ha örökbe fogadnánk? Miskolcon zeneiskolába íratnánk, híres muzsikust farnagnánk belőled.” „En nem tudom megmondani, nagyságos asszony, kérdezzék meg édesapámat meg édesanyámat.”

Két hét elteltével robogott egy fekete taxi Bikkpusztán. Nagy csoda volt a tanyán, ahogy végigporzott a földúton, csapatban követték a kamaszgyerekek. Nem messze állt meg a házunktól. Kiszállt a nagyságos asszony meg az igazgató. „Csizmadia János hol lakik? — kérdezte az igazgató a báméskodóktól. „En volnék, nagyságos uram” — szólalt meg édesapám. — „Fáradjanak beljebb a házamba, tessenek helyet foglalni.”

Ahogy széket tett alájuk édesanyám, mindjárt rákezdte az igazgató: „János bácsi, azért jöttünk, hogy örökbe fogadjuk a muzsikust fiát. Két hete, hogy Gyarmaton megláttuk, amikor a zenekar előtt húzta a szebbnél szebb nótákat, ott tetszett meg nekünk. Nekünk nem lehet gyerekünk, gondoltuk, maguknak meg könnyítés lenne, ha egy-egy kevesebb maradna az éhes szájból.”

Csak ennyi kellett az én édesanyámnak, rázendített a sírásra, a kötőjébe törülgette a könnyeit, de még az édesapám is eltörölt egy könnyecpet a szeme alatt „Igazgató úr, örülök annak, hogy ilyen nagy megtiszteltetésben részesítené az én Pista fiamat, de mégsem adhatom. Ha már négy gyermekem kezébe kényeret tudok adni, akkor az ötödik se maradhat éhen. A legkedvesebb fiamat nem adhatom ki a kezem alól, már ne haragudjon meg, engedelmével.”

Édesapám szavaira meg én kezdtem el a hangos sírást. Nekem tetszett az igazgató úr ajánlata, és most a jó apám keresztülhúzta minden számításomat. Mentem volna én a pusztáról ezer örömmel, mert én ott csak szenvedtem. Tizenhárom évesen már béres lettem, tizennégy évesen az ökröket hajtottam. Borzasztó volt az én sanyarúságom, nem hiába vagyok én ilyen hitvány kis emberke.

— Hogy alakította meg első zenekarát?

— Kilencszázhuszonkilencben elbúcsúztam szülőfalumtól Herencsénytől, vettem a pütyerkámat, Sipekre költöztem, az én kedves feleségem falujába. Cseléd lettem az ezerholdas Balázs Barna nagyságos úrnál. Kocsisa lettem a majorban, de amit én elszenvedtem, az oorzasztó volt. Hajnalban négy órakor már az istállóba kellett lennem, egész áldott nap dolgozhattam szakadatlanul, csak este kilenc órátló akadt egy kis szabad időm. Akkor verbuválgattam össze egy kis társaságot, akik a tűzbe is eljöttek volna utánam, nem hogy muzsikálni. Keservesen kínlóva összeszedtük a hangszereket, cimbalmot is szereztünk közösen. De nagyon sok éjszakám eltelt, hogy menjem a zenekar, jóformán le se fekettem. Meg is lett az értelme a sok próbának, mert még abban az esztendőben szépen összehangolódtunk. Meghallotta ezt a nagyságos úr fia, aki hírneves volt a mulatózásairól. Sokat dárídózott Gyarmaton is, Pesten is. Jól jött neki, hogy ezentúl helyben is vigadozhat szép muzsikaszóra. Magához hivatott: „No fiam, szedd össze a zenekart, ezentúl, ha kívánom, nálam muzsikálsz. De ne úgy nézzél majd rám, mint a nagyságos uradra, csak úgy, mint egy mulató emberre. En sem úgy nézek majd rád, mint a cselédemre”. Így lettem én az urak muzsikása.

— Megalázó volt az urak muzsikásának lenni?

— Erre elmondok egy esetet. Kilencszázharminc öszén csináltuk az utat Sipek meg Szécsény között. Október vége volt, megállás nélkül szakadt az eső. Mi meg — nem számított, hogy esik vagy nem — rá a lóra a szerszámot, aztán gyereink, hordjuk a követ! A bór olyan volt a kezünkön, mint a hártya. Az egy rossz kabátom teljesen átázott, örültem, ha estétől reggelig megszáradt a falmasina mellett. A víz ruhában átfagyunk, elcsigázódtunk. Nem csoda, hogy este a meleg konyhában csak lehunyunk a szemünket a fáradtságtól már az asztal mellett. Egyszer holtfáradtan ledőlök az asszony mellé az ágyba, hát tizenegy körül megzörgetik az ablakom: „Pista bácsi, keljen fel!” Az uraság parádékos volt. „Mi baj van?” „Itt vagyok a hirtóval magáért. Gyorsan kapja össze magát, vegye a hegedűt. Azt mondta a nagyságos úr, szerezzzen még egy társat is maga mellé, aztán egy-kettőre legyenek a kastélyban.”

Felrángatom magamra a ruhát, szaladok a kontrásért, mert a nélkül most sem tudok muzsikálni: „Balázs bácsi, ki az ágyból!”

Még a bakancsát is én fűztem neki, csak hogy minél hamarabb a kastélyban legyünk. Ahogy beértünk, ott mulatott a nagyságos úr a másik úrigyerekekkel, a barátjával. Akkor rátettük a vonót a húrokra, és annak egy pillanatra sem lehetett megállni. Úgy szólt a muzsika, mintha az égben angyalok muzsikáltak volna. Megtörülközni, rágyújtani nem lehetett, a parketton meg tocsa állt az izzadságunktól. Az a sóvány Balázs Antal meg odaállt elének egyszer-egyszer, ha a keuvenc nótája volt soron, de nem énekelt, csak mondta a szöveget: „Ha azok a gyűrt párnák mindent elbeszélnek”.

Éjfél után egy óra tájban megszólalt a nagyságos úr, rézegen átfogta a másik úrigyereket vállát: „Édes barátom, tudod, mit szeretnék én?” „No mit, Antikám?” „Elhozzatjuk a két muzsikust mellé a váci bőgőst is.”

Ment is a sofőr, reggelre meghozta a bőgőst, de hiába. A nagyságos úr akkorra megfeketedett a töméntelen borpárlattól, mint a posztó, aztán összeesett az ajtóban. Sebj zsebünkben volt a fizetség, mehettünk hazafelé.

Amikor jól beiszogattunk, előveszem a kapott száz pengőt, nyújtom a kocsmárosnak, de az kétségbe esett tőle, nem tudott visszaadni, pedig kocsmája volt meg üzlete. Ketten kétszáz pengőt kaptunk az éjszakai muzsikálásért. A bátyám élő ember, meg tudja mondani, hogy nem lóditok. Nagy pénz volt az akkoriban, egy tehénnek az ára. Így fizetett meg engem egyszer a nagyságos úr. Részezségében tette, nem emberbarátságából. Máskülönben többre nézte a kutyáját, mint engem. De nemcsak velem volt így, hanem az összes cselédjével.

*

A háború magával sodorta a mulatós Balázs Antal nagyságos urat, és azóta Csizmadia István paraszzenésznek csendesebben múltak az évtizeuei. Falusi lakodalmakban muzsikált zenekarával vagy bálokon húzta a talpalávalót. Mióta megkapta a Népművészet Mestere címet, különösen elégedettnek látszik sorsával. Derűsen elégedél a tornácos parasztházban élete párjával. Időnként ifjú népzeneészek keresik fel, hogy eltanulják tőle a hegedülés paraszti fortélyait, máskor gyűjtők veszik hangszalagra hangulatos népmeséit.

Nagy Zoltán

A szocialista realista filmművészet új útjai

Kovács András *Falak* című fimjéhez a következő ajánlást írta: „Mit jelent forradalmárnak lenni egy olyan rendszerben, ahol a forradalmi erők vannak hatalmon, ez az, ami foglalkoztat. Elméletileg a kérdés egyszerű, támogatni a forradalmi rendszert, megvédeni, ha veszélyben van, ugyanakkor bírálni a hibáit, származzanak azok a megvalósítás gyengéiből vagy koncepcionális tévedésekből. Egyszerre lenni tehát kormánypártinak és ellenzékinek.”

A szocialista realista filmművészet programját sokan és sokféleképpen megfogalmazták, érzésem szerint azonban a Kovács-definíció legtalálhatóbb (és legtömörebb). A „kormánypártiság” és „ellenzékiség” egyidejűsége a mi viszonyaink között a műalkotás megteremtésének olyan aranyfedezete, mely a valóság hiteles ábrázolását, a konfliktusok változatainak megjelenítését, a társadalmi mozgás fejlődésének bemutatását biztosítja. A filmtörténet Eizensteintől Wajdáig, Pudovkintól Jancsóig a frappáns Kovács András-tétel érvényességét igazolja. A szocialista realista filmművészet legjelentősebb rendezői általában a régi és új, a haladó és a maradi, a korszerű és a korszerűtlen harcát vitték vászonra — s nem feledkeztek meg arról, hogy elkötelezettségük nem kritikátlan hozsannázást jelent. Az „érted haragszom, nem ellened” elve egyszerre politikum és esztétikum a *Régi és újban* (Eizenstein drámájában), a *Hamu és gyémántban* (Wajda tragédiájában), a *Visszatért szerelemben* (Pudovkin történetében), a *Fényes szelekben* (Jancsó látomásában) — hogy a fentebb megnevezett művészek egy-egy filmjére emlékeztessünk. A bírálat a filmalkotó számára nem jog, hanem kötelesség. Hozzá kell tenni az elmondottakhoz, hogy a rendezőnek nem vagdalkoznia kell, hanem az ellentmondásokat, a negatív tendenciákat feltárni. Anélkül, hogy receptekkel, megoldásokkal, erőltetett happy end-del szolgálna.

Az utóbbi időben megerősödött a kritikai hangvétel a szocialista filmművészetben. „Bátrabbak” lettek az alkotók vagy rugalmasabbak a filmkészítés normái? Nem erről van szó, hanem az állampolgári felelősség — és a művészi tisztesség — meghatározódásáról. Mindez a jelen felé fordulást bizonyítja s egyúttal a harc vállalásának értelmét is. Kovács András *Nehéz emberek* című filmjében az egyik hős így beszél: „Sokat kell küzdeni, de én kedvelem ezt az életmódot és szeretem a

csatát.” Mózes Imre Bacsó Péter *Jelenidőjében* folyton verekszik s általában tudja, miért és hogyan kell szólnia. Mikaeljan *Prémiumjának* brigádtagjai — élükön vezetőjükkel — ugyancsak nem fogják be pörös szájukat. Sok példát hozhatnánk annak bizonyítására, hogy a „nagy világ” — a társadalom — és a „kis világ” — a belső én — szoros szálakkal kapcsolódik egymáshoz. Csak az vállalhatja a küzdelmet — pontosabban kizárólag annak lehet esélye a „birkózásban” — aki a közösségi és egyéni érdekeket összeegyezteti. A szóban forgó esetekben tulajdonképpen nem maga a harc érdekes, hanem annak háttere és perspektívája. A *Nehéz emberekben* az „ellenfél” az értetlenség, a közöny, a bürokrácia; A *Jelenidő* munkásai a kényelmesség, a felelőtlenység, a nemtörődömség hadállásait bombázzák. Potapov és beosztottjai (a *Prémiumban*) a sajnos eléggé elharapózott „kozmetikázásra” mondanak nemet. Úgy is fogalmazhatnánk tehát, hogy a filmek szereplőit a kollektivitás szándéka fűti — noha egyéni érdekeikről sem feledkeznek meg.

Az elmondottakból logikusan következik, hogy a szocialista filmművészet hősábrázolása differenciáltabb, mint korábban bármikor volt. Az igazságuk védelmében küzdő emberek korántsem angyalok. Jellem szereplőik — magatartásbeli, viselkedési stb. hibáik — eltörpülnek a karakter meghatározó sajátosságára, azaz: a személyiség pozitív jellege mögött. És ettől még hűvös emberek maradnak. Pontosabban — ezért válnak hús-vér emberré.

Az ötvenes évek esztétikája kétféle hős-típust különböztetett meg. Jókat és rosszakat, angyalokat és ördögöket, csalhatatlanságokat és tévelygőket. Az igazi pozitív figurák álmukban is tudták, mit kell tenniük. A másik táborban a gyűlölet, a rosszindulat, a kapzsiság stb. mozgatta az indulatokat.

A szocialista realista filmművészet a XX. kongresszust követően leszámolt ezzel a torz normával és elfogadhatatlan gyakorlattal. Veronika — a *Szállnak a darvak* című Kalatozov-filmben — egy gyenge pillanatban hűtlen lesz Boriszhoz. Ne szépiítsuk a dolgot: megcsalta szerelmét. És mégis ideál marad, akire felnézünk és akit sajnálunk, amikor a pályaudvaron széjjel osztja virágait. Parttalanná tágítottuk a humanizmust vagy nagyvonalúan szemet hunyunk egy „félrelépésen”? Nem erről van szó. A háborúban másképp kell mérni a cselekedeteket. Veronika hibázott, ára a körülményekről nem feledkezhetünk meg. És arról sem, hogy a lánynak meg kell fizetnie tragikus vétségéért... Egyébként nem Kalatozov „újítása” ez a szemléletmód: a klasszikus szovjet filmművészet múltjában tucatjával találni példát a jellem dialektikájának efféle megjelenítésére.

Gondoljunk a Vasziljev-fivérek Csapájev-jére. A legendás vezér — mi tagadás — egyben-másban lehetne okosabb és határozottabb. Kifejezetten lebecsüli az elméletet, modora túlságosan nyers, elhatárolásai időnként elkapkodottak. De ez csak a mérleg egyik serpenyője. Csapajev ugyanakkor bátor, emberséges, elvhű is. És ez a lényeg.

A negatív szereplőknek is van „belső, pszichológiai hitelük” — sablonokból ezt sem lehet felépíteni. Ha a példaképek megbotlanak — márpedig előfordul ilyesmi —, nyilvánvaló, hogy a sátáni figuráknak is lehetnek emberi megnyilvánulásai. A gondolkodó néző okkal medíthathatott — hogy a legkézenfekvőbb példát említsem — a könyörtelenül buta és bután könyörtelen náci fenevadak tetteit látván: okos, előrelátó, higgadt ellenfél egyáltalában nem létezett a másik táborban? A győzelem értéke annál nagyobb, minél koncepciózusabb az ellenség. Ez ad rangot a diadalnak. Lev Tolsztoj üresfejű bábként ábrázolta Napóleont, s ezzel akarva-akaratlanul degradálta az orosz nép hősiességének és Kutuzov zsenialitásának jelentőségét. A *Szabadság katonái* és a többi háborús filmfreskó szerencsére szakított ezzel az egyoldalú „előírással”.

A szabálytalan a megszokottól eltérő is színezheti a cselekvést a szocialista realista film hőseinek mozgáskoreográfiájában. Prokugyin, Suskin *Vörös kányafájának* egyensúlyvesztett falusi embere a szélsőséges rossztól jut el a szélsőséges jóig. A művész — s ez menti meg a filmet a didaktizmustól — a „mindenért fizetni kell” tételének bizonyításában nem közhelyeket sorakoztatott egymás mellé, hanem az életvitel feloldhatatlan konfliktusait tárta fel. Nem az érdekelte elsősorban, honnan indult el, hanem az, hová szeretett volna eljutni a tiszta hit és a megszépítő humánus utolsó szalmaszálába kapaszkodó egykori vagány.

A szocialista film nyugati kritikusaik nagyon gyakran használják a „rázós kérdés”-címkét, s a bátorság fokmérőjének azt tartják, ha a rendező olyan problémákkal áll elő, melyekről — az ő fellegük szerint legalábbis — nem ildomos vagy nem tanácsos beszélni. Valójában nálunk — és a szocialista realista filmművészet gyakorlatában — nincsenek rázós kérdések. A felnőtté vált szocialista társadalomban elvileg mindent szóvá lehet tenni (még akkor is, ha bizonyos jelenségekről vagy folyamatokról nem mindig időszerű filmet készíteni).

„Rázós kérdésekről” szól a *Kortársaink* (Rajzman műve)? Vagy a már említett *Prémium*? Meg Kovács András *Hideg napokja*? És a legfrissebb Wajda-filmek egyike, A *márványember*? Egyáltalán nem. A kérdések — attól, hogy beszélünk

róluk — egyszeriben megszűnnek „rázós-nak” lenni. Tagadhatatlan, hogy múltunkban és jelenünkben akad néhány kellemetlen mozzanat. Például a vezetői önkényeskedés, az egészségtelen politikai kultusok, a jelszavak bővületében való élés stb. A szocialista filmművészet nem gyengül, ellenkezőleg, erejét demonstrálja, ha szembenéz ezekkel a fejlődésünket akadályozó tényezőkkel.

Örvedetes tény, hogy a szocialista realizmus érvényességi hatóköre ma már nem — s nemcsak ma: korábban sem — korlátozódik a Szovjetunióra és a szocialista országokra. Ahogy az irodalomban García Lorca, Bertold Brecht, Louis Aragon, Anna Seghers más — kapitalista — élet-szférában érvényesítették a szocialista realizmus esztétikai ideáljait, hasonló folyamat, bár szerényebb méretekben és kevésbé látványos értékeket felmutatva — a filmművészetben is lejátszódott. S a hetvenes években egyre tágulnak a körök...

Mitől és miért lehet szocialista realista egy Nyugaton forgatott filmalkotás? Három feltétel teljesítése mindenképpen szükséges hozzá.

Az első: az osztályviszonyok és a társadalmi állapotok alapvető ellentmondásainak analitikus és kritikus ábrázolása.

A második: a cselekvő ellenerő, a pozitív ideál keresése, a tagadás és az igenlés dialektikus összekapcsolása.

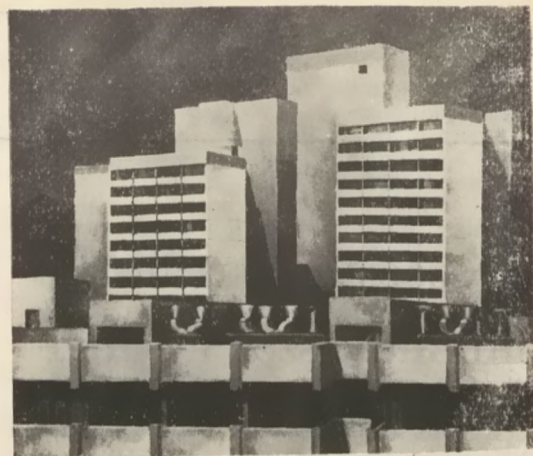
A harmadik: a filmművészeti eszközök gazdagsága, a direkt megoldásoktól való tartózkodás, a tartalom és a forma egyenlőségének tudatos megteremtése.

Két film — két lehetőség. Alain Resnais műve, *A háborúnak vége* 1966-ban készült, *A munkásosztály a paradicsomban*

(Elio Petri munkája) hat évvel később. Resnais az egyéni és társadalmi érdekek kölcsönös determináltságát érzékelteti a történettel, melynek az lehetne a mottója, hogy a Szellem és a Szerelm kormányozza a világot. Petri egy munkás portréját dokumentumszerű képsorokban rajzolja meg: az olasz rendező a kiszolgáltatottság drámáját és az ellenállás biopszichikumát tárja fel. Ami különösképpen dicséretes: a műve a kapitalista viszonyok között folytatható — folytatandó — harc lehetőségeit nem az elvont cselekvés, hanem a konkrét tevékenység — a „tudatos jövőbe látás” — perspektívája alapján határozza meg. Hasonló konklúziókra jutott Bertolucci a *Huszedik században*: ez a monumentális eposz lényegében egyesíti a kétféle ábrázoló módszert, s a látvány szép vagy sokkoló elemeit is hatáson „bekapcsolja”.

A szocialista realizmus nem az egyetlen módszer a filmművészet fejlődésében. Még a realizmus — szocialista jelző nélkül — sem az, hiszen az értékek között másfajta kísérleteket és minőségeket is felfedezhetünk. Lehet-e Picassót elmarasztalni avagy — filmterepen maradván — Bunuel sarkokba állítani szürrealista látomásaik miatt? Ilyen víziókból is kinőhet széles társadalmi körkép, fontos közéleti mondanivaló. Ami bizonyosnak látszik: szocialista realizmus nélkül nincs filmművészeti jelen és jövő. Elsősorban ettől a valóságábrázolástól várhatjuk a film forradalmát és a forradalom filmjét, márcsak azért is, mert programja következetesen marxista: nemcsak kifejezni akarja a világot, hanem megváltoztatni is.

Veress József

gazdasági racionalitás — pozíciótól függő — követése, mely alapján hozott döntések (bár objektív logikának engedelmességek) megis különböző mértékben jelenítik meg eredményükben a dolgozók csoportjainak érdekeit. (Többek közt ilyen a munkabér és munkakörülmények kérdése.) Ugyancsak a hierarchikus munkamegosztási viszonyokhoz kapcsolódik az érdekkülönbségek egy másik része: a különböző pozíciók által nyújtott előnyösebb, illetve hátrányosabb társadalmi helyzet problémaköre. A harmadik alapvető érdekrelációt a horizontális munkamegosztás csoportjai közti különbségek jelentik (csoportérdek, részlegérdek). A szerzők ezzel kapcsolatban tisztázzák az ún. magasabb rendű érdek fogalmát, mely önmagában csak a közreható részérdekek egyeztetésének szükségleteként létezik, így a részérdeket a magasabb rendű érdekeknek eleve alárendelni nem lehet a gazdasági döntésben. A magasabb rendű érdek tartalma tehát az érdekegyeztetésen alapuló kompromisszum, illetve szintézis.

Az érdekegyeztetés gyakorlata (az üzemi demokrácia működése) ugyanakkor nem jelenti valamiféle konfliktusmentes állapot létrejöttét. Viszont biztosítja, hogy társadalmi konfliktusok ne váljanak politikai feszültséggé. Nem jelenti továbbá azt sem, hogy a racionális gazdasági megfontolások háttérbe szorulnának — hiszen éppen ehhez fűződnek a legerősebb érdekek. Végül pedig: az egyeztetés nem teremt mindenki számára egyaránt kedvező lehetőségeket.

Az üzemi demokráciával kapcsolatos fel-fogások, fejlesztési elképzelések áttekintése után a szerzők a következő álláspont-ra helyezkednek: „...a közvetlen termelés hatékony irányításának funkcionális szükségességére oly erőteljes hatalmi túlsúlyt eredményez általában a szervezeti hierarchia, de különösképpen annak magasabb szintjei számára, ami az érdekegyeztetési mechanizmusban mindenképpen a tekintélyviszonyok magasabb lépésőin helyet foglalók által képviselt érdekek érvényesülésének kedvez.”

Emiatt szükséges, hogy a makroszintű politikai viszonyok — elsősorban a párt- és a szakszervezet tevékenysége — a szervezeten belül is állandóan jelen legyenek.

Az üzemi demokráciáról

Egy témakör, amelyről egyszerre sokat tudunk — és mégis keveset; amelyről sokat vitatkozunk, gondolkodunk, de sokszor inkább indulatok csapnak össze, mint higgadt megfontolások; amelyről megoldási javaslatok születnek, ám gyakran kiderül, hogy a megvalósítás feltételei nem adóttak.

Mégis, az utóbbi évek kutatási eredményei, vitái elősegítették néhány alapvető kérdés tisztázását. Ezek közül ismertünk néhányat két könyv és egy vita alapján. Andics Jenő és Rozgonyi Tamás kézikönyve (*Konfliktus és harmónia*) jelen esetben azért figyelemreméltó, mert az üzemi demokrácia kérdéskörét a szakirodalomban először illeszti rendszeres gazdaság-szociológiai elemzésbe. Erőss Lászlóé (*Üzemi demokrácia és az emberi kapcsolatok*) azért, mert az első kísérlet a témakör pszichológiai szempontú megközelítésére. A *Társadalmi Szemle*ben a közelmúltban lezajlott maratoni vitát pe-

dig a különböző látókörü és szempontú álláspontok felvonultatása teszi érdekessé (*Társadalmi Szemle* 1977/9.—1978/6.) Egyben körvonalazódnak a további, elsősorban az érintett szaktudományokra és az üzemi demokrácia gyakorlatára vonatkozó feladatok is.

Alapvetőnek tekinthető, hogy pontosan megfogalmazódik az üzemi demokrácia feladata mint a gazdasági szervezet valamennyi csoportját átfogó folyamatos érdekegyeztetési lehetőség (és eszközrendszere) megteremtésének követelménye. Másik oldalról tekintve pedig az üzemi demokrácia jelenlegi problémáit, többé-kevésbé közismert hiányosságait és eredményeit is mint a gazdasági szervezetben létrejövő érdek- és hatalmi viszonyok termékét igyekeznek bemutatni az elemzések. Kialakult tehát egyrészt a „mi a helyzet” leírásának egzaktsága, másrészt a „miért tartunk itt” megválaszolásának alapvető szempontjai és módszere.

Andics és Rozgonyi tisztázza az üzemi demokrácia szempontjából jelentős érdekrelációkat. Ezek egy része a munkamegosztási viszonyok hierarchiájában, az irányító és végrehajtó munkát végző dolgozók érdekkülönbségeiben fejeződik ki mint a köz-

A fenti gazdaság- és szervezetszociológiai megfontolásokat számos vonatkozásban alátámasztják a Társadalmi Szemle említett számaiban lezajlott eszmecsere résztvevői is, jóllehet a hozzászólók álláspontja nem egységes. A felvetődött szempontok, részterületek mindegyikét természetesen nem ismertethetjük. A hozzászólásokból így elsősorban az érdekviszonyokat és a járhatónak tűnő fejlődési utakat megvilágító gondolatmeneteket emeljük ki.

Kiindulópontként szolgálhat az az ellenvetés, mely szerint a vállalatok alapvető funkcióikat és erre épülő szervezetüket üzemi demokrácia nélkül is hatékonyan működtetni képesek — ugyanakkor viszont lehetséges a hierarchiában kialakult feladatmegosztás megváltoztatása. Lehetséges, ám e lehetőség megvalósulásához az abban érdekelt vezetők és munkások kellenek. Az egyik hozzászólás megkísérli felállítani a mérleget. A vezetők ugyan érdekeltek abban, hogy intézkedéseik következményeiről visszajelzést kapjanak, de egyéb érdekeik az üzemi demokráciával ellentétes irányba mutatnak. Így például a felügyeleti szerv illetve országos szabályozás által eleve eldöntött szituáció illetve pénz híján megoldhatatlan problémák esetében. Vagy ha egy demokratikus fórum szervezete, működtetése nem eléggé kiépített és ezáltal többletenergiát igényelne. A munkások oldaláról tekintve: a középvezetőkkel szembeni negatív tapasztalataik, valamint a fórumok kis hatékonysága kudarcélményhez vezethet, amit természetesen kerülni igyekeznek. A teljesítményelv érvényesítésének feltételei pedig csak igen szerencsés esetben alakulnak ki: ha hosszú távon és közvetlenül egyértelmű a bérek és teljesítmény kapcsolata. A fórumok működésével kapcsolatban figyelembe kell venni a felkészüléssel járó többletmunkát és felelősséget, az esetenként többirányú konfliktuslehetőséget. Nem utolsósorban azt, hogy az üzemi demokrácia gyakorlása tömegesen feltételezne újfajta szervezett viselkedést, érdekegyeztető magatartást, beállítódást.

Az érdekvényesítés egyéb útjai mellett így „az emberek a legkritikább esetben érzik szükségesnek, hogy érdekeik védelmére, érvényesítésére éppen az üzemi demokrácia fórumait használják fel.” (Társadalmi Szemle 1978/6. 61. o.) Ezért gyakran vezetők és beosztottak közös érdeke, hogy érdekeiket érintő ügyeiket ne nyilvánosan, hanem maguk közt intézzék.

Az így kialakuló kép első pillantásra talán kiábrándítóan tűnik, bár valódiságához kevés kétség férhet — és éppen ez az említett eszmecsere legfőbb értéke.

De milyen következtetés adódik a gyakorlat számára? Jelenleg a döntések tartalma és fázisai szerint a társadalmi karakterű (bérjuttatás stb.), közvetlen munkahelyi viszonyokra vonatkozó rövid távú operatív döntések demokratikus meghozatalának gyakorlata tűnik megvalósíthatónak. Ennek feltétele — a résztvevők tudatosult érdekeltsége és kompetenciája (megfelelő informáltság, áttekintés stb.) könnyebben megteremthető. A másik kö-

vetkeztetés: az elstetett megoldások az üzemi demokrácia résztvevői számára nem a fejlettebb szint lehetséges előnyeit mutatják fel, hanem tovább növelik a terhelést és a bizonytalanságot — ami ismét az üzemi demokrácia követelményeinek megvalósítása irányában tenné érdekeltté a vezetőket és beosztottakat egyaránt.

Vajon mit tud hozzátenni az eddigiekhöz a pszichológia? Erőss László munkája csak érzékeltetni képes néhány vonatkozást. Egyes fejtegetéseit, tanácsait — különösen a demokratikus vezetésről és a fórumok megszervezéséről szólókat — mégis bátran az érintettek figyelmébe ajánljuk. Bár egy sor lényeges, a pszichológia körébe tartozó kérdés megoldása nem tudományos igényű. Így csak jelezni képes az üzemi demokráciával foglalkozó pszichológus előtt álló feladatokat. Közülük néhányat megemlítünk.

Két probléma látszik alapvetőnek. Jelenlét-e (és milyen feltételek mellett) a munka monotonitását ellensúlyozó tényezőt, egy tágabb összefüggésrendszerbe bekapcsoló, az alkotóképességet megmozga-

Vihar Béla

Egy katona megy a hóban

„Megjelent a költő 70. születésnapjára” — ezt a megkülönböztető jelzettel viseli Vihar Béla új (egyébként tizenharmadik) kötete, amely tizenegyedik a verseskönyvek sorában. Éppen negyvenöt esztendeje jelent meg az első kötete az akkor még csak — vagy már? — huszonöt éves költőnek, *Út önmagadtól* címmel. S erről az útról — amely egy emberöltő tanulságai szerint végül is nem elfelelt vezetett első sorban, hanem az önmegvalósítás régióiba — szól az eddigi utolsó kötet is, címében (Egy katona megy a hóban) azt a költeményt örökítve meg, amellyel leginkább összeforrott, eggyé lett az utóbbi évtizedben Vihar Béla neve.

A jubiláns kötet már abban is eltér a szokásos tisztelgések gyakorlatától, hogy nemcsak válogatás az életműből, hanem új verseket is tartalmaz, de még feltűnőbb rendezési elve, amely az ilyenkor használatos kronologikus sorrend helyett tematikus összefüggések, koncentrikus körök szerint csoportosítja a műveket. Csábító lehetőség a kötet méltatására a szerkesztés koncepcióját követve külön-külön szólni a biografikus, a természeti, a szellemi ihletésű, a társadalmi, a történelmi fogantatású, az idő múlásáról elmélkedő, az ars poetica-szerű versekről és aztán egységben ítélni meg értéküket, hatásukat. Nem kevésbé vonzó azokat az érzelmi szálakat keresni, amelyek a költőt a „szülőföldjei” sorában számon tartott Szé-

tő erőit az üzemi demokrácia gyakorlata. Milyen szerepet tölt és tölthet be a személyiség egészének fejlődésében, gazdagodásában? A kérdések lényegéből következők, hogy a szociológia által megfogalmazott tényállás és a törvényszerűségek működésének finomabb leírása is előbb-utóbb csak a pszichológia bevonásával lesz elképzelhető. A beállítódással, az értékorientációval kapcsolatos általános törvényszerűségek adaptálása, a kockázat, felelősség, alkalmazkodás lélektana, a konfliktusmegoldó stratégiák jellege, tipikus helyzetekben előálló csoportreakciók működése — hogy csak a legfontosabbakat említsük — szintén a pszichológia hatáskörébe tartoznak.

Reméljük, hogy a szerző szándékának megfelelően az üzemi demokráciával kapcsolatos kutatások, viták rövidesen ezeket a problémákat is érintik, megszüntetve azt a helyzetet, melyben a lélektan csak mint a vezetélmélet része, illetve munkapszichológia vesz részt a gazdasági szervezetek megismerésében és működésük gyakorlatában.

Jánoska László

csényhez, s egyáltalán a „palócföld”-höz fűzik. (Csak fokozná e motívum aktualitását, hogy Szécsény nagyközség a közelmúltban adományozott Rákóczi-emlékplakettet Vihar Bélának.)

S én mégis — élve, vagy talán visszaélve az alkalommal — csak azt emelem ki, ami a régi verseket felidézve és az újakkal ismerkedve foglalkoztat. Vihar Béla költészete bátorít, sőt feljogosít annak kimondására, hogy alapjaiban téves minden olyan törekvés, amely össze nem illőnek, egymást kizárónak tételezi az úgynevezett intellektuális és az érzelmileg telített, a közéleti és a személyes gondokkal vívódó, a klasszikus hagyományokra építő és a korszerűnek titulált költészetet és vagy-vagy alapon skatulyákba gyömöszöli — s ami még veszélyesebb —, minősíti, rangsorolja is a költőket. Természetesen mondvacsináltak azok a viták is, melyek az ekként szült hierarchiát bármilyen alapállásból, de — elismerik.

Vihar Béla lírája ugyanis, ha úgy tesszük, filozofikus töltésű (lásd főként a negyedik és ötödik kör, valamint az új versek legtöbbjét), de nem kevésbé gazdag érzelmeiben sem, amire nemcsak a második kör természeti ihletésű verscsokra és a harmadik szerelmi ciklusa szolgáltat példát. Ugyancsak általános érvényű specifikuma költészetének, hogy társadalmi léptékű gondokat vállal egymaga cipelni, pedig tudja: „A világot nem tudod megváltani, / ám becsület dolga, hogy úgy cselekedj, / mintha egyedül rajtad múlna / a Jó győzedelme”. De hogy szívesen zárkózik önmagába is, arra — legalábbis a jelenség szintjén — az „Önarckép” címzetű versek sorozata ugyancsak példa. Ami pedig a művéség dolgát illeti, Vihar Béla ebben sem féloldalas: alapvetően a kiaszszikus metrumok vezetnek tollát, de hogy

mennyire nem érzéketlen az új iránt, azt — egyebek közt — az „Írni” keresztje és a „Versmadár” libbenő rajzolata bizonyítja.

A kiegyensúlyozottság a legfőbb jellemzője Vihar Béla költészetének. Mentis vargabetűktől, az útkeresés gyötrelmei, elkerülhetetlen kudarcai is csak az alkotómunka természetes velejáróiként vannak itt jelen. Sem látványos elutasítás, kedvszegő értetlenség, sem túl hangos siker nem kísérte soha. A sokat (jót s nagyon rosszat is) megért ember józan bölcsessége, realitásérzéke dominál verseiben. Imponáló, ahogy eligazodik a kor — amely „egyik kezével gázkamrárt emelt, a másikkal felnyúlt a csillagokba” — útvesztőiben, és megszívlelendő, amilyen tanulságokat levon. *Az Egy katona megy a hóban* nemcsak egy nemzedék sorstragédiája, nemcsak mementó, hitvallás is — és elsősorban az — az örök küzdelem jegyében. Mértéktartó Vihar Béla formai kérdésekben is. Nem teremtett ugyan iskolát, de követendő nyelvi kultúrája, fegyelmezettsége. „A stílus tisztasága a lélek tisztessége”: ez az alapelv vezérli, de azt is tudja, hogy a hagyományos eszköztárat tovább kell gyarapítani. „A kísérletezés csak hídépítés lehet: új, korszerű híd költő és olvasó között” — vallja.

„Legyen igád az istenek vetése...” — írta Weöres Sándor egy Vihar Béla-könyv ihlette szonettjében. Azóta húsz év telt el. A legtermékenyebb két évtized. S most „lehajtott fővel igéim vetésére mutatok” — ajánlja Vihar Béla új könyvét olvasóinak. Pedig az emelt fő sem lenne szerénytelen. (*Szépirodalmi*, 1978.)

Csongrádi Béla

Lengyel Péter

Cseréptörés

(„Csak a legnehezebbet érdemes.” *Kéznekfekvő megoldások?*) Kilenc év nem publikálás után jelent meg Ottlik Géza egyetlen olyan írása, a *Minden megvan*, amely az *Iskola a határon* után készült el. Lengyel Péter tizenegy évvel ezelőtti első kötete (elbeszélések; ki emlékszik már rájuk?), és egy kilenc (szintén kilenc) évvel ezelőtti science fiction regény után jelentős (később talán tartalma lesz, miért jelentős) regénnyel jelentkezett.

Egyszerű számmisztika lenne, ha a kilences körül forgó tényeket gátlás nélkül kapcsolatba hoznánk. Ám egy kiegészítő adat máris egyelőnyegűvé teszi a véletlenül megegyező számokat. Lengyel Péter a megújult Mozgó Világ első számában főhajtásértékű vallomásszerűen írta le az Ottlik-jelenséget, benne a nem publikáló író. Magát is tehát? Mintegy az Ottlik-portré árnyékaként felderengett a Lengyel Péter-portré szellemképe is.

Mert a nem publikáló író nem azonos a nem író íróval. Maximalizmusról van szó: „... elég, ha maga tudja, hogy nem a legtöbb van a munkájában, amit adhat; a legnagyobb erőfeszítés és eredmény: lehetséges önmaga.” Nem a publicitás, a túlhajszolt jelenlét, hanem a mű — Mű — a fontos. A jelenlegi túltermelés idején kevesek erénye ez.

Lengyel Péter új regénye anyagából készíthetett volna folyóiratokban sorjázó, majd több kötetre elosztott hangulatjelentéseket; külön regényben kerekíthette volna le az ötvenes évekkel kapcsolatos véleményét; több kisregényre telt volna a felvonultatott élethelyzetekből; állandóan jelen lévő író lehetett volna, ha tárcanovellákat faricskál epizódjaiból.

Nem számolt, méricskelt és beosztott, hisz nem háziasszony ő vagy raktáros, esetleg könyvelő. Vállalta a legnehezebbet: együvé hordta, ami összetartozik. Nem félt, hogy kiad mindent, amije van, s így elveszít mindent, amit birtokol. Hiszen nem a különböző műfajok számítanak: az ember egy. Nem kimérni kell léletereit, hanem megmérni élete egészét. Ebből adódik, hogy a napjainkban folyton tapasztalható irodalmias kiszámíthatóság és anyagtakarékosság helyett ebben a regényben élvezetes bőség fogadja az olvasót.

(„*Szinopsis helyett.*” *Ismét egy szám.*) A regény főhőse, Bárán János, huszonnyolc éves korában rádöbben, nem tudja definiálni önmagát, ki is ő valójában. Vissza kell keresnie a múltját, hogy magyarázatot leljen önmagára. Ettől a perctől, a hiány felismerésének ettől a percétől mindent arra tesz föl, hogy feltárja az életét.

Ismerős gesztus, közhelyé silányított keresés-elv. Itt most a tiszta forrásvidékre is ráismerünk. Talán nem ötletszerű, ha Rilke huszonnyolc éves Malte Laurids Briggéje tolakszik emlékezetünkbe. Az életkori megegyezésen túl, itt van mindjárt Bárán és Malte rokonsága a megegyező életelvekben. Első helyen a személyiség kontinuitásának hangsúlyozása. Bárán is azon a fokon tartja jelenlétének a múltat, mint Malte. És ez is mennyire rilkei: „Úgy tizennyolc éves korától kezdve látni tanul” Bárán.

Lengyel Péter itt a rilkei individualizmustól a legtermékenyebb tartalmakat orozza el. Ahogy tette azt Semprun is Prousttal szemben. Semprun viszont nem kell filológiai kitalálósdival előkotorni. Tőle származik a regény mottója és felbukkan a neve később is. Semprun regényeire emlékeztet az az erőfeszítés is, amivel Bárán megküzd saját arcáért.

Mi marad akkor Ottlikból? (És persze mi ebben maga Lengyel Péter?) A lényeg. Talán Ottlik volt az első, prózánk elmúlt három évtizedének történetében, aki — az előadásmód addig szokatlan kvalitásaival is — a személyiséget az ábrázolás központjába állította, s a személyiség kontinuitásának és integritásának részletezően gazdag rajzát adta.

Lengyel Péter ehhez a világirodalmi és hazai hagyományhoz kapcsolódik. Mert az irodalom is — miként a kultúra — kontinuitásában létezik.

(„*Kistörténelem.*” *Idő.*) Bárán János múltkeresésében a legnagyobb nehézséget az apa személyének felderítése adja, aki odaveszett a második világháborúban. A regény ideje és tere ezzel tágasra nyílik. A főhős én-keresése visszanyúlik a családi múlt távoli évtizedeibe, s az apa révén a fiú élete, a maga „kistörténelmével”, eltephetetlenül a történelemhez kötődik. Kirajzolódik egy jellegzetes, az elmúlt száz év történelmében pontosan elhelyezhető polgári értelmiségi család története. A családtörténet kibogozásának fontos szerepe a regény egészén belül arra mutat, hogy a személyiség kontinuitásának vagy diszkontinuitásának hordozója végső soron a történelem. Nem új ez, de a regény realizmusának egyik tartópillére. Annál eredetibb viszont, ahogy apja halálának felderítése közben végre számot tud vetni Bárán, a történelmi ismeretein túl, a második világháborúval.

Miközben az apja utáni kutatásban eljut a földrajzi végpontig már tudjuk, hogy Rassijszkban semmit sem talál, ami pontosíthatná apa-képét. A rassijszki út a kereső lélek tehetetlenségi nyomatókáként valósul meg. Rassijszk nem következik szervesen az apa múltjából. Bárának el kell oda jutnia. Rassijszk tény. Megkerülhetetlen. De az az apa folytatható és folytatandó öröksége messzi esik ettől a háborús végponttól. Jelentős regényírói eredményről van itt szó. Lengyel Péter elvont nemzeti sorsvizsgálat helyett a második világháborúban való részvételünket a személyiség problémájaként tárja fel úgy, hogy az elfogulatlan történelmi elemzések igazsága is benne sűrűsödik munkájában.

(*Egyén és kommunikáció*) Bárán János extenzív teljességben feltáruló regényhős. Sok olyanról is értesülünk vele kapcsolatban, amire aligha tudunk reflektálni. Kívül esik recepciók lehetőségeinken. Végletesen egyedül látjuk ilyenkor. Ez abból adódik, hogy egyéni élményei gyakran egyéni jelrendszerben jelennek meg. Lengyel Péter a már említett tanulmányában hosszan fejtegeti az író zoom-lencséjének működését. Azt ugyanis, hogy mit választ a képi és gondolati leírás közül. Pontosítja, mit is ért képi leírás alatt: közvetlen észleltnek nevezi. Bárán közvetlen észleleteit gyakorta olvassuk. Kézikamerával — vagy a szem természetes mozgásával megegyezően? — készített esetleges felvételek ezek. Valójában nem is leírások tehát — hisz nem vetül ki rájuk sem a főhős, sem a szerző belső világa —, hanem a környezet közvetlen tükrözései. A személytelen, esetleges tükrözésnek ezekben a perceiben fogalmunk sem lehet a főhős belső világáról, viszont kijelölődik számára a mozgás- és reflexió tér. Az elemi recepció tér.

Lengyel Péter nem megy el a ma lehetséges végtelékig technikája alkalmazá-

sában. Sőt, azok ellenében alkot. Ellene van az értelmezhetetlenségnek. Regénye a közlésrendszerek bonyolult komplexumaként is értelmezhető: az érthetőségbe és a közölhetőségbe fektetett bizalomként.

Az egész regényen végigvonul például a nyelv szerepének, lehetőségeinek, határainak kérdése. A nyelv egy kétéves gyermek önkényes használatában; a nyelv egy csapat gyerek egyezményes használatában; a nyelv a történelem menetében, politikától folytonosan átértelmezett szavaival, szokások, körülmények változásaitól elértéktelenedő szavaival. És persze a nyelv, mint más népek nyelve, ellenség-baráté, baráté-ellenségé.

Ezekbe a fokozatokba minden befér: egy kisgyermek példaadó önkényessége a világgal szemben; a kiszolgáltatottság; az összetartozás; az otthonosság; a kötődés egy népességhez; ablak az egyetemes kultúrára.

(„Életfogytiglan”. *Eszttikai életvitel.*) Kérdés persze, mindettől függetlenül fontos-e nekünk, olvasóknak, hogy egy Bárán János nevű, megbízhatóan bizonytalan egzisztencia olyan megszállottsággal kutat az apja után, hogy kiszakítja magát a mindennapi életből, s csak annyira kötődik a mindenki által élt élethez, amennyire a megélhetés kényszeríti?

Érzékenysége, morális igényessége, amely arra készíti, hogy kizárólag azzal törődjék, ami személyiségének központi kérdése, elnyerheti sokak rokonszenvét. Megformált életmenete nosztalgiát kelt az olvasóban. Morálitás és forma: ismerős képzet. Az esztétikai életvitel felismerhető jegei. Mégsem lehetne rásütni Lengyel Péterre a bélyeget: szélsőségesen individuális hőst teremtett, megtámogatva teljes szerzői rokonszenvével.

Bárán Jánosra nem zárul rá véglegesen saját életformája. Pontosan tisztában van önmagával: „Valami nem normális van a viselkedésemben, gondolta. Érzéketlen és szörnyetegszerű.” Mert Bárán végső célja nem egy mindent felfaló, elnyelő, természetlen esztétikai életvitel ad abszurdumig való megélése. Nem kerülheti el figyelmüket, hogy Bárán az írásra készül („Történeteket írt felnőtteknek”). Ami élete válságperiódusaként élénk kerül, az nem kevesebb, mint tudatos önépítés. És miután eljut emlékei végpontjára, majd saját szemével látja a rasszijszki helyszínt, ahol apja elpusztult, aztán pedig megszerzi az apai hagyatékot (fotók a 30-as évek Budapestjéről), megtalálja a rendet és békét, amelyre sóvárgott. (Éttől kezdve a regény menete letisztul, nyílegyenesen halad a zárómondat felé.) Nézi apja filmkockáit és megérlelődik benne az egyik alapvető emberi gesztus: az átörökítés, a továbbadás egyetemes mozdulata. Mert „a megszerzett örökségem — ami, tudjuk, csak megőrzésre van nálunk — azon nyomban adóssággá vált” — mondja.

Mert mit szerzett meg? A maga történelmét, ahogy csak ő ismerheti; Magyarországot, ahogy csak benne él, ahogy csak ő birtokolhatja; Budapestét, ahogy

az csak az övé. Ezzel együtt: „megszereztem a szabadságomat, nem is könnyen. Jó. Most mit csinállok vele?”

Tudjuk, írni fog. Továbbad mindent. Újabb szabadságokat indukál majd.

(„Az egész, persze, történet”. *Persze.*) Lengyel Péter persze megtehetette volna, hogy a regény a regényben, regényíró a regényben ismert technikájával él. (Mint ahogy megtehetette volna Ottlik is.) Ebben az esetben a hangsúlyok lényegesen áthelyeződtek volna. A megformálás nehézségei kerültek volna az ábrázolás középpontjába, miközben az a hamis látszat keletkezik, hogy ami helyet kapott a regényben, az a valóság, és amit a regénybeli író ír majd, az az irodalom. Ennél a helyzet sokkal bonyolultabb.

Lengyel Péter az első oldaltól hangsúlyozottan irodalomnak mutatja, amit elvégez. „Szinopszis helyett” — írja a bevezetés fölé címként. Aztán a regény végén elvégzi a leépítést: „Az egész, persze, történet. Persze.” Másrészt: „Másrészt: komoly, megbízható. Nem valami kitalált dologban lézengtél eddig (Különben: kitalált történetek nincsenek).” És folytatja tovább annak a felszámolását, amit eddig esetleg szimplán irodalmiasnak gondolhattunk volna. Böngészhető térképpel, hitelesítő naptárral, fellapozható könyvekkel, megtalálható tárgyakkal, felkereshető

Csapodi Csaba:

Az Anonymus-kérdés története

A Városligetben, a Vajdahunyad-vár előtt található Ligeti Miklós szobra. A szobor ülő szerzetest ábrázol, akinek csuklyája elrejtí arcát; testtartása a fogalmazni készülő, töprengő íróemberről tanúskodik. A járókelők gyakran a szobor közvetlen közelébe lépnek, hogy megtudják, kit rejt ez az arc nélküli szerzetes. De nemcsak az arravetődők keresik a szoborba öntött pap múltbéli mását, hanem a tudomány művelői is, immár két és fél évszázada. Neve mindmáig ismertetlen maradt, ezért hívják Anonymusnak, azaz névtelennek. Az „Anonymus” elnevezés szinte személynévvé vált azóta, hogy Lethenyi János 1790-ben, Pesten, magyar nyelven megjelentette azt a művet, amely ennek a névtelen papnak örök „nevet” szerzett: az úgynevezett Gesta Hungarorumot.

Azóta, hogy először megjelent a Gesta Hungarorum, tehát Schwandtner János György magyar történelmi forrágyűjteménye első kötetének kiadása (Bécs, 1746.), nem jutott egyetértésre a magyar és az európai történettudomány: mikor keletkezett a Gesta Hungarorum, ki volt a szerzője, a műben szereplő életrajzi utalások valóságos tényeket takarnak, vagy

helyszínekkel, archívumokkal bizonyítja a megbízhatóságát. Kérdés, persze, hogy mit értenk a megbizonyosodással Bárán/Lengyel zoom-lencséje nélkül?

Am Lengyel Péter nem itt zárja művét. Hősét a már-már esztétikaivá szublímált életből, a lét határaitól (Lukács) visszavezeti, s emberméretűvé teszi ismét. Zárásul, de már a helyreállított mindennapiság közegében, újból élénk idézi a kommunikáció, az emberi kapcsolatteremtés lényegi kérdését. Regénye befejező mondatá érzékelteti, hogy véleges válaszok nincsenek. Minden viszonylatunkért újból és újból meg kell küzdenünk.

Lengyel Péter kellően eltávolította magától anyagát. Láthatóan, megküzdött az epikus távolságtartás minőségéért. Talán éppen ez a küzdelem eredményezte, hogy a bonyolult motívumrendszer kiépítése mellett felismerhető egyéni hangütése van a művének. Szintézis igényű regénye nemcsak a hatvanas évek végén indult írók legjobb művei közé tartozik, hanem eseménye egész irodalmunknak. Ezt jelzik azok a kritikák is, amelyek e sorok befejezésekor sorra-rendre napvilágot látnak.

Lengyel Péternek egyet lehet kívánni: jelentesse meg a *Cseréptörésre* következő könyvét. Még ha kilenc év múlva is.

(Szépirodalmi, 1978)

(Laczkó)

csupán az érdeklődés fölkelését szolgálják, és így tovább. Ezekkel és más problémákkal foglalkozott a történettudomány és néhány segédtudománya (irodalomtörténet, nyelvészet és latin stíluskritika, földrajztudomány), a kérdés megoldása érdekében fölhasználták a legújabb technikai vívmányokat — így pl. optikai és fotográfiai vizsgálatnak vetették alá a kódex első lapját. Az Anonymus-kérdésnek hihetetlenül nagy az irodalma, áttekinteni már csak a valóban szakember képes. A nagyközönséget azonban rendkívüli módon érdekli az „első magyar történetíró” kiléte, munkájának jellege. Csapodi Csaba, a jeles kódexkutató arra vállalkozott, hogy átfogó képet adjon az Anonymus-kutatás főbb irányairól, a kutatás jelenlegi állásáról, összefoglalja az Anonymus-kérdés fejlődését és történetét.

Csapodi így mutatja be a Gesta Hungarorum ráánkmaradt példányát: „Mindössze 24 levél, 48 oldal terjedelmű (...) pergamenre írott kódex (...) Nem is nagy méretű (17x24 cm.). Akkora, mint egy átlagos mai könyv”. Tárgya: a magyarok története a középpontban a honfoglalással. Csapodi mindjárt a könyv első fejezetében fölveti az Anonymus-kutatás legfőbb vitapontjait. A kutatást eleve megnehezíti, hogy nem eredeti kézírással maradt fenn a Gesta Hungarorum, hanem másolatban, egyesek szerint még csak nem is a teljes mű, hanem mindössze első fele. Tehát a kézírás nem árulja el a szerzőt, aki sehol nem nevezi meg magát. De a kézírásból azt sem tudjuk meg, mikor

keletkezett az eredeti. Annyit tudunk csupán, hogy valamelyik Béla király jegyzője volt. S ez a második vitapont: mind a négy Béla király számításba jött, de a mai álláspontok szerint a legnagyobb valószínűséggel III. Béla királyról van szó.

Több megoldási ajánlat közelítette meg „Anonymus” személyét. A kódex első, bevezető sorában említett P. dictus magister-t egyesek Praedictus-nak értelmezték, azaz az „előbb említett”-nek, feltételezve, hogy az első oldal elveszett. Mások szerint a „P”: valamelyik magas rangú egyházi személy nevének rövidítésére, pl. Péter óbudai prépost (Győrffi György véleménye), Péter esztergomi prépost (Szilágyi Lóránd szerint), Péter győri püspök (ifj. Horváth János fejti ki) stb. Tehát nem „praedictus” (nem fentemlített), ugyanis nem veszett el az első oldal, csak letakarták az eredeti szöveget, és a másoló újrakezdte a második oldalon a másolást. Ezt megerősítette a század elején végzett technikai vizsgálat, illetve a legújabb fototechnikai eljárás is. Egyesek (pl. Karsai Géza) szerint a díszes „P” kezdetű nem a kódexkészítő díszítő fantáziájának eredménye, hanem jelképet rejt. Karsai úgy értelmezte a jelképet, mint a domonkos rendhez tartozás szimbólumát, és ebből azt a következtetést vonta le, hogy a Gesta szerzője domonkos rendi szerzetes volt. A Karsaival vitázók azonban cáfolták ezt a magyarázatot.

Vita alakult ki abban a kérdésben is, hogy mennyi a Gesta Hungarorum forrásértéke, azaz mennyire használható történelmi forrásmunkaként. Már a XVIII. század végén német és szlovák történészek erősen megkérdőjelezték Anonymus elbeszéléseinek hitelességét; míg a magyar történészek — már csak a nemzeti tudomány védelmezése miatt is! — vitába szálltak Anonymusnak mint hiteles kútfőnek bírálóival. Csapodinak a mai vélekedéseket tükröző összefoglalója szerint: „Megvan benne a forráskritikára, a valóság kiválasztására való törekvés. Írott források mellett fölhasználta a néphagyományt, a regösök énekeit, de kritikai válogatással”.

Csapodi Csaba szerint lényegében nem sikerült máig sem megoldani az Anonymus-problémát. Feltehetőleg nem volt magas rangú egyházi vagy világi (kanceláriai) személy, III. Béla, esetleg II. Béla jegyzője volt. Írói öntudata figyelemre

méltó, helynévmagyarázatai meggyőzőnek tetszenek, a földrajzilag megdöntöködött anyagot tartalmazó Gesta nyelvészeti-eg is megérdemli a tanulmányozást. S bár a tisztázatlan kérdések miatt még homályba burkolózik a „névtelen” arca, a latin szövegből is elötetszik, hogy jelentős egyéniséggel állunk szemben.

Csapodi Csaba szakszerűen és az olvasót mindvégig lebilincselően tárja föl az Anonymus-kérdés történetét. Nem említi minden tanulmányt, a megadott keretek és terjedelem között azonban jól csoportosítja az egymással vitázó nézeteket, és így a vélemények teljességének bemutatását éri el. S bár módszere inkább a rekonstrukció, saját véleményét is megismerjük: ahogy előadja az egyes kutatói állásfoglalásokat. Munkája hasznos kézikönyvül szolgálhat a történelem iránt érdeklődő olvasónak.

Soós István

Nógrád megyei iparművészek kiállítása

Voltaképpen legalábbis két dologról van szó (s volt szó a Nógrád megyei iparművészek első salgótarjáni tárlatán is), amikor általában iparművészetről beszélünk: az ipari formatervezés, valamint az ezzel nem egészen azonos iparművészet mint alkalmazott művészeti ág alkotásairól. Az említett kiállításon is együtt voltak, békés egyetértésben, e mindkét nembeli művek. Ami nem is baj, hiszen nem lehet — de talán nem is kell — egymástól mereven elválasztani őket. (Más kérdés, hogy a gyakorlatban ez bizony sokszor megtörténik.)

A nagyközönség által is viszonylag ismeretebb Esztétikai ABC (Kossuth Könyvkiadó, 1977) szerint az ipari formatervezés „alkotásainak esztétikai értékritériuma a szépség, ennek azonban itt a tárgyak értékstruktúrájában nem fölerendelt, hanem a gyakorlati értékeknek alárendelt szerepe van (szemben az iparművészeti alkotásokkal).” Ez valóban így van, a gond csak ott jelentkezik, ahol a „gyakorlati érték” meghatározásakor a kelleténél és lehetségesnél aránytalanul kisebb szerepet szánnak az „esztétikai értékritérium”-nak. Az iparművészetet egyébként (amint az Henry de Morant **Az iparművészet története a kezdetektől napjainkig** című könyve magyar kiadásának előszavában is áll) a németek alkalmazott művészetnek (Tangewandte Kunst), a franciák díszítőművészetnek (art décoratif), az angolok pedig többféle-képpen, például applied arts-nak, industrial arts-nak hívják. Bárhogy is nevezzük azonban, semmiképpen sem vagyunk a hasznosság elsőrendűsége ellen, inkább ezúttal is csak annak az óhajunknak adunk kifejezést, miszerint jó lenne, ha a hasznos a széppel együtt jelenne meg a minket körülvevő és szolgáló tárgyak sokaságában...

A Nógrád megyei iparművészek első közös kiállítása, amely a közelmúltban zárta kapuit a salgótarjáni megyei művelődési központ üvegcsarnokában, nem lebecsülendő jelentőségű alkalmat adott a nógrádi iparművészeti tevékenység csaknem teljes áttekintésére. Fekete Judit írta (Művészet, 1976/5.): „nem va-

lószerű, hogy elvi okai volnának annak, hogy ennyire háttérbe szorult az iparművészet” (mármint Salgótarjában T. E.); s nem is voltak. Mindez inkább a gyakorlatból, szemléletből adódott.

Az elmúlt másfél évtizedben azonban élénk iparművészeti tevékenység bontakozott ki Nógrádban, bár nem előzmények nélkül. Jelenleg mintegy tucat, jobbra fiatal iparművész dolgozik az ipari üzemekben, néhányan azokon kívül. A műhelyteremtés keretei adóttak, mind a salgótarjáni üvegyárakban, mind a Romhányi Építési Kerámiaüvegyárban, valamint a szécsényi és pásztói könnyűipari üzemekben. Az első megyei iparművészeti kiállításon — reméljük, követi a többi — nyolcan mutatkoztak be a közönségnek: Antal András, Csemán Iona, Erdei Sándor, Hamza Erzsébet, Horváth Sándor, Mészáros Erzsébet, Szöllösi Mária és Takács Géza. Üvegtervezők (Takács, Erdei, Hamza), keramikusok (Antal, Csemán, Horváth) és textilesek (Mészáros, Szöllösi). Műveik javát hozták el a kiállításra, amely magas színvonalú volt. (Jó lenne, ha a magasra állított mércét a jövőben sem szállítanák lejjebb.)

Takács Géza mögött áll a legnagyobb múlt; 1957 óta valamennyi iparművészeti kiállításon szerepel, a salgótarjáni öblösüvegyár tervezőcsoportjának vezetője. Elsősorban az überfangos üvegekről ismert. Kedveli az élénk, vidám színeket, s többi között csiszolt vázákat is készít. Színes hutavázái, csiszolt vázái (übf.) méltán emelkedtek ki az „üvegesek által hozott” gazdag anyagból. **Erdi Sándor** a korábbi években fokozott érdeklődéssel fordult a világítótestekhez. Ezúttal ő is színes rogyasztott tálakkal, különböző színű überfangos vázákkal, hutavázákkal, pohársorozatokkal jelentkezett nagy változatosságban. Ő is az öblösüvegyár tervezője, 1964-től van jelen a kiállításokon. **Hamza Erzsébet** az anyagában festett üvegek kedvelője, szintén öblösüvegyári tervező, a tárlatokon vele is 1964-től találkozunk. Asztali készletei (kék csiszolt, kék csíkos, füst-sima stb.), dohányzókészletei, vázái az üvegmunkálás változatosságáról tanúskodnak. Általában és sajnállalattal jegyezzük meg, hogy mindezzel a gazdagsággal a vásárlóközönség az üzletekben nem találkozhat.

Horváth Sándor a Romhányi Építési Kerámiaüvegyár műtervezető iparművésze, 1964-től vesz részt a hazai és külföldi tárlatokon. Egyéni törekvéseiről főként Relief-sorozata és Tanulmányai szólnak ezen a kiállításon. **Csemán Iona** szintén a romhányi gyár tervezője, elsősorban Idoljai, Gyapjas bálványai (kerámia-textil) keltettek figyelmet. **Antal András** ugyancsak a romhányi gyárban tervező, 1975-től szerepel kiállításokon. Kedvelt témával (Madár, Idők madara), s Szöllösi Máriával közös művekkel (Madár-hegyekmező, Régi fotográfák emléke), találkoztunk a tárlaton. **Szöllösi Mária** a szécsényi Palóc Háziipari Szövetkezet tervezője, 1971-től állít ki. Említett művein túl textilterveit hozta Salgótarjába, s néhány más alkotásával szőtt felfogásáról (Királynő), amely közel áll a népművészethez. **Mészáros Erzsébet** a Salgótarjáni Kohászati Üzemekkel áll szerződésben. 1964-től kiállít. Egyik legősibb textilműfajban alkot. Gobelinjei alapvetően lírai alkatról vallanak, színeiben a paszettel uralkodik. Hajnali madár, Anya gyermekkel, Sámánfa című gobelinjei átgondolt alkotói módszerére vetnek fényt.

Érdeklődéssel várjuk az újabb iparművészeti tárlatokat, abban a reményben, hogy alkotókként újabb törekvéseiket is folyamatosan figyelemmel kísérhetjük általuk.

T. E.

